

**T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
2015-Y-013**

**AYDIN'IN ÜÇ ÇERKEZ YERLEŞİMİNDE ETNİK
KİMLİK ARAŞTIRMASI**

**HAZIRLAYAN
Semra BOLAT**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Gülsen DEMİR**

AYDIN-2015

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı Semra BOLAT tarafından Hazırlanan Aydın'ın Üç Çerkez Yerleşiminde Etnik Kimlik Araştırması başlıklı tez, tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan :
Üye :
Üye :

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu **Yüksek Lisans** Tezi, Enstitü Yönetim KurulununSayılı kararıylatarihinde onaylanmıştır.

Prof. Dr. Recep TEKELİ

Enstitü Müdürü

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

...../...../2015

Semra BOLAT

ÖZET

AYDIN'IN ÜÇ ÇERKEZ YERLEŞİMİNDE ETNİK KİMLİK ARAŞTIRMASI

Semra BOLAT

Yüksek Lisans Tezi, Sosyoloji Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gülsen DEMİR

2015, 109 sayfa

İnsanlık tarihinin var olmasından bu yana süregelen göç olgusu, toplumsal değişmelerin ve kültürel etkileşimin en önemli unsurlarından bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı'dan bu yana Anadolu toprakları birçok ülkeden göç alan bir ülke konumuna gelmiştir. 1864 Kafkas Sürgünü ile birlikte Kafkaslardan Osmanlı'ya göç etmek zorunda kalan Çerkezler, bugün hala Türkiye'deki etnik çeşitliliğin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Türkiye'ye 1800'lü yıllardan itibaren çeşitli aralıklarla göç eden Çerkezler, birçok kaynaktan Türkümsü Yabancılar olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e kadar verilen kurtuluş mücadelelerinde Türklerle beraber mücadele veren Çerkezlerin hem Anadolu topraklarına hem de milli mücadeleye verdikleri destek tarih kaynaklarında yer almıştır. Günümüzde ise "etnik grupların" kimlik arayışları gerek toplumsal gerekse siyasal platformda gündemin en tartışılır konularından bir tanesi haline gelmiştir. Böyle bir durumda Çerkezlerin nasıl bir kimlik formu oluşturdukları bir diğer merak edilen konu olmuştur. Alan çalışması sonucunda Çerkezlerin "etnik kimlik algısı", yaşadıkları bölgede ve diğer etnik gruplar içerisinde kendilerini daha çok "Çerkezim" ifadesini kullanarak tanımladıklarını göstermektedir. Kültürel ve dilsel farklılıklarına rağmen Çerkezler, Türk toplumuna entegre olma noktasında fazla bir güçlük yaşamamaktadırlar. Çerkezlerin Türklerle uzun yıllardır bir arada yaşamaları ve ortak bir tarihi paylaşıyor olmaları, sığındıkları toprakları kendi vatanları olarak kabul etmelerinin önemli gerekçeler olduğunu söylemek mümkündür.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Göç, Kimlik, Etnik Kimlik, Kültür, Çerkezler.

ABSTRACT
**THE CIRCASSIAN GROUPS AND ETHNIC IDENTITY IN THREE
IMMIGRANT TERRITORY OF AYDIN**

Semra BOLAT
M.sc. Thesis, at Sociology
Supervisor : Prof. Dr. Gülsen DEMİR

The phenomenon of migration that continue throughout the human history, appears to be one of the most important factors of social change and cultural interaction. Anatolia has become a migration-receiving country from many countries since the Ottoman Empire. With the Caucasian exile in 1864, the Circassians who forced to migrate to the Ottoman Empire from the Caucasus are today still an important part of the ethnic diversity in Turkey. Circassians who immigrate to Turkey at various intervals since the 1800s are defined as "aliens as if Turkish " in many sources. Circassians who fought with Turks in the liberation struggle from the Ottoman period until the republic period and their support to the Anatolia took place in historical sources. Today, the search for identity of "ethnic groups" has become one of the most discussed topics on the agenda of societal and political platforms. In such a case, the issue of how Circassian create to a form of identification has been a important topic. As a result of field work, it can be said that Circassians defined themselves by using the statement of "I'm Circassian" in the territory they live with other etnihc groups. Circassians, despite their cultural and linguistic differences, don't have any difficulty in the integration of the Turkish community. Living together for many years and having a sharing history with Turks are the major reasons why Circassians recognized the territory they took refuge as their homeland.

KEYWORDS: Migration, Identity, Ethnic Identity, Culture, Circassians.

ÖNSÖZ

Göç olgusu insanlık tarihinden bu yana toplumsal değişimin en önemli unsurlarından biridir. Göç, yalnızca yer değiştirme hareketi değil, aynı zamanda kültürel etkileşim sürecinin de başlangıcıdır. İç veya dış göçler dolayısıyla buldukları yerden başka bir yere hareket eden bireyler, göç ettikleri yere kültürel, dilsel ve inançlarıyla ilgili bir takım özelliklerini de taşımaktadır. Böylesine bir yer değiştirme hareketi birden fazla etnik grubun ortak bir yaşam alanı oluşturmalarına neden olmuştur. Türkiye’de yaşayan Çerkezler, bu heterojen yapının önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Bu noktada çalışmamızın oluşma nedeni de ortaya çıkmaktadır. 1864 Kafkas Sürgünü ile Anadolu’ya göçürülen Çerkezlerin, Türk Toplumunu ve diğer göçmen grupları içerisinde nasıl bir kimlik formu oluşturdukları merak konusu olmuştur. Aydın’da yaşayan Çerkezlerin buldukları yerleşkeler tespit edilerek, bu bölgelerde yaşayan Çerkez gruplarla görüşmeler yapılmıştır.

Kimlik meselesi üzerinde çok tartışılan ve incelenen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’deki etnik çeşitlilik bu durumun en mühim sebebidir. Özellikle Çerkez kökenli gruplar üzerinde araştırmamı şekillendirmemin en büyük nedeni Çerkez oluşum olmuştur. Çerkez kökenli bir birey olarak, çalışmayı objektif bir biçimde değerlendirmek noktasında oldukça titiz davranarak araştırmayı sürdürmek ilk hedefim olmuştur.

Tez çalışmamın başlangıcından, tamamlanmasına kadar geçen her aşamasında beni destekleyen, yol gösteren, sonsuz özverisiyle ve sabrıyla yanımda olan tez danışmanım ve değerli hocam Prof. Dr. Sayın Gülsen DEMİR’E teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Tez jürimde yer alan, yaptıkları önerilerle çalışmamın şekillenmesine ve düzenlenmesine yardımcı olan, anlayışlı tavırları ile heyecanımı ve sevincimi paylaşan kıymetli hocalarım Yrd. Doç. Dr. Sayın Şebnem ÖZKAN ve Yrd. Doç. Dr. Sayın Tuncay Ercan SEPETÇİOĞLU’NA teşekkürlerimi iletiyorum.

Lisans eğitimim süresince verdikleri bilgiler ve kazandırdıkları tecrübeler dolayısıyla tüm hocalarıma şükranlarımı sunuyorum. Yüksek lisans eğitimim boyunca benden yardımlarını esirgemeyen, yaptığı önerilerle beni yalnız bırakmayan ve en umutsuz anlarımda motive edici konuşmalarıyla çalışmalarına

odaklanmamı sağlayan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Sayın Serdar ÜNAL'A teşekkür ediyorum.

Alan araştırmam boyunca sıcak, samimi, misafirperver davranışlarıyla zaman zaman duygusal anlar yaşamama neden olan Şevketiye, Sınırteke ve Çeştepe bölgelerinde yaşayan bütün Çerkez soydaşlarım, bana her konu da destek olan, stresimi nazımı çeken en yakınlarım dostlarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Hayatımı güzelleştiren, başarımın gerçek sahibi maddi-manevi en büyük desteğim biricik aileme ve 1864 Kafkas Sürgününde hayatını kaybeden tüm Kafkas Göçmenlerine bu tez çalışmamı ithaf ediyorum.

Semra BOLAT

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASIv.....	v
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	ix
ÖNSÖZ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xv
TABLolar DİZİNİ	xvi
RESİMLER DİZİNİ.....	xix
EKLER DİZİNİ.....	xxi
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR	4
1.1. Araştırmanın Konusu	4
1.2. Araştırmanın Amacı ve Sorunsalları	5
1.3. Araştırmanın Önemi.....	6
1.4. Araştırmanın Sınırları.....	7
1.5. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği.....	7
1.6. Araştırmanın Evreni - Örnekleme	8
2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	15
2.1. Göç ve Göçe İlişkin Tanımlar ve Kavramlar	15
2.1.1. Göç Çeşitleri.....	18
2.2.1.1 Oluşumuna Göre Göçler.....	18
2.2.1.2. Ülke Sınırları Esasına Göre Göçler	19
2.2. Türkiye’de Göç ve Göç Süreci.....	20
2.2.1. Kafkaslardan Anadolu’ya Göç Süreci.....	23
2.3. Kimlik, Etnisite, Türkiye’de Etnik Gruplar.....	36

2.3.1. Kimlik Nedir?.....	36
2.3.2. Etnisite Nedir?.....	37
2.3.3. Türkiye’de Yaşayan Etnik Gruplar	39
2.3.4. Diaspora.....	41
2.4. Çerkezler Kimdir?	47
2.4.1. Çerkez Adı ve Anlamı	49
2.4.2. Çerkezlerin Alt Grupları (Boyları)	53
2.4.3. Kafkas Dilleri	56
2.4.4 Türkiye’de Çerkezler, Nüfus ve Dil	57
2.4.5. Hemşehrilik ve Hemşehri Dernekleri – Kafkas Dernekleri.....	59
3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA	65
3.1. Araştırmanın Kapsamı.....	65
3.2. Demografik Bilgiler.....	65
3.3. Çerkezlerde Kimlik Tanımlaması-Algısı	67
3.4. Göç Süreci-Sürgün Deneyimleri-Hikayeleri	73
3.5. Mekan Aidiyeti ve Birarada Yaşam	75
3.6. Kültür ve Geleneklerin Devamı.....	78
3.7. Evlilik Pratikleri	81
3.8. Çerkez Grupların Kendilik Kimliği.....	83
3.9. Çerkezlerde Dil ve Kimlik.....	86
3.10. Çerkezlerde Dernekleşme ve Kimlik.....	88
SONUÇ	90
KAYNAKLAR.....	101
EKLER	107
ÖZGEÇMİŞ.....	109

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Çeştepe Haritası	10
Şekil 1.2. Şevketiye Köyü Haritası	12
Şekil 1.3. Sınırteke Köyü Haritası.....	13
Şekil 2.1. Osmanlı İskan politikasına göre Kafkas Göçmenlerin yerleştirildikleri yerler	33

TABLolar DİZİNİ

Tablo 3.1. Şevketiye, Sırırteke ve Çeştepe'deki Çerkezlerin Yaş Dağılımı.....	65
Tablo 3.2. Şevketiye, Sırırteke ve Çeştepe'deki Çerkezlerin Cinsiyet Dağılımı...	66
Tablo 3.3. Şevketiye, Çeştepe ve Sırırteke'de Görüşme Yapılan Çerkezlerin Ait Oldukları Boylar	72
Tablo 3.4. Şevketiye, Sırırteke ve Çeştepe Bölgelerinden Kafkas Derneklerine Katılım Durumu.....	88

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1.1. Çeştepe Kültür Merkezi	11
Resim 1.2. Şevketiye Köyü	12
Resim 1.3. Sınırteke Köyü İlkokulu	14
Resim 3.1. Sınırteke Köyünden Pakize Teyze	77
Resim 4.1. 21 Mayıs Kafkas Sürgünü anma törenlerinden bir görüntü.....	95
Resim 4.2. 21 Mayıs Kafkas Sürgünü anma törenlerinden bir görüntü.....	95
Resim 4.3. 21 Mayıs Kafkas Sürgünü anma törenlerinden bir görüntü.....	96
Resim 4.4. Kafkas Halk Oyunları Ekibi.....	96
Resim 4.5. Çerkez müzik aletleri.....	97
Resim 4.6. Çerkez gelinliği.....	97
Resim 4.7. Sınırteke ve Şevketiye Köyünde görüşme yapılan görüşmeciler.....	98
Resim 4.8. Şevketiye Köyü Uçurtma Şenliği Kafkas ekibi gösterisi.....	98
Resim 4.9. Aydın İli ve çevresinde yaşayan Çerkezlerin, Güzelçamlı kahvaltı buluşmasından bir görüntü.....	99
Resim 4.10. Aydın İli ve çevresinde yaşayan Çerkezlerin, Güzelçamlı kahvaltı buluşmasından bir görüntü.....	99
Resim 4.11. Aydın İli ve çevresinde yaşayan Çerkezlerin, Güzelçamlı kahvaltı buluşmasından bir görüntü.....	100
Resim 4.12. Çalışmayı yaparken, Çerkez kalpağı ile çekilmiş bir fotoğrafım.....	100

EKLER DİZİNİ

Ek 1.1. Görüşmeci Listesi	107
Ek 2.1. Görüşme Formu	108

GİRİŞ

Göç, sosyal bir hareket olarak tanımlanmasının yanı sıra ekonomik, siyasal ve kültürel değişimlerin de başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Kavimler göçü ile beraber insanlık, varlığından bu yana göç sürecini ve etkilerini yaşamaya devam etmektedir. Kırdan-kente yapılan göçler, zorunlu göçler, iç veya dış göçler, hem terk edilen hem de göç edilen mekanın fiziki ve sosyal yapısını da etkilemektedir. Göç hareketinin birçok nedeni olabilir. İşsizlik, kıtlık, salgın hastalıklar, savaşlar, terör ve eğitim ihtiyacı bu nedenler arasında sayılabilmektedir. Göç edilen mekanın fiziki durumu, kitlesel göçlerle değişiklikler gösterebilmektedir. Nitekim, kentlere yapılan göçlerin belirgin bir sonucu olarak ortaya çıkan gecekondulaşma, zamanla ciddi bir kentsel sorun haline gelmiştir. Göç edilen yere entegrasyon süreci ve kültürel çatışmalar, göçlerin sosyal yaşantı içerisinde anomiyeye neden olabileceğini de düşündürmektedir. Öncü grupların göç ederek yerleştikleri yerlere, zamanla akrabalık ilişkileri dolayısıyla diğer göçmenlerin de yerleşmesi, kentlerde hemşehricilik olgusunu ve hemşehri derneklerini meydana getirmiştir. Türkiye özelinde, “gettolaşma” kavramı tam anlamıyla karşılık bulmasa da, kentlerin bazı bölgelerinde aynı etnik kökene, benzer ekonomik, sosyal ve kültürel yapıya sahip bireylerin biraraya gelerek ortak bir yaşam alanı oluşturmaları getto benzeri yapıların oluşumuna fırsat yaratmıştır.

Türkiye, Osmanlı döneminden itibaren bir çok etnik gruba ev sahipliği yapmıştır. Böylesi bir çeşitlilik etnik kimlik olgusunun belirgin bir biçimde hissedilir olmasını ve kimlik arayışlarını beraberinde getirmiştir. Özellikle 20.yüzyıldan sonra “kimlik”, sıkça sorgulanan ve üzerinde bilimsel araştırmalar yapılan bir konu olmuştur. “Kimlikler” söz konusu olduğunda gruba aidiyet duygusu zamanla bireylerin “ben kimim” sorusunu sormalarını sağlamıştır. İçinde yaşadığı gruba ait olma hissi kimliğin yeniden inşasında önemli bir başlangıç noktası oluşturmaktadır. Kültürel, dilsel ve etnik farklılıklar toplumsal çeşitliliğe neden olurken bir yandan da sosyal ve siyasal alanda birtakım kimlik problemleri yaşanmasına neden olmuştur. Bireyler kendilerini tanımlarken “Kürt”, “Laz”, “Çerkez” gibi kimliksel vurgularda bulunmaya ve etnik kimliklerini daha emin bir biçimde telaffuz etmeye başlamışlardır. Türkiye’deki etnik çeşitliliğin önemli bir kısmını bugün Çerkez kökenli gruplar oluşturmaktadır.

Çerkezler 1880’lü yıllardan itibaren çeşitli dalgalar halinde Anadolu’ya göç etmiş Kafkas göçmenleridir. Özellikle 1864 yılında çarlık Rusya’sının

baskıları ile buldukları toprakları terk eden Kafkas göçmenlerinin bir kısmı Osmanlı'ya bir kısmı ise Balkanlara sığınmışlardır. 93 harbinden sonra Balkanlarda yaşayan bir grup Çerkez Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Osmanlı Devleti, kitleler halinde gelen göçmenleri bir iskan politikası geliştirerek yerleştirmiştir. Osmanlı iskan politikasına göre Çerkezler, bir tampon mekanizma oluşturabilmeleri ile bağlantılı olarak Anadolu ve Rumeli sancaklarına, Karadeniz sahillerine ve Konya, Sivas gibi geniş arazili bölgelere yerleştirilmişlerdir. Boş bırakılan arazileri canlandırmak ve dışarıdan gelebilecek tehlikeleri önleyebilmek izlenen politika olmuştur. Türklerle uzun yıllar birarada yaşayan Çerkezlerin kendilerini nasıl tanımladıkları, ne tür bir kimlik algısı oluşturdukları merak edilen ve üzerinde araştırmalar yapılan sosyolojik bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle araştırmamızda, Çerkez kökenli grupların kimlik algısı, üzerinde durulmaya ve sorgulanmaya değer görülmüştür. Kafkasya'dan göç eden göçmenlerin tamamı zaman içerisinde "Çerkez" olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Farklı etnik gruplarla iç içe yaşayan Çerkez grupların nasıl bir kimlik algısı oluşturdukları ve kendilerini nasıl tanımladıkları, tezimizin şekillenerek konu ve sınırlılıklarının belirlenmesinde etkili olmuştur.

Araştırma, Aydın'ın Şevketiye, Sınırteke ve Çeştepe bölgelerinde gerçekleştirilmiştir. Kafkas sürgünü dolayısıyla göç eden Çerkezler Aydın sınırları içerisinde tanıtılan bölgelere yerleştirilmişlerdir. Farklı etnik köken ve kültüre sahip bireyler birarada yaşamaya başlamışlardır.

Yapılan çalışmada sözü edilen bölgelerde yaşayan Çerkezlerin kendilerini nasıl tanımladıkları, kimlik ifadeleri ve kültürel özelliklerin etnik kimlik algılamalarına yansımaları teorik olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Tez çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde; araştırmanın konusu, amacı ve sorunsalları, yapılan çalışmanın önemi ve sınırlılıkları açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmada kullanılan yöntem ve teknikler ile araştırmanın evreni ve örneklem grubu hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise, göç ve göçe ilişkin tanımlar, göç çeşitleri, Türkiye'de göç süreci ile Kafkaslardan Anadolu'ya yapılan göçler üzerinde durulmuştur. Göç süreci sonrasında yaşanan "etnik çeşitlilik" üzerinden yola çıkılarak, farklı etnik kökene sahip bireylerin kimlik algıları, etnisite tanımlamaları yapılmıştır.

Türkiye’de yaşayan etnik gruplar ve diasporik kimlik söylemleri açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırma konumuzun temelini oluşturması açısından, Çerkezler kimdir? Çerkez adının anlamı ve bu konuda yapılan tanımlamalar ile farklı bakış açıları dile getirilmiştir. Türkiye’de yaşayan Çerkezlerin demografik özellikleri ile kentlerde oluşturdukları Kafkas dernekleri yapılanması hakkında literatüre dayalı bilgiler verilmiştir.

Araştırmanın üçüncü ve son bölümünde ise, araştırma süresince elde edilen verilerin değerlendirilmesi yapılarak araştırmanın kapsamı belirtilmiştir. Araştırma bölgelerindeki Çerkezlerin demografik özellikleri ayrıca belirtilmiştir. Aynı zamanda bu bölgelerde yaşayan Çerkezlerin “kimlik algısı”, Kafkas göçü ile ilgili tarihsel bilgileri ve göç hikayeleri anlatılarak, aynı etnik gruba aidiyetlerinin kültürel ve sosyal yaşam üzerindeki izleri yorumlanmaya çalışılmıştır. Çerkezlerin kimlik inşasında dilin ne derece önemli olduğu ve günümüzdeki konuşulma durumu ile biraraya gelerek oluşturdukları Kafkas derneklerine katılma süreçleri de yapılan görüşmelerle incelenmiştir.

Sonuç ve değerlendirme bölümünde görüşmeler sonrasında elde edilen verilerin değerlendirilmesi, analizi ve yorumlanması neticesinde, Çerkezlerin kendilerini gerek grup içerisinde gerekse dışı karşı nasıl bir kimlik formu kullanarak tanımladıkları açıklanmıştır. Aynı zamanda, araştırma bölgeleri arasında karşılaştırmalar yapılarak aynı etnik gruba ait bireylerin mekânsal farklılıklar doğrultusunda “kimlik algıları” ve “kültüre bağlılıkları” konusundaki tutumları değerlendirilmiştir. Çerkezlerin diğer etnik gruplarla olan ilişkileri de bir başka değerlendirme konusu olmuştur.

Yapılan görüşmeler ışığında Çerkez kökenli bireylerin kendilerini dışı karşı tanımlarken daha çok “Çerkez kimliğini” kullandıkları görülmüştür. Ancak kendi içlerinde boy adlarını kullanarak kim ve kimlerden olduklarını açıkladıkları gözlemlenmiştir. Kimlik algısı üzerinde dil, kültür ve birarada yaşama gibi değişkenlerin etkilerinden, gündelik hayata yansımalarından bahsedilerek çalışma sonuçlandırılmıştır.

1. ARAŞTIRMA HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1.1. Araştırmanın Konusu

Esasında, kimlik sorunu, tüm sosyal bilimlerdeki en karmaşık ve tartışmalı konu alanlarından birini oluşturmaktadır. “Bireylerin kendilerini tanımlamada ‘ben kimim?’ sorusu önemli bir rol oynar. Toplum içinde yaşamın bir sonucu olarak, insanlar yaşadıkları topluluğa ve gruba aitlik hissi geliştirmede bir kimlik kullanmak zorundadır” (Yalçın, 2004: 79). İçinde yaşadığımız dönem modern kimliklerin (ulus ve sınıf kimliğinin) gerileyişine, buna karşılık etnik, dinsel, kültürel kimliklerin canlanması anlamında bir “yeniden-kimlikleşme” ya da “farklılıkların kimlikleşmesi” dönemi olarak adlandırılmaktadır (Friedman, 1995; Conolly, 1995). Bu nedenle de kimlikler konusu araştırmaya ve tartışılmaya değer bir konu olarak görülmektedir.

Genel olarak belirtilecek olursa. Kimlik ve etnisite son yıllarda üzerinde tartışılan bir konu haline gelmiştir. Toplumsal yapı içerisinde tek bir etnik kimlikten bahsetmek oldukça zordur. Bu bağlamda kimlik meselesi gerek bilimsel gerekse siyasal alanda gündemin en önemli konularından bir tanesi haline gelmiştir.

Bu yönde, Türkiye’de etnik gruplardan bir tanesini oluşturan Çerkezlerin etnik ve kültürel kimlikleri konusu da tartışmalı ve çok boyutlu bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Aslında homojen tek bir Çerkez kimliğinden bahsetmek zordur. Dolayısıyla, çok parçalı Çerkez kimliklerinden söz etmek daha doğru olacaktır.

Bu noktaya tarihsel olarak bakıldığında, Çerkezlik, “anayurtlarından sürüldükten sonra, siyasal coğrafyalarda kendilerine yaşam kurmak zorunda kalmış Kuzey Kafkasyalı toplulukların ortak kimliklerini anlatmaktadır. Bu adı kendi kendilerine koymamışlardır, ancak güçlüklerle korunmaya çalışılan bir kültürel kimliğin ifadesi olarak yıllar içerisinde benimsemişlerdir. Ancak bu hiç de acısız ve kesintisiz bir süreç olmamıştır. Çeşitli aşamalardan geçerek bugüne ulaşmıştır. Başka ifadeyle bütün ötekileştirilen kimliklerin başına gelenler onun da başına gelmiştir” (Alankuş, 1998).

Kimlik kavramı bütünsel bir özelliğe sahiptir ve bu nedenle de kimliğin en önemli unsurlarının başında kültür gelir. Kültür, özellikle bireyin sosyalleşme

sürecinde doğrudan etkili olur ve insanların bireysel kimliklerin oluşmasına katkıda bulunmanın yanı sıra toplumsal bir kimlik edinmelerini de sağlar.

Nitekim, Çerkezlik kimliği çerçevesinde bakılacak olursa, Çerkez kimliğinin, ötekileştirilen bir kimlik olup olmadığı konusu araştırmanın temel odağı olarak düşünülebilir. Bu yönde, araştırmanın içeriğini, Çerkez grupların demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri, buldukları yerleşim yerlerinde karşılaştıkları sorunlar, bu grupların örgütlenme biçimlerinin ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan taşıdığı potansiyel, Çerkezlerin kimlik algısı, aidiyet oluşumları ve diğer yerellerle olan etkileşimleri, Çerkez grupların ve diğer yerellerin birbirlerini nasıl algıladıkları ve tanımladıkları oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Sorunsalları

“Çerkezler Türk Milliyetçiliğinin farklı versiyonları içerisinde Türkümsü yabancılar ya da en fazla Potansiyel Türkler olarak görülmüşlerdir. Böylece Çerkezlik Türkiye’de bir ötekilik kimliğinin adı olarak görülebilmektedir. Telaffuz edilince bir dizi olumsuz çağrışım yaratacak şekilde kodlanmıştır. (Bu nedenle Türkiyeli Çerkezlerin ders kitaplarında ‘Hain’ ve ‘Çerkez’ sıfatlarıyla kurulan anlatıya karşı çıkmaları çok doğaldır.) böyle olumsuzluklarla kodlanmış bir kimlik adı, acaba red mi edilmelidir, yoksa ona sahip mi çıkılmalıdır?” (Alankuş, 1998). Bu ada sahip çıkılması ve ona atfedilen kodların tersine çevrilmesi önemli bir kimlik meselesi veya stratejisidir.

“Çerkezlik, anayurtlarından sürüldükten sonra, siyasal coğrafyalarda kendilerine yaşam kurmak zorunda kalmış Kuzey Kafkasyalı toplulukların ortak kimliklerini anlatmaktadır. Bu adı kendi kendilerine koymamışlardır, ancak güçlüklerle korunmaya çalışılan bir kültürel kimliğin ifadesi olarak yıllar içerisinde benimsemişlerdir. Ancak bu hiç de acısız ve kesintisiz bir süreç olmamıştır. Çeşitli aşamalardan geçerek bugüne ulaşmıştır. Başka ifadeyle bütün ötekileştirilen kimliklerin başına gelenler onun da başına gelmiştir” (Alankuş, 1998). Sonuç olarak, bugün Türkiye’de yaşayan Kuzey Kafkasya kökenli topluluklar için, kültürel kimliğinin ifadesi olarak Çerkez olduğunu söylemeye devam etmek önemli bir kimlik meselesi haline gelmiştir. Acaba Türkiye’deki Çerkezlerin kimlikleri hangi aşamalardan geçmiştir ve Çerkezlik günümüzde nasıl bir kimlik formu sunmaktadır? Dolayısıyla, bu çalışmada, Türkiyeli Çerkezlerin

bu coğrafyada yaşadıkları kimlik serüveninin çerçevesini belirleyerek, Çerkezlik kimliğinin nasıl bir kimlik formu oluşturduğunun belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Bu genel amaçlar doğrultusunda, bu araştırmada yanıtı aranan sorular veya araştırmanın sorunsalları şu şekilde belirtilebilir:

- Çerkez gruplar yaşadıkları deneyimler çerçevesinde kendilerini nasıl bir kimlik formu kullanarak tanımlamaktadır?
- Aidiyet meselesi bağlamında düşünüldüğünde, Çerkez kökenli bireyler kendilerini tanımlarken nasıl bir kimlik formu kullanmaktalar?
- Çerkez grupların diğer yerellerle olan etkileşimleri hangi boyuttur?
- Çerkez gruplar ve diğer yerel gruplar arasındaki iletişim ve etkileşim ne boyuttur?
- Çerkez grupların, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısal özellikleri nelerdir?

Ayrıca, bu sorular dışında, Anadolu'nun her tarafına dağılarak birbirinden farklılaşma yoluna girmiş Çerkez topluluklarının günümüzdeki "kolektif kimlik" pratikleri üzerinden oluşturdukları kültürel ve siyasal birliklilikler aracılığıyla özellikle dernek faaliyetleri kapsamında (dernekleşme aracılığıyla) ortak bir cemaate dönüşme potansiyelinin olup olmadığı da sorgulamaya değer görülmektedir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Kimlik, özellikle etnik kimlik konusu son yıllarda en çok üzerinde durulan ve sosyolojik anlamda çalışmalar yapılan bir konu olmuştur. Etnik kimlik belirlemelerinde önemli olan başkalarının ifade ve tanımlamalarından çok kişinin kendisini nasıl tanımladığıdır. Bu bağlamda, Türkiye'de yaşayan Çerkez kökenli gruplar etnik kimlik araştırmaları açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir. Çerkezleri sosyolojik olarak tanımlayabilmek oldukça zordur. Çünkü Çerkezler arasında 50 civarında boy bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; Abhaz, Oset, Ubih, Kabartey Balkar, Şapsığ, Çeçen, Bjedug, Besleney, Cemguy vs. adlarını

taşımaktadır. Kafkas göçmenleri dışı karşı kendilerini “Çerkez” olarak tanımlamaktadırlar. Ancak kendi aralarında boy adları öne çıkmaktadır. Bu boyların kendi dilleri vardır, dolayısıyla Çerkezce diye bilenen belirgin bir dil yoktur. Bütün boyların kendi ana dili vardır. Bu farklı boylar kendi aralarında anlaşabilmektedir. Ortak dilleri, yaşadıkları bölgede konuşulan dil olmuştur. Türkiye’de yaşayan Çerkezler için ortak dil Türkçe iken, Rusya’da yaşayan Çerkez gruplar için ortak dil Rusçadır. Bu nedendir ki araştırmamızda Çerkezlerin Türkiye coğrafyasında kimlik olarak kendilerini nasıl ifade ettikleri; Çerkez kimliğini mi yoksa Türk kimliğini mi benimsemiş olduklarını Aydın İli ve çevresinde belirlenen Çerkez mahalle ve köyleri üzerinden gerçekleştirilmesi literatüre önemli bir katkı sunacaktır.

1.4. Araştırmanın Sınırları

Araştırma Aydın’ın Sırteke, Şevketiye Köyü ve Çeştepe Beldesinde bulunan Çerkezleri kapsamaktadır. Çerkezler, 1864 Kafkas Sürgünü sonrasında Balkanlara ve Osmanlı’ya göç eden göçmenlerdir. Çalışma, araştırma alanı içerisindeki bireylerin yaşadıkları zorunlu göç süreci ve sonrasında yerleştikleri bu bölgelere entegre olmalarını konu aldığı gibi, farklı özellikleri barındıran bireylerin aynı yaşam alanı içerisinde yaşıyor olmalarını ve etkileşimlerini, bu sürecin etnik kimlik algılarına nasıl yansıdığını açıklamayı da kapsamaktadır. Bu araştırma bağlamında Çerkez kökenli grupların kimlik algıları ve kültüre bağlılıkları noktasında Türkiye’de yaşamakta olan Çerkez gruplarla ilgili bir genelleme yapmak söz konusu değildir. Ancak bu verilerden hareketle ortak noktalar, benzer durumlar hakkında yordama yapmak ve farklı çalışmalar için kaynak oluşturması açısından önemlidir.

1.5. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği

Araştırmada temel hedef sosyal olguları bağlı buldukları çevre içinde anlamaya dayanmaktadır. Bu çerçevede, araştırma alanını oluşturan Aydın İlinin Şevketiye Köyü, Sırteke Köyü ve Çeştepe Beldesinde yaşayan Çerkez kökenli kişilerden araştırmanın amaçları doğrultusunda ampirik temelli veriler toplayabilmek adına “nitel araştırma” bağlamında “derinlemesine görüşme” ve “gözlem tekniği” tekniği tercih edilmiştir. Derinlemesine görüşme tekniğinin seçilmesindeki neden Çerkez kökenli vatandaşların yaşadıkları deneyimlerini kendi ifadeleriyle aktarmalarına olanak sağlamaktır. Başka bir ifadeyle,

derinlemesine görüşme tekniğinin, süreçte yaşananların bireysel görüşmeler yoluyla daha kolay ifade edilmesine olanak sağlayacağı düşünülmektedir. Bu sayede, bu sürecin biraz daha yakından keşfedilmesi, davranış ve eğilimler hakkında öngörü elde edilmesi hedeflenmektedir.

Görüşme soruları yapılan araştırmanın amacına ulaşabilmesine yönelik olarak kişilerin yorum ve duygularını da yansıtabilmelerine imkan tanımıştır. Görüşmeler esnasında Çerkezlerin bir arada yaşadığı yerleşkelerde onları tanıyan ve bilen kişilerin yol gösterici olmaları önemli olmuştur. Görüşmeler, Çerkez kökenli bireylerle yapılmıştır. Bu tarz bir uygulamanın gerekli görülmesinin sebebi, refleksif bir bakışla bireylerin ve Çerkez kökenli grupların kendilerini ifade edebilmelerine olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda gruba ait bireylerle kurulacak ilişkilerin daha nitelikli ve samimi olmasına bağlı olarak, kurulacak güven ortamı sayesinde bilgi aktarımının daha doğal ve gerçeğe uygun ifadelerle yer vereceği düşünülmüştür.

Gözlemler yoluyla fiziksel anlamda karşılaştırmalar yapılmış ve kültürün devamlılığı konusunda yapılan toplantı, şenlik ve dernek toplantıları sayesinde Çerkez kökenli grupların bir arada olma işlevini yerine getirmeleri, gelenek görenek ve halk oyunlarının devamlılığını sağlamak noktasındaki uğraşları yakından takip edilmiştir. Görüşme tekniğinin yanı sıra yapılan “gözlem tekniği” nin kullanılması eksik parçaların yerine oturmasında etkili olurken aynı etnik gruba ait olma bilincinin önemini araştırma süresince “izlemeye” imkan tanımıştır. Kullanılan yöntemler birbirini tamamlayıcı nitelik göstermiştir.

1.6. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın temel odağı çerçevesinde araştırma evreni olarak kabul edilecek olan bölgelerde Çerkes nüfusunun olması beklenmektedir. Aydın ilinin bazı bölgelerinde farklı göçmen gruplarını bir arada barındıran göçmen köyleri ya da mahalleri olarak bilinen yerleşkeler bulunmaktadır. İlk aşamada, bu kriter çerçevesinde Aydın ilinde Çerkez kökenli vatandaşların yaşadığı bölgeler taranmış, bu yönde bazı bölgeler kritere uygun yerleşim yerleri olarak tespit edilmiştir. Bu bölgeler arasından özellikle Sınırteke Köyü, Şevketiye Köyü ve Çeştepe Beldesi gibi yerleşim alanları diğer göçmen gruplarla birlikte Çerkez kökenli grupların ağırlıklı olarak yaşadığı yerler olarak ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla, bu yerleşim alanlarında Çerkez gruplar değişen oranlarda ağırlıklı

olarak ikâmet etmektedirler. Bu çerçevede, araştırma evreni Aydın'ın Sınırteke Köyü, Şevketiye Köyü ve Çeştepe Beldesinde yaşayan Çerkez kökenli vatandaşlar olarak belirlenmiştir.

Araştırmada temel olarak nitel araştırma bağlamında veri toplanması amaçlandığından bu yönde söz konusu belirlenen evreden “amaçsal örnekleme” tekniği aracılığı ile temsili bir örneklem grubu oluşturulmuştur. Bu örnekleminin temeli, “araştırmanın amaçları doğrultusunda bir evrenin temsili bir örneği yerine, amaçlı olarak bir ya da birkaç alt kesimini örnek olarak almaktır. Başka bir deyişle amaçlı örnekleme, evrenin soruna en uygun bir kesimini gözlem konusu yapmak demektir” (Sencer, 1989: 386). Bu yönde, araştırma evreni olarak belirlenen bölgelerden amaçlı örnekleme tekniği ile toplamda 30 kişilik temsili bir örneklem grubuyla çalışılmıştır.

Araştırma evrenini oluşturan Aydın'ın Sınırteke, Şevketiye Köyü ve Çeştepe Beldesine ilişkin bazı özellikleri şöyle özetlemek mümkündür:

- **Çeştepe Beldesi**

1864 zorunlu göçüyle Kafkasya'dan ayrılan Çerkezler, “ önce Marmaris ve Fethiye taraflarına yerleşmişlerdi. Burada uzun sayılamayacak bir süre sonunda, Aydın'ın güneyindeki tepenin tabakhane çayı kıyısına, Büyük Menderes nehrine bakan yamacına yerleşmişlerdir.”

Asaf Gökbel “ Milli Mücadele Aydın” adlı eserinde bu köyden Çerkez Köyü olarak bahseder.

Buraya yerleşmeleri konusunda halk arasında anlatılan söylence şöyle: “ Üç tepeye; Tepecik, Çeştepe, Telsiztepe üç parça eti en yüksek kesimlerine koyarlar. Bu et parçalarından en son bozulana Çeştepe'deki olunca, buranın havası daha sağlıklı olduğu hükmüne varıp, yerleşmeye karar verirler.”

İlk oluşturdukları mahalle, Çeştepe Belde Cami sokağının, mezarlığa çıkan tarafına evlerini sağlı sollu yapmışlar. Bu ilk yerleşenlerin hane sayısının 30-35 olduğu ifade ediliyor.

Çeştepe, Aydın ili merkez beldelerinden biridir. Şehir merkezine uzaklığı 3 km'dir. Çeştepe'nin kuzeyinde Aydın ili merkezi, güneyinde Büyük

Menderes Nehri, batısında Aydın- Çine-Muğla karayolu, doğusunda ise Tabakhane Çayı yer alır. Çeştepe'nin yerleşim alanı, küçük bir tepenin üzerindedir (Balkan).

Şekil 1.1. Çeştepe Haritası

Çeştepe İsminin Anlamı: Asaf Gökbel'in "Milli Mücadele Aydın" adlı eserinin 251. Sayfasının dipnotunda, Çerkez köyünü, bu günkü Çeştepe köyü, diye not düşüyor. Bu günkü, Çeştepe'nin ilk kurucuları, ilk yerleşimcileri, Kafkasya göçmeni, Müslüman Çerkezlerdir. Zaman içerisinde "Çerkez Köyü", "Çeştepe Köyü" diye anılmaya başlanmıştır.

"Tarihte 'tepe' kelimesiyle anılan birçok yerleşim alanı olmuştur. Tepe Kelimesinin sözlük anlamı: **1.** Bir şeyin en üstteki bölümü. **2.** Bir yerin, bir nesnenin vb.nin üstü, hizası. **3.** tkz. Birinin yanı başı, başucu. **4.** cog. Yüksekliği genellikle birkaç yüz metreyi geçmeyen, çok kez tek basına, yamaçları yatık yer biçimidir" (tdkterim. gov).

"Diğer bir yapı ise "çeş" kelimesidir. Tatar Türkçesinde çeş-, Dede Korkut'ta sis- kelimeleri, çözmek (Baranoglu, 2009).Çerkez dilinde " Çeşi" gece manasındadır, Farsça, "Çeş" tadan, tadına bakan, Osmanlıca "Çeş" deneyen, sınavan, tadına bakan, Osmanlıca "Çaş" tahıl yığını, hububat manasındadır(Balkan).

Aydın ağızlarında çeş dökmek yapısının mecazî olarak lafi çeş dökmez (sözü imlâya gelmez, tutarsız, bağlamsız) anlamlı kullanımı, kaynaklarda

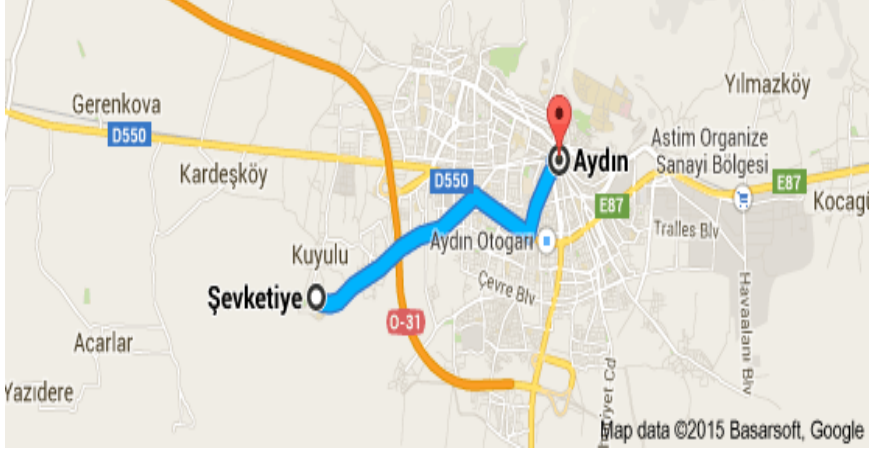
geçmemektedir. Ancak Çeştepe adına dair çalışma yapanlar, genellikle buğday yığını ve onun çağrıştırdığı bereket, verimlilik gibi anlamlarla bu yer adını ilişkilendirmişler” (Baranoğlu, 2009).

“Sözlükteki bu anlamlarına karşın “Çeştepe” ismi rivayetlere konu olmuştur. Sözlük anlamı Çeş: “Tahıl yığını” dır. Rivayetlere göre insanlar yerleşik hayata başladıkları zamanlarda topraklar çok verimli ve bereketliymiş. Buğdayın bereketli olduğu bu zamanlarda, köyde insanlar zenginleşmiş. İşte bu zamanlarda köyün zenginlerinden bir adamın öyle çok buğdayı, öyle çok mahsulü varmış ki; bakınca sanki tepeye benzetilirmiş. İşte böyle bir zamanda köye bir dervişin geldiği söylenirmiş. Derviş köye geldiğinde görmüş ki, insanlar bolluk içinde yasıyorlar. Köyün girişinde bu adamı, buğday tepesinin (Çeş) yanında görmüş. Derviş: "Çok açım Allah rızası için biraz buğday ver de as edip yiyeyim." demiş. Adam dervişe bakmış (tabi derviş olduğunu bilmiyormuş) elbisesini yamalı, eski görünce derviş dilenci sanmış, sözlerine itibar etmemiş. Adam: "Haydi git işine. Bende sana verecek buğday yok." demiş. Derviş: "Bak ne kadar çok buğdayın var Allah daha çok versin. Bana birazını ver de as edip yiyeyim." demiş. Adam: "Git başkasından iste. Buğday vermem sana. " demiş. Adamın böyle cimri, böylesine malını sever görünce Derviş: "Malın tozla toprak olsun!" demiş. Adamın mahsulü o anda tozla toprağa; topraktan bir tepeye dönüşmüş. “Çeştepe”nin ismini dilden dile dolaşan bu efsaneden aldığı bilinirmiş” (wikipedia.org).

Resim 1.1. Çeştepe Kültür Merkezi

- **Şevketiye Köyü**

Şekil 1.2. Şevketiye Köyü Haritası

Şevketiye Köyü, 1877-1878 Kırım Savaşı sıralarında Anadolu'ya gelen, Kafkas Göçmenlerinden bir bölümü buraya yerleştirilir. Şevket Paşa gözetiminde şimdiki köy arazisine yerleştirilir. Önceleri köyün adı Şevket Bey Köyü adını alır. Daha sonraları köyün adı Şevketiye Köyü olarak günümüze kadar adını korur. Köyümüz Aydın İline bağlı merkez köylerden biri olup, Kuyulu Köyü ile içi içedir (meb.gov.tr).

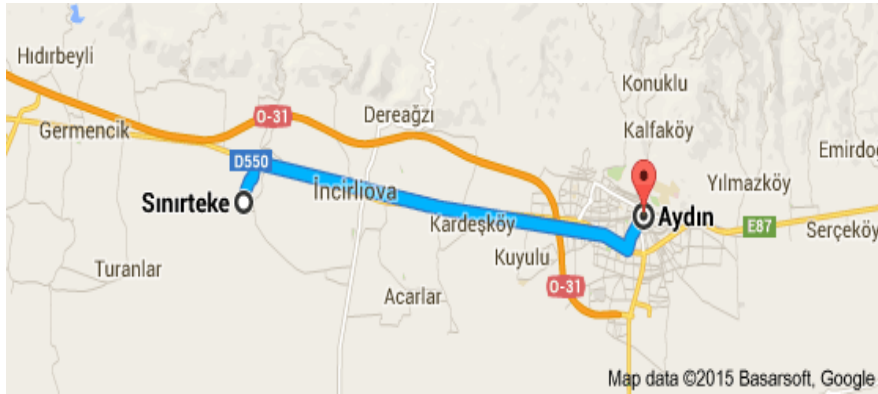

Resim 1.2. Şevketiye Köyü

Şevketiye Köyü ile ilgili yazılı kaynakların yetersizliği dolayısıyla, yapılan görüşmelerden edinilen bilgiler şöyle; 1864 Kafkas Sürgünü ile Balkanlara ikinci bir göç ile 93 Harbinden sonra Balkanlardan Anadolu'ya göç etmişlerdir. Şevketiye Köyü'ne yerleşen ilk kişinin adının "Şevket" olmasından dolayı köyün adı Şevketiye olarak kalmıştır. Şevketiye Köyünde toplam 60 haneye yakın aile yaşamaktadır. Bu ailelerden 45 haneye yakını Çerkezdir. Köyün büyük çoğunluğu Abzehtir. Köyden kentlere yapılan göçlerden geri dönüş olmadığından nüfusta azalma yaşanmıştır. Köy nüfusunda okur-yazar oranı yüksektir. Nüfusun büyük çoğunluğu orta yaşlıdır. Çerkez kültürü, örf ve adetleri aile ve köy içerisinde sürdürülmeye devam etmektedir.

- **Sırteke Köyü**

Sırteke Köyü ve Tarihçesi ile ilgili yazılı kaynakların sınırlılığı nedeniyle Sırteke Köyü Facebook adresinden edinilen bilgiler doğrultusunda bölge tanıtılmak istenmiştir.

Şekil 1.3. Sırteke Köyü Haritası

Köyümüzün kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte şimdiki Sırteke Köyünün güney batısına 3,5 km. Dikilitaş Köyü, Batısında 2 km uzaklıkta Büklü Köyü Güney Doğusunda 4km uzaklıkta Çikzert, Doğusunda 4 km uzaklıkta Beygürü Beldesi varmış. Bu Köyler Beygürü Beldesine bağlıymış.

Şimdiki Sırteke Köyünün olduğu yerde ise 15 hane kadar yerli Yörük ve köyün güney doğusunda 20 hane kadar Roman bulunmaktaymış. Bu durum 200 yıl evveline aittir. O günden sonra Büklü ve Çikzert Köylüleri eşkıya baskınına dayanamayıp dağılmak zorunda kalmışlardır. Bu köyden göç edenlerden bazıları

Sınırteke Köyüne yerleşmişler, Dikilitaş ve Beygürü köylüleri ise veba salgınına dayanamayıp yok olma durumuna gelmişlerdir. Bunlardan kalan 15–20 hanede köyümüze yerleşmiştir. Bu yerleşmeler sonucunda Sınırteke köyü meydana gelmiştir. 1893 yılında Kafkasya'dan göç eden göçmenler (Çerkezler) gelerek köyün Batısına yerleşmişler ve “Mahmuriyeti Hamidiye Köyü” adı altında Germencik İlçesine bağlanmışlardır. Cumhuriyet döneminde bu köy Sınırteke Köyüyle birleşerek şimdiki köy ortaya çıkmıştır. Daha sonra 1893–1954 yıllarında Balkanlardan gelen göçmenler ve 1956–1957 yıllarında Bozdoğan Kemer Barajı Gölü altında kalan köylerden gelenlerin de köyümüze yerleşmesiyle köy büyümüştür. Halen az da olsa göç devam etmektedir.

Resim 1.3. Sınırteke Köyü İlkokulu

Köyümüzde 500 hanede 1800 kişi yaşamaktadır. Köyümüz İncirliova'ya bağlı olup Aydın'a 18 km İncirliova'ya 4,5 km Aydın-İzmir Karayoluna 1,5 km uzaklıktadır. Kuzeyinde Erbeyli Köyü, Batısında Turanlar Köyü, Doğusunda İncirliova, Güneyinde ise Büyük Menderes Nehri ile çevrili olup köyün kuruluş alanı dışında 23.000 dönüm arazisi bulunmaktadır. Bölgemizin en büyük akarsuyu Menderes nehri köyümüze 4,5 km uzaklıkta ve köyümüz ova köyüdür.

Sınırteke Köyünden Nebi Bey köyün tarihini kısaca şu şekilde aktarıyor; Germencik İlçesine bağlı ayrı bir köydük. Köyün eski adı “ Mahmarat-ül Hamidiye” idi. Daha sonra Sınırteke Köyü ile birleştirildi. 20-30 yıl öncesine kadar köylerin nüfus kütükleri bile ayrı idi, daha sonra nüfus Kütükleri de birleştirildi.

2. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Göç ve Göçe İlişkin Tanımlar ve Kavramlar

Göç, en genel anlamıyla insanların yer değiştirme hareketi olarak neredeyse insanlığın ortaya çıkmasıyla beraber başlayıp günümüze kadar devam eden bir süreç olarak bilinmektedir. Tarihsel süreç içerisinde göçün birden fazla nedeni olabileceği görülmüştür. Bunlardan bazıları; işsizlik, kıtlık, savaşlar, salgın hastalıklar, makineleşme ve sanayileşme, eğitim ihtiyaçları olarak sıralanabilir. Kırdan kente, kentlerden daha büyük kentlere ve uluslararası göç çeşitleri bulunmaktadır. İnsanlar yaşam koşullarını değiştirmek, ihtiyaçlarını karşılamak için göç etmişlerdir. Göç olgusu, tarihsel süreçte merak edilen ve bir çok araştırmaya konu olmuştur. Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda araştırmacılar, akademisyenler farklı göç tanımları yaparak göç sürecini açıklamaya çalışmışlardır.

- Göç, bir idari sınırı geçerek oturma yerini devamlı ya da uzun süreli olarak değiştirme olayını ifade eder (Hayır, 2004).
- Göç, ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan ve kısa, orta veya uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi güden coğrafik, toplumsal ve kültürel bir yer değiştirme hareketidir(Yalçın, 2004: 13).
- Göç olgusu, temelinde sosyal bir hareket olmasına karşın, ekonomik yaşamdan kültüre kadar hayatın her yönünü etkileyen temel bir değişim aracıdır (Gönülal, 2007).
- İnsanlar çoğunlukla kendilerini veya ailelerini düşünerek, kişisel veya ekonomik koşulları değiştirmek üzere göç eylemini gerçekleştirirler (Audas ve Mcdonald, 2004: 17-24).
- Toros'un tanımıyla bu kavram, kişilerin yaşamakta oldukları topraklardan, sahip oldukları ekonomik imkanlardan, yerleşmiş sosyal yapılarından, kültürlerinden ve toplumsal yaşamın daha nice unsurlarından koparak ya da kopartılarak yeni ortamlara yerleşmesi, bu ortamlarda yeni bir yaşam kurması demektir (Toros, 2008).

- İçduygu ve Sirkeci (1999)'ye göre g; g kararı almış kişilerin belli bir zaman dilimi içerisinde buldukları yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine geçişidir.
- Uguz g, toplumu sosyal, kültürel, ekonomik, politika, sağlık gibi tüm bileşenleriyle etkileyen, kişileri yeni bir topluluğa götüren, dolayısıyla yeniden uyum sağlama sorunlarıyla karşı karşıya bırakan bir yer değiştirme hareketi olarak algılanmaktadır (Uguz, 2004: 387).
- zer'e göre güç coğrafi mekan değiştirme sürecinin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketleridir (zer, 2004: 11).
- Kişilerin gelecek yaşantılarının tamamını veya bir kısmını geçirmek üzere, sürekli ya da geçici bir süre için bir iskan ünitesinden bir başkasına yerleşmek amacıyla yaptıkları coğrafi yer değiştirme olayı olarak tanımlamışlardır (Demir: 1997, Mutluer: 2003).
- ner, g nüfusun yer değiştirme hareketi olarak ele almakta ve kent, köy gibi bir yerleşme biriminden diğerine yerleşmek amacıyla yapılan nüfus hareketi olarak tanımlamaktadır (ner, 1972: 77).
- Dinamik bir süreç olarak g tanımlayacak olursak; bir yerleşmede yaşayan nüfusun belli bir kesiminin çeşitli nedenlerle, bulunduğu yerden kalkıp başka bir yere yerleşmek üzere ya da nispeten sürekli olarak gitmesidir (Durugönül, 1997: 86).
- En genel anlamıyla g, kişilerin oturdukları yerleri nispeten sürekli olarak ve kayda değer uzaklıklar içinde değiştirmeleridir (Gökdere, 1978: 10).
- Topçu ve Beşer ise g, "sosyal yapı içindeki birey ve grupların ekonomik, kültürel nedenlerden dolayı bir yerden başka bir yere gitmeleri olarak ifade ederler" (Topçu, Beşer, 2006).
- Koca, bir topluluğun kendi yerini yurdunu terk ederek, başka bir yere gitmesini g olarak değerlendirirken, sosyal bir olay olan gn, hayati ve ciddi sebeplere dayandığının da altını çizmektedir. Aksi takdirde hiçbir

topluluğun önemli bir sebep olmaksızın yerini yurdunu terk edip sorunun nasıl biteceği belli olmayan bir maceraya kalkışmayacağını ileri sürer (Koca, 2006: 651).

- Türk Dil Kurumu göç olgusunu, Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret olarak tanımlamıştır (www.tdk.gov.tr).
- Göç hareketi ilk bakışta bir yer değiştirme hareketi olarak değerlendirilse de nedenleri ve sonuçları ile birlikte bireylerin ve toplulukların üzerinde geniş çaplı değişiklikler yarattığı bir gerçektir. Toplumsal formasyonların ekonomik, politik ve kültürel yapılarında ve bu yapılar içindeki ilişkiler sisteminde yaşanan değişimlerin sonucunda ortaya çıkan göç, söz konusu yapılarda önemli dönüşümlere yol açmaktadır (Göktürk, 1999: 111- 147)

Göç, zamana, mekana ve topluma göre değişen bir olgudur. Göçün bir süreç olması, onun tanımlanmasını, ölçülmesini ve belli bir kuramsal çerçevede açıklanmasını zorlaştırmaktadır (İçduygu ve Sirkeci, 1998: 250). Bu nedendir ki göçe ilişkin birden fazla kuramsal çerçeve bulunmaktadır.

5543 no'lu İskan kanunu doğrultusunda belirtilen göçebe, göçmen vb. tanımlar şu şekilde açıklanmıştır (bayindirlik.gov.);

- a) Göçebe: Yerleşik tarımsal faaliyetler dışında kalmış, sabit ve daimi bir konuta bağlı olmadan geçimlerini göçer hayvancılıkla sağlayan, tabiat ve iklim şartlarına göre yurt içinde yaylak ve kışlaklar arasında göçen, bu hayat tarzını kadimden beri sürdüren, aralarında hısımlık ilişkileri bulunan ve hayvancılık faaliyetlerini bir grup halinde yürüten Türk vatandaşlarıdır.
- b) Göçmen: Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye'ye gelip bu Kanun gereğince kabul olunanlardır.
- c) Serbest göçmen: Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye' ye gelip, devlet eliyle iskan edilmelerini istememek şartıyla kabul edilenleridir.

- d) İskanlı göçmen: Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, özel kanunlarla yurt dışından getirilen ve bu kanun hükümlerine göre taşınmaz mal verilerek iskanı sağlananlardır.
- e) Münferit göçmen: Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yurdumuza yerleşmek amacıyla bir aile olarak gelenlerdir.
- f) Toplu göçmen: Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, iki ülke arasında yapılan anlaşmaya göre yurdumuza yerleşmek amacıyla toplu olarak gelen ailelerdir.

Varyemez ise göçmen kavramını yaşadığı yeri veya ülkeyi terk ederek sahip olduğu kültürden farklı bir kültüre sahip egemen bir topluma katılan kişiler olarak ifade etmektedir (Varyemez, 2006: 25).

2.1.1. Göç Çeşitleri

2.2.1.1. Oluşumuna Göre Göçler

Petersen göçün dört değişik şekli olduğunu açıklamıştır (Petersen, 1996, Akt. Yalçın, 2004).

a) **İlkel Göç:** İlkel kelimesini, insanların ilkel dönemi ile ilişkilendirmemeliyiz. Burada daha çok insanlığın doğal afetler karşısında çaresizliğinden kaynaklanan göçler konu edilmiştir. Petersen bu tip göçlerin ekolojik itici faktörler nedeniyle oluştuğunu öne sürmektedir. İlkel göçlerde önemli bir nokta ise, endüstri ve sanayi devrimlerinden önceki toplumlarda görülen muhafazakâr eğilimlerdir. Göç etmek zorunda kalan bir topluluk öncelikle eski yaşadığı çevreye benzer bir yerleşim bölgesi arayacak ve bu arayış kendilerine uygun bir yerleşim bölgesi buluncaya kadar devam edecektir.

b) **Zorlama ile Yapılan Göçler:** İlkel göçlerde itici faktör, doğal yapı iken, zorlama göçlerde, daha çok sosyal yapıdır. Bu göç tipi iki gruba ayrılabilir. Birincisinde, göçe tabii topluluk göç etme konusunda az çok kontrolü elinde tutabilirken, ikinci grupta bu kontrol, tamamen topluluğun elinden alınmıştır. Buna örnek Nazi Almanya'sından verilebilir. İlk dönem uygulanan politikalarla Yahudiler, göçe özendirilmek istenmiş, sonrasında ise zorla, hayvan taşınan trenlere doldurularak toplama kamplarına taşınmışlardır. İlk grupta yer alan

göçerlerin yaşam tarzları gittikleri yerde fazla değişmezken, ikinci grupta yer alan göçerlerin yaşam tarzları değişebilmektedir.

c) Serbest Göç: Bu göç türünde, göçerler, göç etme kararını kendileri vermektedir. Burada söz konusu olan şey, daha çok bireysel arayışlardan kaynaklanan göçlerdir. Serbest göçte belirleyici faktör, bireylerin kendi içyapılarından ortaya çıkmakta ve göç kararı vermeleri ile sonuçlanmaktadır.

d) Kitlesele ve Bireysel Göçler: Kitlesele göçler serbest iradenin sonucudur. Serbest göçle az sayıda öncü bireyin başka bir yere göçerek, eski yerleri ile bir çeşit bağ kurmaları sonucunda o göç edilen bölgeye göç edenlerin sayısı hızla artar ve kısa sürede çekici etkenler nedeniyle göç kitlesele bir görünüm kazanır. Kitlesele göçlerin öncesinde hemen her koşulda öncü grupların hedeflenen yere göçmeleri söz konusudur. Bu durum Türkiye’de kırsal kesimden, kentsel yerleşim bölgelerine ve dış ülkelere göçün kısa sürede kitlesele bir görünüm kazanmasına yol açmıştır. Kitlesele göç ile bireysel göç olarak tanımladığımız göç olgularına, Türkiye şartlarından örnek vermek gerekirse, kırsal yerleşim merkezlerinden, kentsel yerleşim merkezlerine göç etmiş bireyin izlenimleri ve göç edilen bölgenin eski yerleşim bölgesine uyum göstermesi veya daha iyi yaşam koşullarına sahip olması neticesinde, kırsal kesimden kentsel yerleşim merkezine kitlesele göç başlar. Bireysel göç tek bir bireyin göç eylemi gibi algılansa da bir çekirdek ailenin yaptığı göçte de bireysel göç sayılmaktadır. Göç olgusunun kitlesele göç sayılabilmesi göçün eyleminin sayıca yoğunluğuna bağlıdır.

2.2.1.2. Ülke Sınırları Esasına Göre Göçler

a) İç göç: “iç göç mülksüzleştirme getirdiği kırsal alanın iticiliği ve istihdam olanakları çerçevesinde kentsel alanın çekiciliğine bağlı olarak kendini göstermektedir” (Sürüel, 2008: 67). Ülke sınırları içerisinde meydana gelen göçtür. Ülke içerisinde köy, kasaba, il ve bölgeler arasında birbirlerine doğru yapılan nüfus hareketidir. Yeryüzünde ve ülkemizde en yaygın olan göç tipidir. İç göçler içerisinde kırsal alanlardan şehirlere doğru olan göçler en önemli bir yer tutar.

Türkiye açısından şehirlerin çekici, kırsalın itici ve ikisi arasında etkileşimi sağlayan iletici nedenlerle şekillenen iç göç, en yoğun olarak gerçekleşen göç şeklidir. Kırsaldan şehre doğru olan iç göç sebebiyle şehirlerin

etrafı hızla dolmakta, üretim ve bölüşüm yapısı değişmektedir. İçgöçler kentsel hizmetlerin kalitesini düşürmektedir (Tüfekçi, 2002: 7).

b) Dış göç: Belirli bir süre ya da devamlı olarak kalmak üzere çalışmak veya yerleşme amacıyla bir ülke sınırlarını aşarak başka ülkelere yapılan nüfus hareketidir (Üner, 1972: 77). Bu göçe örnek en bariz örnek, Türkiye tarihi için büyük önem arz eden 1960'lı yıllarda gerçekleşen işçi göçleridir, özellikle Almanya yönünde gerçekleşen göçlerdir. Dış göçün etki alanını ise Sallan Gül şu sözleri ile ifade eder; “insanların yer değiştirme hareketi neredeyse insanlık tarihinin başlangıcından bu yana sosyal hayatın en önemli öğelerinden birisi haline gelmiştir. Ulus devletlerinin oluşumu ve uluslar arası siyasi sistemin temel aktörü olmasını takiben ise, bu hareketlilik sınır ötesi dolaşım şeklini alarak farklı siyasi, ekonomik ve sosyal anlamlarda kazanmıştır (Sallan Gül, 2002: 80).

2.2. Türkiye’de Göç ve Göç Süreci

Göç kavramının, bir ülke ya da toplumdaki ekonomik, politik, sosyo-kültürel oluşumla bağlantılı dinamik bir süreç olarak algılanması; zaman ve mekân, neden ve sonuç unsurları ile birlikte alınarak tanımlanması, ölçülmesi ve yapısına uygun çözüm ve önerilerin getirilmesi gerekir. Bu anlamda göç, bireylerin/ailelerin herhangi bir nedenle gelecek yaşantılarının ya bir bölümünü ya da tamamını geçirmek üzere bir yerleşim biriminden diğerine yapmış oldukları coğrafi nitelikli yer değiştirme olayı olarak tanımlanabilir.

Tarih boyunca meydana gelen bireysel ya da kitlesel göçlerin, dünyanın bugünkü nüfus dağılımını, toplumların sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel yapılarını ve gelişimlerini şekillendirdiği görülmektedir. Genel olarak ifade edilecek olursa, insanlar tarih boyunca daha iyi yaşam standartları yakalamak amacıyla, bir yerden başka bir yere göç etmişlerdir. Üzerinde yaşadığımız topraklar, tarih boyunca meydana gelen göçler nedeniyle hareketli bir coğrafya özelliği taşımaktadır. Anadolu’nun on bin yıllık yerleşme tarihi içinde, Anadolu toprakları çok zengin ve nitelikleri çok farklı göç deneyimleri yaşamış ve bugünkü kültürel çeşitliğini bu süreçler sonrasında kazanmıştır (Tekeli, 2007: 447).

17. Yy’dan günümüze kadar olan göçler 5 dalga şeklinde incelenebilir (Durugönül, 1997: 96). Türkiye özelinde değerlendirildiğinde bu dalgalardan 3. ve 5. dalgaların etkili olduğu görülmüştür.

Üçüncü göç dalgası 1. Dünya Savaşı sonunda imparatorlukların dağılmasıyla olmuştur. Orta, doğu ve güney Avrupa'da sınırları etnik yerleşimlerle uyumlu olmayan yeni devletler oluşmuş ve bu devletlerin homojen nüfuslar yaratma çabası içine girmesiyle zorunlu göçler başlamıştır.

Beşinci göç dalgası ise 1950 ve 1960'larda Batı Avrupa, ABD ve petrol üreten Orta Doğu ülkelerindeki iş gücü açığını kapatmak amacıyla işçi ithal edilmesi olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'den de bu dönemde göçlerin gerçekleştiği bilinmektedir.

Göç olgusu; başta ekonomik nedenler olmak üzere, nüfus mübadeleleri, iskan kanunları sonucu gerçekleşen iç ve dış göç hareketleriyle sürekli olarak Türkiye'nin gündeminde olmuştur. Toplumsal değişme sürecinin bir sonucu olarak Türkiye'de 1950'li yıllardan itibaren zaman içinde değişen hızlarla devam eden ve genelde kırsal yerleşim yerlerinden kentsel yerleşim yerlerine ve doğu bölgelerinden batı bölgelerine doğru, temelde ekonomik nedenli olarak nitelenebilecek bir nüfus hareketi yaşanmıştır. Yarım yüzyıldan beri devam eden bu göç hareketine, son yirmi yıl içinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde terör sonucu oluşan güvenlik sorunları, büyük ölçekli kalkınma projeleri, doğal afetler nedeniyle meydana gelen yer değiştirmeler de eklenmiştir.

Türkiye, sahip olduğu konumu itibarıyla uluslararası düzeyde hem göç veren ve hem de alan bir ülkedir. Türkiye, bir yandan yıllardır yurtdışına işgücü ve yetişmiş eleman göçü vermekte, diğer yandan da, Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu ve Orta Asya ülkelerindeki yerel siyasi ve ekonomik sorunların da etkisi ile Türk ve Müslüman soylu kişilerin yoğun biçimde göç ettiği bir ülkedir. Bir başka göç olayı da, komşu ülkelere (Irak ve İran) meydana gelen siyasi olaylar neticesi üçüncü ülkelere geçmek veya Türkiye'de kalmak üzere çok sayıda mülteci ya da sığınmacının Türkiye'ye geçmesi şeklinde oluşmaktadır (Yusuf, 2006: 112).

Türkiye'de 1950 yılına kadar il içi göç ve mevsimlik işçi göçü ile karşılaşılırken, bu yıllarda başlayan ekonomik canlanma ile iller arası iç göç hareketleri yoğunlaşmıştır. 1950 yılından sonra tarımda kaydedilen gelişmelerin yanında karayolu, liman, hidroelektrik santrallerin inşası ve sanayi bölgelerinin kurulması ile yeni iş sahalarının oluşturulması iç göçü tetiklemiştir. 1960-1965 yılları arasında göç eden nüfus oransal olarak en yüksek seviyesine ulaşmış ve bu dönemde 4 milyona yakın kişi (toplam nüfustaki payı %16.1) göç etmiştir. Devlet

Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 2008 yılında yayınlanan “Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri” araştırmasına göre 1965-1970 döneminde 3.2, 1970-1975 döneminde 3.4, 1975-1980 döneminde 2.7, 1980-1985 döneminde 2.9, 1985-1990 döneminde 4.1, 1995-2000 döneminde ise 4.8 milyon kişi başka illere göç etmiştir. Türkiye genelinde 1975-2000 döneminde, toplam nüfus içinde göç eden nüfusun payı artış eğilimi göstermiştir. 1975-1980 döneminde nüfusun %9.3’ ünü oluşturan 3.6 milyon kişi göç etmişken, 1995-2000 döneminde nüfusun %11’ ini teşkil eden 6.7 milyon kişi göç etmiştir. İller arasındaki göçlerin toplam nüfus içindeki payının değişimi incelendiğinde ise, 1965-2000 döneminde beşer yıllık dönemler itibarıyla 2.7 ile 4.8 milyon arasında, toplam 21.1 milyon kişinin göç ettiği görülmektedir. 1965-1970 döneminde her yüz kişiden 10.7’si iller arasında göç ederken, zaman içinde göç hızlarında azalmalar gözlenmiş ve 1980-1985 döneminde %6.5’e kadar düşmüştür. Ancak, 1985-2000 döneminde göç oranında 1970’li yıllar seviyesi kadar olmasa da bir yükselme gözlenmiş ve 1995-2000 döneminde her yüz kişiden 7.9’u iller arasında ikametgahını değiştirmiştir.

Türkiye’de 1965-1970 döneminde 67 ilden 20’sinin, 1970-1975 döneminde 24’ünün, 1975-1980 döneminde 18’inin, 1980-1985 döneminde 19’unun, 1985-1990 döneminde 73 ilden 20’sinin ve 1995-2000 döneminde ise 81 ilden 23’ünün iller arası net göç hızları pozitif düzeyde sonuçlanmıştır. 35 yıllık sürede iller arası net göç hızları pozitif olan bu illerin tamamına yakını Türkiye’nin batısında yer alan iller olmuş, iller arası net göç hızları negatif olan illerin büyük çoğunluğu ise Türkiye’nin orta ile doğusundaki bölgelerde yer almıştır. Oransal olarak en fazla göçü, 1975-2000 yılları arasında Kars, Tunceli ve Artvin vermiştir. 1975-2000 döneminde verdiği göç hızı en düşük olan iller genellikle batı bölgelerinde olmuştur. 1975-1985 dönemlerinde Antalya ili verdiği göç hızı en düşük iller arasında ilk sırada yer alırken, bu il, 1985-2000 dönemlerinde yerini Bursa iline bırakmıştır. Bu ilin dışında Manisa ve Muğla illeri de verdiği göç hızı en düşük iller arasında yer almıştır. Göçlerin Türkiye’nin doğusunda yer alan bölgelerden, sosyo-ekonomik bakımdan daha gelişmiş batı bölgelerine doğru yöneldiği gözlenmektedir. 12 bölge içinde, İstanbul ve Batı Marmara Bölgesi net göç hızı pozitif olan bölgelerin başında gelirken, Batı Karadeniz ve Kuzeydoğu Anadolu Bölgeleri de net göç hızı negatif olan bölgeleri oluşturmaktadır. Türkiye’de 1965-2000 döneminde göç edenlerin yaklaşık yüzde 58’i şehirden şehire, yüzde 20’si şehirden köye, yüzde 17’si köyden şehre ve yüzde 5’i köyden köye göç etmiştir. Aldığı göçün, verdiği göçten fazla olduğu

illerin başında İstanbul gelmekte ve bu il en fazla Ankara'dan göç almaktadır. Verdiği göçün aldığı göçten fazla olduğu illerin başında ise Samsun gelmekte ve bu il en fazla İstanbul'a göç vermektedir. Net göç hızı en yüksek illerin başında Tekirdağ, net göç hızı en düşük illerin başında ise Ardahan gelmektedir.

Türkiye'nin gerçek anlamda göç serüveni 1960'lı yıllardan sonra ortaya çıkmıştır. Göç serüveninin başlamasında ise 1950'li yıllarda gerçekleşen toplumsal dönüşüm önem arz etmektedir. II. Dünya Savaşı sırasında gerçekleştirilen sermaye birikimi ve özellikle ticaret sermayesinin varlığı, çok partili siyasal yaşama geçilmesi, ekonominin dış yardım ve yabancı sermayeye açılması gibi sebeplerle ekonomik ve toplumsal gelişme boyut değiştirmiştir. Bu dönemler itibari ile tarım kesiminde traktör kullanımının artması ve kısmen makineli tarıma geçilmesi, özellikle karayolları olmak üzere ulaşım sektöründeki iyileşmeler sebebi ile kırsal kesimlerden şehirlere akmaya başlayan nüfus ile göç başlamıştır (Kepenek, Yentürk, 2000: 69).

1980'li yıllardan itibaren ise göçün nedenlerine bir de terör eklenmiştir. Ülkenin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde son yıllarda yoğun bir şekilde yaşanan ve büyük ölçüde zorunlu olarak nitelendirilebilecek bu göçler, bölgedeki kent merkezlerinin sosyo-kültürel yapısında önemli değişikliklere neden olmaktadır (Durugönül, 1997: 97).

Özellikle 1985-1996 yılları arasında terörün şiddetlenmesi nedeniyle bölgede yaşayanlardan bazılarının yerleşim yerleri zorunlu olarak veya kendi istekleriyle değişmiştir. Türkiye'de iç göç hareketlerinin çevresel nedenlerine ve sonucuna ilişkin belirgin bir örnek de 17 Ağustos 1999 Marmara depreminden sonra çok sayıda kişinin, İstanbul ve Kocaeli'ni terk etmesiyle, bu illerin göç oranlarının yükselmesi ve dolayısıyla bu illere doğru olan göç oranının da düşmesidir. Evlilik, eğitim, iş değişikliği/tayin, emeklilik, ebeveynin göç etmesi gibi nedenler göçün bireysel/ailevi nedenlerini oluşturmaktadır. Ayrıca Türkiye'de kan davası, töre/namus nedeniyle yapılan göçler de, göç olayının farklı bir boyutunu göstermektedir.

2.2.1. Kafkaslardan Anadolu'ya Göç Süreci

19. yüzyılda Rusya Müslümanlarının Anadolu'ya göçlerine dair değerlendirmelerde genellikle Kafkasya'nın Kırım ile birlikte anıldığı görülür.

Bunun başlıca sebebi her iki coğrafyadan yapılan Göçlerin nedenleri ve yapılarındaki benzerliklerdir. Zira Rusya, muhacereti tetikleyen Kafkasya politikalarını, benzer bir şekilde Kırım üzerinde uygulamıştır. Akabinde yüzyılın ortalarından itibaren Rusya cihetinden Osmanlı topraklarına gelen kitleler bu iki bölgede olup göç hareketleri de umumiyetle Kırım-Kafkas göçleri olarak nitelendirilmiştir (Berber, 2011). Haddizatında Rusya'nın izlediği siyaset sonucunda bölge Müslümanlarının ilk büyük göç hareketlerinin başlangıç noktası Kırım olmuştur. 1774 öncesinde Osmanlı'ya tâbi olan Kırım Hanlığı'nda yaşayan Müslüman ahalinin kaderi, 1783'te Rusların bölgeyi ilhak etmesi ile birlikte değişmiştir. Bu tarihten itibaren topluluklar halinde gelmeye başlayan muhacirler İstanbul ve Dobruca tarafında iskân edilmişlerdir (Berber, 2011). Her ne kadar Kırım, Kafkasya'dan farklı olarak eski bir Osmanlı toprağı idiyse de Kafkaslar gerek Osmanlı, gerekse Rusya açısından büyük bir önemi haizdir (Saydam, 1999: 63-81) ve bölgenin kontrolü için iki rakip arasındaki çekişme 19. Yüzyıl öncesinde başlamıştır (Temizkan, 2006: 447).

Rusya'nın, Türk dünyası aleyhine genişleme politikasında, 1552'de Kazan'ı ve 1556'da Astrahan'ı hâkimiyeti altına alması, bölge ulusları için bir kırılma noktası olmuştur. Bunu takip eden süreçte Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yaşanan bir dizi savaşın ardından 1774 Osmanlı-Rus savaşı ve sonrasında Kırım'ın Rus hâkimiyetine girmesi, Karadeniz'in kuzeyinden binlerce ailenin Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kalmasına yol açmıştır (Paşaoğlu, 2013: 347).

Osmanlı Devleti izlediği iskan politikası sayesinde kuruluşundan beri sürekli göç olgusunu yaşamış ve yaşatmıştır. Anadolu'dan Balkanlar'a "şenletmek" amacıyla göçürülen Türkmenler, Rumeli'den Karadeniz havalisine nakledilen Gayr-ı Müslimler, İstanbul'un ihyası için Aksaray, Karaman bölgelerinden yapılan göçler bu kapsamda değerlendirilebilecek ilk örneklerdir. Burada üzerinde durulacak göç hareketleri ise 18. yüzyılın sonlarında başlayıp dalga dalga 20. yüzyıl başlarına kadar devam eden Kafkas halklarının göçüdür. 1783 yılında Kırım'ı ilhak eden Ruslar, II. Katerina zamanında Kafkasya'daki ilerlemeyi milli bir politika haline getirmişler, ele geçirilen yerlere Ukraynalıların bir kısmını yerleştirmişlerdi (Barkan, 1950). Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti, Kafkasya'da yeni bir politika izlemeye başlamıştır. Bu politikaya göre Çerkezistan, Osmanlı Devleti'nin Asya'daki topraklarını muhafaza etmek üzere bir serhat ülkesi haline getirilecekti. Osmanlılar, Çerkezleri kendi taraflarına

çekmek için siyasi, özellikle dini faaliyette bulunarak bölgeye gönderilen din adamlarının çabalarıyla Çerkezler, Çeçenler, Lezgiler ve Gürcüler arasında İslamiyet'in yayılmasına çalıştılar (Saydam, 1997: 37).

Kırım'ın Osmanlı hâkimiyetinden çıkması ile başlayan Karadeniz'in kuzeyindeki ulusların göçleri üç dönem içinde incelenebilir. Birinci dönem 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması ile başlayıp, 1853 Kırım Savaşı'na kadar devam eder. Bu dönemde Osmanlı topraklarına göç eden Tatar-Nogay muhacirlerinin kesin sayıları hakkındaki bilgilerimiz hem kısıtlı ve hem de çelişkilidir. 1768–74 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan önce Kırım'daki Tatar-Nogay nüfusu ile Rusya'nın Kırım'ı ilhaki (1783) sonrası mevcut nüfus arasındaki farka göre göç eden Müslüman sayısı 200 bin civarındadır (İpek, 1999: 661). Kırım'ın ilhakiyla başlayan ilk göçlerde 1783–84 yılında yaklaşık 80 bin Tatar Besarabya ve Dobruca'ya yerleştirilmiş, her geçen gün Rus baskısının acımasızlaşması göçlerin büyüklüğünü etkilemiştir. 1812, 1816, 1819, 1822 ve 1827 yıllarında muhtelif büyüklüklerde olmak üzere göçler devam etmiştir (Saydam, 1999: 667).

Kırım ve Kafkasya'dan gerçekleşen göçlerde, bölgenin Ruslar tarafından kendi beklentileri yönündeki re –organizasyon çabası birincil sebeptir. Bu yüzden sözü edilen coğrafyada, gerek askeri çatışmalar, gerekse yıldırma politikaları sonucunda çeşitli demografik kitle hareketleri meydana gelmiştir. Hatta Rusya, ileriye dönük nüfus politikaları için daha 1820'lerin sonunda Osmanlı topraklarından bazı gayrimüslim toplulukları Rusya ve bugünkü Ermenistan taraflarına göç ettirmiştir (Gülsoy: 1993). Edirne Antlaşması'yla (14 Eylül 1829) Karadeniz kıyılarındaki Poti, Anapa kaleleri, Kafkasya'da Çıldır ve Ahıska havalisi Ruslara bırakılınca, bu bölgelerden Anadolu'nun içlerine doğru yeni bir Müslüman göçü dalgası meydana geldi. Modern çağın ilk dünya savaşı olarak kabul edilen Kırım Savaşı (1853-56) neticesinde Balkanlar'a ve Anadolu'ya doğru Rus yayılışı geçici olarak durduktan sonra Rusya, aktif Balkan politikasını terk ederek Asya'da Çarlık sınırları boyunca yaşayan Türker'e karşı şiddet ve baskı siyasetini artırdı. Osmanlı Devleti'nin siyasi hudutları haricinde Kırım, Kafkasya, Türkistan, Azerbaycan, Dağıstan ve diğer Türk illerinden yüz binlerce Türk göç etmek zorunda kaldı (Budak, 1996: 79; İpek, 1994: 3-4).

Siyasi-dini nedenlerden kaynaklanan büyük göçlerin tamamı Müslümanları kapsamaktadır. Bu şekildeki göçler Kırım'ın Rusya'ya ilhakiyla bazen hızlanarak, bazen yavaşlayarak devam etti (Karpat, 2003: 15).

İkinci dönem, Kırım Savaşı ve sonrasındaki göçlerin yanı sıra, 1859'da Şeyh Şamil'in teslim olması ile tetiklenen büyük kitlesel göçün yaşandığı 1859–62 göç dalgasını da içeren ve 93 Harbi'ne kadar devam eden dönemdir. Kırım Savaşı'nın sonlarına doğru Kırım'da, Rusların kendilerini Kazan'a gönderecekleri fikri yayılınca, 16 bin Kırımlı göç etmiş ve Dobruca'ya yerleştirilmiştir. Göç hareketinin tam durduğu düşünülürken, 1859'da Şeyh Şamil'in teslim olmasıyla 16 bin kadar Nogay, Kerç ve Kefe üzerinden Osmanlı topraklarına geçmek üzere Kırım'a girmiş ve kışı burada geçiren Nogaylar, Kırımlıları da etkileyerek yeni bir göç dalgası başlatmışlardır. Rus makamlarına göre; 1860–1862 yılları arasında pasaport alanların sayısı 227.361'dir (Saydam, 1997: 667). Osmanlı Devleti kayıtlarına göre ise; 19 Şubat 1862'ye kadar Osmanlı topraklarına ulaşan muhacirlerden sadece iskânı gerçekleştirenler 255.414'tür (Paşaoğlu, 2013: 126). 1865'ten itibaren göç olayı yavaşlamışsa da Osmanlı topraklarına ulaşabilen muhacirlerin iskânı meselesi 1877'ye kadar ehemmiyetini korumuştur Üçüncü dönem ise 93 Harbi ve sonrasını kapsamaktadır. 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın kaybedilmesinin ardından başlayan yeni göç dalgası farklı bir kimlik kazanmıştır. Çünkü bu tarihten önceki muhacirlerin ekseriyeti Karadeniz'in kuzeyindeki coğrafyada, Rusya'nın etnik kırımından kurtulmak amacıyla halifeye sığınanlardan oluşmaktadır. Osmanlı Devleti'nin buradaki rolü gerek bölgedeki büyük Müslüman Türk Devleti imajını uluslararası alanda korumak, gerekse dinini muhafaza etmek isteyen muhacirlerin halifenin sancağı altına sığınma isteklerini karşılamaktır.

93 Harbi ile başlayan göç ise; 14. ve 15. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da uygulamış olduğu iskân politikasının dramatik şekilde geriye dönüş sahnesi olarak değerlendirilebilir. Rusya'nın Balkanlar'da Slav halkların haklarını koruma bahanesiyle sahneye koyduğu bu dram, sayısı milyonlarla ifade edilen Müslüman'ın yağma, tecavüz, yakılıp-yıkılma, sürgün ve göç gibi sistemli yok etme politikasına maruz kalmalarıyla sonuçlanmıştır (Paşaoğlu, 2013: 349).

Ruslar 18. Asır başlarından başlayarak Kafkasya'nın işgalini tamamladıkları tarih olan 1860 yılına kadar Kırım ve Kafkasya'da büyük bir katliam, sürgün, yok etme ve tehcir hareketine girişmişlerdir. Bu süre zarfında yüz binlerce Kırım ve Kafkasyalı yerli Müslüman katledilirken, milyonları aşan rakamlarda insanlar da Osmanlı devletine göç etmek zorunda kalmışlardır. Ruslar, işgale başladıkları Kırım ve Kafkasya'da yerlerinden sürdükleri veya katlettikleri

yerli ahalinin yerine bölge dışından Hristiyan unsurları getirecek bir plan dahilinde yerleştirilmişlerdir (Köse, 2010).

Ruslar gelmeden önce Çerkezler kuzeyde Don Nehri ağzından güneyde Abhazy'a; batıda Azak ve Karadeniz kıyılarından güneydoğuda Sunja'ya kadar geniş bir alana yayılmış olarak yaşıyorlardı. Batıda en yakın komşuları Kırım Tatarları, Kuban ve Kuma Nehirlerinin kuzeyinde ise göçebe Nogaylardı. Güneybatıda ve Güneyde, Kafkas sıradağları boyunca Abhaz ve Gürcü Prenslikleriyle sınırdılar. Merkezi Kafkasya'da ise dağlık bölgelerde yaşayan Osetler ve Türk boyları Karaçay, Balkarlarla komşuydular. Doğuda Vaynahlar (Çeçen ve İnguşlar), en doğu uçta ise Dağıstanlılar bulunuyordu. Kırım Tatarları aracılığıyla Osmanlılarla tanıştıklarında, dünyanın bu yeni efendisinin hükümdarlığını hemen kabul etmediler. O dönemde Çerkez ülkesine sefer düzenleyen Osmanlı ve Kırım Tatar orduları büyük zayıflarla geri döndüler. Rusya Osmanlı'nın Kafkasya'ya yayılmasını, Osmanlı'da Rusya'nın Karadeniz'e ulaşmasını engellemek istiyordu. Kırım Hanları'nın baskılarından ve onlara ödenen vergilerden (özellikle insan vergisi, Kabardeyler her yıl hana, yirmi yaşından küçük iki yüz genç kız ve yüz genç erkekten oluşan üç yüz köle haraç ödemek zorundaydılar). Bunalan Çerkezler ise başlangıçta Rusya'nın desteğini talep etmiş ancak Rusya'nın işgalci amaçlarını çok çabuk fark ederek Osmanlı'ya yönelmişti. Asıl darbe Kafkas-Rus Savaşı tarihinde önemli bir yer tutan Yermolov döneminde (1816-1827) vuruldu. Kanlı hareketler ve veba salgınları, Kabardeylerin 300 binden fazla olan nüfusunu 1818'de 35 bin kişiye kadar indirdi ve Rusya hakimiyetinin kabulüyle sonuçlandı. Çerkezlerin "yer molla" lakabını taktığı Yermolov 1822 yılında bütün Kabardey bölgesini yakıp yıktı. Aynı yıl Nalçik istihkamı inşa edildi. Rus hâkimiyetini kabul etmek istemeyenler Kuban Nehri'nin karşı tarafına, henüz bağımsız olan batı Çerkesya'ya geçerek mücadeleye devam ettiler.

Nitekim Çerkezya'nın siyasi konumu, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşını bitiren Edirne Antlaşmasıyla tamamen değişti. Osmanlı İmparatorluğu Çerkezya'yı Rusya'ya bırakıyordu. Karadeniz kıyısındaki birkaç kale dışında Çerkezya hiçbir zaman Osmanlı toprağı olmamıştı. Dini bağlılıktan öte Çerkezler de hiçbir zaman kendilerini Osmanlı sultanının tebaası olarak görmemişlerdi. Rusya içinde asıl sorun şimdi başlıyor, antlaşmayla elde ettiği toprakları fethetmesi gerekiyordu. Osmanlı padişahının "Çerkezleri ve topraklarını Rus Çarına verdiği" haberi Çerkezler arasına yayılmaya başlandı ve savaşı bırakmaları

istendi. General Malinovski Çerkezlere “barışçı” bir yaşamın nimetlerini anlatarak onları Rusya’ya itaat etmeleri için iknaya çalışır:

“Biliyorsunuz, Edirne Antlaşmasına göre sultan hepinizi ve Kafkasya’yı ebediyen Rus Çarına verdi.”

Yaşlı bir Çerkez ağaca konmuş kuşu göstererek, “General, iyi sözlerin hatırına bende sana ebediyen şu kuşu veriyorum, alabiliyorsan al” diye cevapladı.

Edirne antlaşmasından sonra çar I. Nikola yönetimi, yüzlerce yıllık deneyimin ışığında kuzey Kafkasya’daki problemi somut olarak tanımladı: “dağlıların tam itaati ya da fiziki olarak imha edilmesi.” Kafkasya fethi başka türlü gerçekleşmeyecekti. Çerkezler topraklarından sürülmeli ve yerlerine kazaklar yerleştirilmeliydi. Bunun içinde çarlık eski romanın hareket ilkesini benimsemişti: “İgni et Ferro” (ateş ve kılıçla); ve bu da başka bir ilkeyle destekleniyordu: “Divide et İmpera”(böl ve yönet). Dönemin Rus komutanları, Çerkezleri yenmenin mümkün olduğunu, fakat sadece silah zoruyla boyun eğmeyeceklerini, buna açlık silahını da eklemek gerektiğini savunuyorlardı.

Bu da kullanıldı ancak istenilen sonuç alınamadı.1839’da Karadeniz sahilindeki abluka ve ürünsüzlük yüzünden büyük bir kıtlık yaşayan Şapsığlar ve Ubıhlar açlıktan ölmektense elde kılıçla ölmeye karar vererek kıyı boyunca kurulmuş istihkâmlara saldırdılar. İşgale karşı direnme yolları arayan Şapsığ ve Natuhay Çerkezleri 1830’da Çerkezya’nın Rusya’ya verilmesinin iptali için İstanbul’a bir heyet gönderdiler. Heyet hediyelerle geri gönderildi ancak Osmanlı’nın Kafkasya’ya geri dönme gücünün kalmadığı ve Çerkezlerin Rusya ile mücadelesinde yalnız olduğu kısa sürede anlaşıldı. Rus ordusuyla Abzeh, Şapsığ ve Ubıh birlikleri arasında yaşanan Fars Savaşı da Çerkezlerin yenilgisiyle sonuçlandı. Rusların durumu kuvvetlenmişti ancak Rusya içinde Kuzey Kafkasya’da mesele iyice karmaşıklaşıyordu. Dağıstan ve Çeçenistan’da şamilin “müridizm” hareketi güç kazanmış Çerkezya’da halkın direnişi artmıştı. Kuzey Kafkas halklarını ortak mücadele için birleştirmek amacıyla lider şamil 1846’da Kabardeye geldi. Ancak zorlu savaşlardan ve veba salgınından sonra iyice zayıflayan Kabardeyler tekrar ayaklanmayı göze alamadılar. Şamil Dağıstan’a geri döndü. Hemen ardından onu destekleyen bazı prensler de Kuba’nın ötesine geçmek veya Osmanlı’ya sığınmak zorunda kaldılar. 1859’da Şamil’in kesin

yenilgisi ve esir alınması çarlığın bütün dikkatini ve gücünü Çerkezya'ya kaydırmasını sağladı.

Haziran 1861'de Ubıhların girişimiyle Soçi yakınlarında “büyük ve özgür oturum” meclisi kuruldu. Ubıhlar, Şapsığlar, Abzehler, Sadzlar güçlerini birleştirmeye çalıştılar. Mayıs 1864'te Kafkas Rus Savaşının resmen sona erdiği ilan edildi. Abhazyanın batısındaki Sadzların dağılı toplulukları Pshular ve Aibgalar direnmeye devam ettiler. Haziran 1864'te Abaza Prenslığı ortadan kaldırıldı ve yerine geçici olarak, “askeri halk yönetimi” diye adlandırılan Rusya idari sistemi getirildi (Tayfur, 2004).

Kafkas ulusları, özellikle Şeyh Şamil'in hareketinin düşmesinden sonra tarihin en büyük sürgünleri ile karşı karşıya kaldı (Erkan, 2005: 9).

Çerkezlerin göçünü hızlandırmak için 10 Mayıs 1862'de bir komisyon kuruldu. Komisyon, göç edenlere aile başına 10 ruble para veriyor, Rus gemicilik ve ticaret çevreleriyle, nakliye gemisi sahipleriyle göçmenlerin taşınması için görüşmeler yapıyordu. Sürgün edilenlerin gönderilmesi için üç komisyon kuruldu. Bunlar Anapa'da, Konstantinovski'de ve Taman'da bulunuyordu. Ayrıca en büyük birimlere göçmenlerin gönderilmesini kontrol eden komiserler tayin edilmişti. Yevdokimov, aynı zamanda, Çerkezlerin topraklarını daha çabuk terk etmelerini sağlamak için birliklerine dağlara doğru ilerleyişi, hızlandırmaları emrini verdi. Çarlık birlikleri ormanları keserek yollar açıyor, köylerini yakıp yıkarak Çerkezleri topraklarını terk etmeye zorluyorlardı. Önerilerine iki seçenek konmuştu: ya bataklık Kuban kıyılarına yerleşecekler ya da Osmanlı'ya göç edeceklerdi (Kumuk, 1992: 92).

Rusya, 1864'te amacına ulaştı. Tarihin o döneme kadar gördüğü en büyük sürgünlerden birini Çerkezler yaşadı. Batı Avrupa devletlerinin, daha önceden Rusya'yı iltihak etmiş olan trans Kafkasyanın aksine, hala bağımsız olan Kafkasyadaki yetersiz ve yanlış politikaları sonucu desteksiz kalan Çerkezler; Osmanlının da bölgeyi Rusya'ya bırakıp nüfusunu kendine katma yönündeki tavrı sonucu, vatanlarını Rusya'ya terk etmek zorunda kalmışlardı (Nart, 2013).

Marx ve Engels, Çerkezlerin Rus Çarlığına karşı verdikleri bu savaşı “halkın tümünün bizzat katıldığı haklı bir özgürlük savaşı olarak nitelendiriliyor:

“Cesur Çerkezler, Rusları birçok kez ciddi bir biçimde yenilgiye uğratmışlardır. Diğer halklar, özgürlük isteyen insanların neler yapabileceklerini onlardan öğrenmelidirler,” diye tüm ezilen uluslara Çerkezleri örnek gösteriyorlardı.

Karl Marx ve Engels, İngiltere’ye kuzey Kafkasyalılara yeterli derecede yardım etmedikleri için kızıyorlar:

“Çerkezya haritada bağımsız bir ülke olarak görünmektedir. Hiçbir şey, parlamentodaki oylamalar bile, tarihin akışını bozmaya ve haklının sesinin kısılmasına yetmeyecektir. Kafkasya’nın Rusya’ya ait olmadığı gerçeği, o savaşçıların silahlarıyla kanıtlanacaktır,” diyorlar ve Marx demecinde:

“Avrupa halkları! Bağımsızlık ve özgürlük için nasıl savaşılacağını kahraman Kafkasya dağlılarından öğreniniz. Onlar bu ülkenin en belirgin, en saygıdeğer temsilcileridir” diyordu.

Yine Marx 7 Haziran 1864’te Engels’e yazdığı mektupta şöyle saptar durumu:

“Ruslar Kafkasya’da olağanüstü bir adım atmışlardır ve maalesef Avrupa bu acı olaylara aptalca göz yumarak bunu kolaylaştırmaktadır. Bu, benim dikkatimi şu iki duruma çekmiştir:

1. Polonya İhtilali’nin bastırılışı
2. Kafkasya’nın fethi

Ben bu iki olayı 1815 yılından beri Avrupa’da meydana gelen en önemli olaylar olarak kabul ediyorum”

F. Engels ise “dağlıların savaşının geçmişi” adlı makalesinde şöyle der:

“zamanımızda çok ünlenmiş bir “dağlı savaşı” deyimi vardır. Bunlar, ulusal ayaklanmaların ve gerilla savaşının simgeleridir:

1. Tirol Ayaklanması
2. Napolyon’a karşı İspanyol savaşı

3. Bask Karlist ayaklanması

4. Kafkas halklarının Rusya'ya karşı yaptıkları savaş.” (Özden, 2014:)

Engels, son olarak “ Kafkasya dağlılarının savaşının, bu savaşlar içinde en şanslı ve kahramanca savaş” olduğunu belirtir.

Berzeg'den aktaran Güngör, Çerkez sürgününün güzergahını şu şekilde belirtmiştir; 1859-1864 yıllarında yurtlarından sürülen Çerkezler deniz yoluyla, Kafkasya'da, Taman, Tuapse, Anapa, Tsemez, Soçi, Adler, Sohum, Poti, Batum vd. limanlardan bindirilip Osmanlı Devleti'nin Trabzon, Samsun, Sinop, İstanbul, Varna, Burgaz ve Köstence limanlarında indiriliyordu. 1865-1866 tehciri ile Osmanlı-Rus harbinden sonraki 1878 tehciri kara yoluyla gerçekleştirildi. Doğu yolundan genellikle Çeçen, Dağıstan, Asetin Kabardey muhacirleri göçürülmüştür. Daha sonraki göçlerde kara yoluyla yapılmıştır (Güngör, 1999).

“Gemilere bindirilen Çerkezler, Karadeniz'in Anadolu kıyılarındaki limanlara, İstanbul, İzmit, İzmir, Ege Adaları, Rodos ve Kıbrıs'a çıkarılmışlardır. Bir bölümü de Burgaz, Varna ve Köstence'ye götürülerek balkanlara yerleştirilmiştir. Çerkezler, balkanlara yoğun olarak 1863-1866 yıllarında, bugünkü Bulgaristan, Sırbistan, Arnavutluk ve Romanya topraklarına yerleşmişlerdir. Günümüzde hala Kosova dada sayıları her ne kadar 300-350 civarında da olsa Çerkezler varlıklarını devam ettirmektedir” (Tayfur, 2008).

Osmanlı Devletinin bu denli büyük kitleler halinde göçlere hazırlıklı olmaması göç yolundaki Kafkasları zor durumda bırakırken, daha serin yerlerden gelen iklim koşullarına ayak uyduramayan Kafkasların Çukurova'nın sıcak bölgelerine yerleştirilmeleri yaşamlarını oldukça güçleştirmiş ve birçok ölüme de neden olmuştur. İstiflenerek göç etmek zorunda kalan, göçe zorlanan Çerkezler göç yolunda uygunsuz koşullarda, hastalıklarında baş göstermesiyle kayıplar yaşanmıştır. Erdem hastalıkların yaşanması durumunu şu sözleriyle dile getirmiştir; “Kafkas halkının Osmanlı topraklarına göçü çok kolay şartlarda olmamıştır. Kafkasyalı göçmenlerin arasında salgın hastalıkların yaygın olduğu söylemi nedeniyle sıklıkla gemiler Kafkasyalı göçmenleri taşımayı reddediyordu ve pek çok gemi tayfası göçmenleri taşımanın bir sonucu olarak kendileri de hastalıklara yakalanmışlardı. İçlerinden şanslı olup Osmanlı topraklarına

gelebilenler ise, sayıca çok fazla olmalarından doğan iskân sorunu nedeniyle bir arada yaşamak durumunda kalıyorlar bu da salgın hastalıkların Kafkas göçmenler arasında sıkça görünmesine neden oluyordu” (Erdem, 2010).

Kafkas sürgünleri, Osmanlı iskân politikaları doğrultusunda iki ana hat üzerinde yerleştirilmişlerdir:

1. Sinop, Samsun, Çorum, Amasya, Tokat, Sivas, Yozgat, Kayseri, Kahramanmaraş çizgisini izleyen ilk yerleşim bölgesi Hatay’da Türkiye Cumhuriyeti topraklarından çıkarak bugünkü, Suriye Ürdün topraklarında devam etmektedir. Bu hattın çevresindeki Muş, Kars, Adana vb. illerde de Kafkas kökenlilere ait yerleşim yerleri bulunmaktadır.

2. İkinci hat ise yine kabaca, güney Marmara yöresindeki Çanakkale, Balıkesir, Bursa, Eskişehir, Bilecik, Kocaeli, Düzce illeri boyunca uzanmaktadır. Ayrıca Kütahya, Afyon, Konya, Aydın vb. illerde de yer yer küçük Kafkas köylerine rastlanmaktadır (kafkasevi.com).

“19. Yüzyıldaki bu nüfus hareketi, Osmanlı devletinin yapısını değiştirmiş ve modern Türkiye’nin de dahil olduğu bir dizi ulus devletin ortaya çıkmasında dolaylı olarak rol oynamıştı. Müslümanların Osmanlı topraklarına göçü ve ardından Osmanlı nüfusundaki Müslüman oranının yavaş, fakat devamlı olarak yükselişi II. Abdülhamit’in bir İslam politikası benimseme kararlılığında etkili olmuştur. 1878 yılından itibaren hükümet, baskın bir çoğunluk elde etmiş olan Müslüman nüfusun ideolojik ve kültürel hedeflerine hizmet etmeyi amaçlamıştı. Ayrıca hükümet, göçmenlerden insan gücü açığını gidermeyi, yol yapımında çalıştırmayı, pamuk ekiminde ve özellikle orduda yararlanmayı umuyordu. Mesela; askerlik alanında 1877-78 Osmanlı Rus savaşında Trabzon kentinden 3.000 Çerkez kendi isteğiyle Rusya’ya karşı savaşmak üzere Osmanlı ordusuna katılmıştı” (Akyüz, 2008: 39).

“Balkanları terk ederek akın akın İstanbul’a doğru yola çıkan Çerkezleri, Osmanlı, bugünkü Çerkezköy’de durdurdu. Çerkezköy’ün ismi buradan gelmektedir. Anadolu’nun neredeyse her tarafına Çerkezler gönderilmişlerdir. Saray ile akrabalık ilişkileri olan boylar genellikle İstanbul’a yakın konuşlandırılmıştır” (Ağanoğlu, 2001). Anadolu’ya yönelik kitleler halinde yaşanan bu göç hareketleri toplumun sosyal ve ekonomik yapısını derinden

etkilemiştir. Göç eden bu insanların başta Anadolu olmak üzere Osmanlı topraklarını tercih etmelerine neden olan hakim düşünce ise kendilerini Türk veya Müslüman, Türkiye’yi anavatan veya Müslüman ülke olarak görmeleri olmuştur (Saydam, 2010).

Şekil 2.1. Osmanlı İskan politikasına göre Kafkas Göçmenlerin yerleştirildikleri yerler

İskân genel olarak beşeri yerleşme şeklinde tanımlanmaktadır. Kafkasya’dan Osmanlı coğrafyasına gelen Muhacirler, Osmanlı Devleti “İskân Politikası” nedeniyle, önce Karadeniz sahillerine yakın olan Anadolu ve Rumeli sancaklarıyla Ege ve Akdeniz limanlarına, Konya ve Sivas gibi arazisi geniş bölgelere yerleştirilmişlerdir. Böylece Osmanlı İskân Politikasının temel hedeflerinden en önemlisi ortaya çıkmıştır. Bu hedef türlü sebeplerle nüfusu azalan boş, geniş, ormanlık ve verimli devlet arazisinin göçler sonucunda tekrar şenlendirilmesi, devlet otoritesinin buralarda güçlendirilmesi ve hazineye gelir getirmesidir (Sever, 1993: 153).

Kafkasya’dan Osmanlı Devleti’ne gitmek üzere 1859-1879 yılları arasında, çoğu Çerkez olmak üzere, yaklaşık iki milyon Kafkasyalının vatanlarını terk ettiği görülmektedir. Ancak bunlardan bir buçuk milyonu (1.500.000) hayatta kalmış ve Osmanlı topraklarına yerleşebilmiştir (Karpas, 2010: 70). Yola çıkan ve Osmanlı topraklarına ulasan nüfus arasındaki fark, salgın hastalıklar, deniz yolculuğu sırasındaki kayıplardan ve gelenlerin tam olarak kayıt altına alınmamasından kaynaklanmıştır.

Osmanlı Devleti kendisine iltica ederek sığınan Kırım, Kafkas ve diğer Müslüman ve gayr-ı Müslim Muhacirleri belli bir düzen içinde iskân etmeye

çalışmıştır. Bu nedenle Osmanlı vatandaşlığına geçmiş olan Muhacirlere yapılacak yardım ve muafiyetler hükümet tarafından 3 Mayıs 1856'da belirlenmiştir (Saydam, 1997: 677).

Osmanlı Devleti'nin göçmenleri yerleştirmede Kırım ve Kafkasya'dan yapılan kitlesel göçlerin sonucunda uyguladığı esasları ihtiva eden "Muhacir'in İskân Talimatnamesi" Osmanlı Devleti'ne ait Rumeli'ye yapılan, göçmenlerin "hicret" dedikleri, zorunlu göçün neticesinde ortaya çıkmıştır. Böylece 3 Mayıs 1856 talimatnamesinin hazırlanmasında Balkan coğrafyası (Rumeli) belirleyici olmuştur. 1864 yılına gelindiği zaman Muhacirlerin iskânında uyulacak esaslar yeniden düzenlenerek yürürlüğe sokulmuştur. Bu talimatname "Daire i vilayet dâhilinde kâin mahallerde bulunan Muhâcîrîn-i Çerâkise'nin seksen bir senesi martından itibaren suret-i idaresi hakkında talimattır" başlığı ile hazırlanmıştır. Hükümet, Rumeli'de geniş arazilerin olması, Müslüman nüfusun bu bölgede artırılmak istenmesi ve burada asker ihtiyacını had safhada olması gibi sebeplerle, İskân Politikası amaçlarından dolayı, muhâcîrleri Rumeli ve Balkanlar'a sevk etmiştir. Mesela, Hükümet'e Hersek Meclisi'nden gelen, Muhacirlerin bu havalide iskânlarının askeri yönden önem arz ettiğini ifade eden yazı buna örnektir. Rumeli ve Bosna kıtası civarlarına daha önceden de Muhacir yerleştirildiği halde buraların önemi nedeniyle tekrardan sevki istenmiştir. Bu civarda Karadağ ile savaşın devam etmesinden dolayı muhâcîrlerin kolay bir şekilde iskân edildiği ayrıca bu mevkilerde verimli ve bol arazi bulunduğundan Muhacirlerin Karadağ ve Sırbistan civarına iskân edilmesini Hersek Meclisi hükümetten istemiştir. Hükümetin tüm uyarılarına rağmen iskân işlerinin istenildiği şekilde gitmediği de olmuştur. Mesela, Muhacirlerin zaruret çektikleri ve iskânlarının tamamlanmadığından dolayı bir taraftan yevmiye aldıkları hükümete iletilmiştir (Karataş, 2012: 360). Özellikle Kafkas muhacirlerinin Ruslara karşı kullanılması yönünde İngiltere'nin dahi teşviki söz konusudur. Bu sebeple Kafkasyalı muhacirler, Rumeli taraflarında sınır güvenliği açısından toplu halde; Anadolu'da ise hem iç güvenlik, hem de yeni güç öbekleri oluşmaması için dağınık vaziyette iskân edilmeye çalışılmıştır. Tam bu noktada belirtmek gerekir ki, iskân sürecindeki sorunların temel sebeplerinden birisi, muhacirlerin yüzyıllardır alıştıkları kabile yaşamının, devletin merkeziyetçi Yapısı ile tezat teşkil etmesidir. Memleketlerindeki gibi burada da kabileler halinde yaşamaları istenmemekte; mahalli idarelere "*muhteliten*" (karışık olarak) iskânları emredilmektedir. Ancak muhacirlerin alıştıkları yaşam tarzından kolay vazgeçmemeleri beklenen bir tavidir. Asayiş ve Kontrol sorunlarına yol açacağı

endişesi ile bu durum, belgelere, mizaçlarındaki “*huşûnet*” (haşinlik/ saldırganlık) in “*meskûn*” (yerleşik) ve “*müstahsil*” (üretici) durumuna gelmeleriyle kaybolacağı, gibi ifadeler şeklinde yansımaktadır (Habiçoğlu, 1993: 104).

Bu endişe ve beraberindeki tutum karşısında muhacirlerin bir kısmının geri dönüş çabasında olduğu görülmektedir. Devlet, burada çeşitli yöntemlere başvurmak durumunda kalmıştır. Bunların başında, yerinden ayrılanlara artık yardım edilmeyeceği hususu gelir.

Her ne kadar muhacirlerin karışık bir biçimde, yani dağıtılarak iskânları söz konusu olsa da, bu daima yerli halkın arasına karıştırılmak suretiyle olmamakta; farklı göçmen topluluklarının bir arada iskân edilmeye çalışıldığı da görülmektedir. Kırım muhacirlerinin Manisa civarındaki Ballica bölgesinde iskânlarına dair belge buna iyi bir örnektir. Söz konusu Vesikada arazinin tarifi yapılırken, “*muhacirin-i Çerâkîse* (Çerkez muhacirleri) *den merhume Kamertab Hatun*” ifadesi geçmekte ve adı geçen kişinin bölgede toprağı olduğu anlaşılmaktadır (BOA. A. MKT. 456/ 71277Ş. 5/ 16Şubat1861).

Bir başka belgede ise, Kamertab Hatun’ un Çerkez muhacirlerinden ve Bizduh beylerinden Talistan Bey’in maiyetinden olup Manisa sancağı Yayla köy sakinlerinden iken vefat ettiği ve terekesinin dava Konusu olduğu belirtilmiştir. Kamertab Hatun’un Yaylaköy’de ikamet edip buraya yakın Ballica’da arazi sahibi olması ve bu kişinin bir beyin maiyeti olması, bölgede yerleşmiş Çerkezler olduğuna işaret etmektedir. Kısacası, daha önceden burada var olan Çerkez muhacirleri, yerleşik konuma geçmişler ve bunların olduğu bölgeye bazı Kırım muhacirleri iskân edilmeye çalışılmıştır. Yine benzer bir örnekten Çerkez muhacirlerin, dağıtılmalarına rağmen akrabalık ilişkilerini devam ettirdikleri anlaşılmaktadır. Buna göre, Aydın Sancağında ikamet Eden Çerkez Mehmed Bey’in vefatı üzerine, terekesi kardeşleri ile arasında taksim edilmiştir. Bu taksimattan faydalanan bir kardeşi, Manisa’da yaşayan Mehmed Reşid Ağa Olup belgede kendisinin Çerkez muhacirlerinden olduğu belirtilmektedir (BOA. A. MKT. MHM. 239/ 211279M. 22).

Aksi yönde örnekler olmasına rağmen, Kafkas muhacirlerinin kabileler halinde değil dağıtılarak Yerleştirilmesi hususunda ısrar edilirken, Kırım’dan gelen muhacirler için aynı yöntemin uygulanmadığı görülmektedir. Mesela, 350 kişilik Kırım muhacirlerine Manisa şehir merkezinde “*50 bâb*”(kapı) hane inşa

etme girişimi, bunların toplu halde iskânlarında bir sakinca görülmediğini ortaya koyar (İ.DH. 513/34291, A. MKT. MHM. 277/8). Bunda, muhtemelen, Kıyımlıların Anadolu Türkleri ile olan dil ve gelenek benzerliği ve dolayısıyla adaptasyonda pek fazla sorun yaşamamış olmaları etkili olmalıdır (McCarthy, 1998: 44).

2.3. Kimlik, Etnisite, Türkiye’de Etnik Gruplar

2.3.1. Kimlik Nedir?

Kimlik, sosyal bilimler alanındaki önemli kavramlardan biridir. Kimlik kavramının sosyal bilimlerde önemli bir kavram haline gelmesinde kavrama ilişkin entelektüel ilginin artması etkilidir. Kavrama yönelik entelektüel ilgi 80’li ve 90’lı yıllarda artmıştır. Bu dönem zarfında Batı’daki siyasi, toplumsal, ekonomik ve kültürel değişimler bu ilginin artışında etkili olmuştur. Bilhassa 80’li yıllarda, artan bir oranda, gerek Kıta Avrupa’sı ülkelerinde gerekse de ABD, Kanada ve Avustralya özelinde toplumsal, siyasal ve kültürel alanlarda ulus-devlet içerisindeki farklı grupların, toplulukların ya da azınlık konumunda olanların farklılık talepleri dile getirilmiştir. Bu tür taleplerin toplumsal ve siyasal alanda yarattığı etki, kimlik kavramına ilişkin farklı nitelermelerin de yeni bir boyut kazanmasına neden oldu. Toplumsal, siyasal ve kültürel alanlarda görülen farklılığa yönelik talepler özellikle Batı’da, sosyal bilimler alanında kimliğe, etnisiteye ve ulus pratiğine yönelik yeni bir paradigmayı teşkil eder. Bu tür bir kimlik paradigmasının, şu veya bu şekilde göndermede bulunduğu pratik sorunlar ise geniş bir yelpazede yer almaktadır: Evrensel kültür, yerel kültür, insan hakları, küreselleşme, etnik veya dinsel komünöterler, yabancılarla ilişkiler, ırkçılık, azınlıklar, ayrılıkçı hareketler, marjinaler, milliyetçilik, kozmopolitizm, milliyet ve vatandaşlık sorunu, kitleselleşme, bireylik yitimi, sosyal norm ve değerler, ekoloji ve çevre korunması, sosyal bütünleşme ve dayanışma ve hatta daha da somut olarak, Bosna Hersek, Azerbaycan’da, Somali’de, Almanya’da cereyan eden olaylar, vb. dir (Bilgin, 1994: 249). Ancak bu yeni paradigmadaki asli unsur, bu döneme kadar göz ardı edilen, yok sayılan, yok edilen veya asimile edilmeye çalışılan toplulukların, asimilasyonunun ya da yok edilmesinin geçersizliği üzerine odaklanmaktadır. Bu duruma bağlı olarak oluşan kimlik arayışları, azınlık etnisitelerin uyanışı, cemaat tarihini, yurt anlayışını, zamanın derinliklerine götürme çabası farklı kimlik algılarının şekillenmesinde önemlidir (Somersan 2004: 146).

Kavram olarak kimlik, kolektif aidiyetlerden başka, arzularımız, hayallerimiz, kendimizi tasavvur etme, yaşama ilişki kurma-tanınma biçimimiz gibi hayattaki duruş yerimizi bildiren niteliklerin toplamını ifade etmektedir (Bostancı, 1998: 42). Kimlik, salt anlamı itibariyle kolektif bir yapıya sahip olmamakla birlikte, bireysel yaşantıda var olan tasavvurları, yaşama katılma biçimlerimizi ve son analizde toplumsal yaşantı içerisinde bireyin konumlanmasını kapsamaktadır. Ancak bireysel bir tasavvurun boyutu, toplumsal alanın mahiyetinde farklı bir hüviyete bürünebilmektedir. Bu noktada farklı bir kavrayış ön planda olmaktadır. Bu kavrayış ise toplumsal yaşantının içeriğinde var olan otorite boyutudur ki; bu boyutu yalnızca toplumsal aktörler onları içselleştirdiğinde, kendi anlamlarını bu içselleştirme etrafında örgütlediğinde kimlik haline gelirler (Castells, 2006: 13). Birey otorite ile ilişkisiyle birlikte ele alındığında, onun sahip olduğu değerler toplamı, otoriteye yönelik tutumuyla anlamlı olacak ve bir kimlik edinimi süreci başlayacaktır. Toplumsal alandaki otoritenin şekillendirdiği anlam evreni, bireyi farklı kodlamaları ile olanaklı kılacak ve bu şekilde kimlik ontolojik olarak değil, ancak toplumsal ve tarihsel arka planı ile bir oluşum içerisinde var olacaktır. Zira kimliklerin inşası, “tarihten, coğrafyadan, biyolojiden, üretken ve üretmeye yönelik kurumlardan, kolektif hafızadan, kişisel fantezilerden, iktidar aygıtlarından ve dinsel vahiylerden malzemeler kullanır. Ama bireyler, toplumsal gruplar, toplumlar bütün bu malzemeyi, içinde buldukları toplumsal yapıya uzam/zaman çerçevesinden kaynaklanan toplumsal koşullara ve kültürel projelere göre işler, bütün bu malzemenin anlamını yeniden düzenler” (Castells, 2006: 14).

2.3.2. Etnisite Nedir?

Etnisite kelimesinin sözlüklerde ilk kez yer almasının 1961 yılında *Webster's Third New International*'da olduğuna işaret eden Nathan Glazer ve Daniel Moynihan (1975: 1), etnisite kelimesinin “bir etnik grubun karakteri ya da nitelikleri” anlamında ilk olarak David Riesman tarafından 1953 yılında kullanıldığını belirtmektedir. 1973 yılında *American Heritage Dictionary*'de etnisite kelimesi “1. Belirli bir etnik gruba ait olma hali; 2. Etnik gurur.” şeklinde tanımlanmaktadır. Etnik kelimesi ise İngilizcede 14. yüzyıldan bu yana kullanılan bir terim olup Yunanca *ethnikos*'dan gelmektedir. Terim İngilizcede 19. yüzyıla kadar “barbar, dinsiz” anlamlarında kullanılmış 19. Yüzyıldan sonra bu anlamların yerini “ırksal” anlamı almaya başlamıştır (Williams, 1985: 119). Terim, bilimsel ırkçılığın ortadan kalkmaya başlamasıyla birlikte, “etnik grup” terimi içinde,

“biyolojik ırklar” dan ziyade “biyolojik gruplar” dan bahsetmek için kullanılmış ve daha sonraları daha büyük ulus-devletler içindeki azınlık gruplarından bahsetmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır (Wade, 1997: 16). Talcott Parsons (1991) etnik grubu ortak bir atadan veya aynı etnik grup içinde sınıflandırılmış olan ortak atalardan gelen akrabalık birimlerinin bir araya gelmesiyle oluşan bir topluluk olarak tanımlamaktadır. Parsons’a (1991) göre etnik gruplar normalde “içevlilik” yaparlar ve farklı gruplardan olanlarla evliliğin yasak oluşu bir grubu diğer gruplardan ya da çoğunluktan ayırt etmenin kritik unsurlarından birisidir (Aydın, 2009: 63). Fenton (2001: 14) ise etnisitenin sosyal bir süreç olarak, insanların kolektif ya da bireysel açıdan sosyal yaşamlarında etraflarına çektikleri hareketli sınırlar ve kimlikler şeklinde algılanması gerektiğini ifade eder. Bu sınırlar ise iki insan grubu ya da iki insan grubunun üyeleri birbirleriyle temas kurduklarında veya karşılaştıklarında meydana gelen reaksiyon sonucunda ortaya çıkar ve gruplar arasındaki fiziksel ya da kültürel farklılıkların doğal bir sonucu olmaktan çok grup üyeleri tarafından hissedilen sınırlardır (Wallman, 1978: 202). Schlesinger’a göre herhangi bir grubun üyeleri kendilerini ortak geçmişlerinin anılarına dayanarak tanımlar ve böylece toplumsal grupların sürekli bir oluşum içinde olabildikleri, sınırlarını sürekli olarak tanımladıkları görüşüne dayanan dinamik bir kimlik fikri geliştirilebilir. Kimlik, içermenin olduğu kadar dışlamanın da ürünüdür. Bundan dolayı etnik grubu öbür etnik gruplar açısından tanımlayan şey sınırlar içerisinde yer alan kültürel gerçeklik değil, araya konulmuş olan toplumsal sınırdır (Akt. Marley ve Robins, 1997: 74).

Günlük dilde kelime olarak etnisite hala azınlık durumlarını ve etnik ilişkilerin biçimine gönderme yapar ve mevcut kültürel ayrımın diğerleri tarafından göz önünde bulundurulmasını içerir (Eriksen, 1993: 2). Bu noktada çok önemli tartışmalar ortaya çıkar. “Bazılarına göre etniklik ‘ilksel/asli’ bir niteliğe sahiptir; zamanın dışında doğal olarak vardır. İnsani varlığın verilerinden biridir. Bazılarına göre etniklik, iktidar mücadelelerinde amaçlarını arkalamaları için taraflarını harekete geçirme ihtiyacını duyan rekabet halindeki seçkinlerin çıkarlarına yönelik yararlı bir mücadele aracıdır” (Smith, 1994: 40-41).

Bütün bu tanımların ortak noktası etnisitenin grup içi benzerliklerin yanı sıra gruplar arası farklılıklar ve gruplar arasında çizilen sınırlara dayalı bir olgu olarak ele alınmasıdır. Etnisite bu anlamda kategorik “biz” ve “öteki” kavramlarını içinde barındırır ve bireyin ya da grubun siyasi bir eylemi olarak düşünülebilir çünkü eğer etnisite bir “sosyal sınır sistemi” olarak ele alınırsa, bu kavramı

bireylerin etnik gruba dâhil edilme kriterlerindeki bağlamsal değişikliklerle açıklamak ve etnik sınırların devamlılığını bu kriterlerin sistem-koruma kaynakları olarak yönetilmesi yoluyla açıklamak mümkündür” (Wallman, 1978: 205).

“Etnik kimlik” kişinin kendi grup üyeliği ile ilgili bir kurgu ya da kendisiyle ilgili bir dizi düşünceden oluşur. Etnik kimliği tanımlarken ki vurgu kişinin kendi etnik grubu ile birlikte kişinin kendisini bunun bir üyesi olarak görmesi üzerindedir. Kişinin kendi grubunu tanımlaması için gerekli olanlar dışında başka etnik gruplara ilişkin bilgi etnik kimliğin bir parçası olarak görülmez (Bernal, 1993: 33). Dolayısıyla kimlik sorgulamaları bir bilinç durumunu ifade eder ve gruplar arasındaki farklılıkları vurgulamaları nedeniyle aynı zamanda politiktir (Somerson, 2004: 142).

Bir kimsenin kimliğinden bahsedebilmesi için kendi kültürel ya da etnik kökenini bilinçli olarak başkalarından farklılık işareti olarak kullanması gerekir. Etnik kimlik temel olarak bireylerin kendilerini özdeşleştirdiği simgelere dayanır ve simgelerin anlamlarının değişebilirliği yüzünden simgesel olarak sürekli inşa edilir (Cohen, 1999: 12). Yani, “etnik kimlikler tanım gereği öznel, dinamik ve durumsal yapılarıdır” (Roymans, 2004: 2). İşte tam da bu nedenle etnik kimlik her kuşakta yeniden üretilir (Andrews, 1992: 10). Bu yüzden pek çok kimse kimliğin tam bir tanımını yapmaktan kaçınarak “kimlik” yerine “kimliklendirme” ya da “kimlik inşası” ndan, diğer bir ifadeyle kimlikten bir eylem olarak bahsetmeyi tercih eder (Alasuutari, 2004: 121).

2.3.3. Türkiye’de Yaşayan Etnik Gruplar

Türkiye’de yaşayan etnik gruplar, birçok kategoride belirtilebilir. Türkiye birçok etnik grubu barındıran bir ülkedir. Nüfus sayımlarında 1965’ten bu yana etnik köken sorulmadığı için bir etnik kümenin nüfusunun ne kadar olduğunun tam olarak tespiti yapılamamaktadır. Bazı kişi ve gruplar tahminler yapsalar da genelde objektif kalmayı başaramamaktadırlar. Osmanlı İmparatorluğu gibi geniş topraklara yayılan ve yüzlerce yıl hüküm süren bir imparatorluğun 20. yüzyıl başında çöküşü sonrasında, imparatorluğun çeşitlilik gösteren demografik mirası içinden bazı etnik gruplar Türkiye’de yaşamaya devam etmişlerdir.

Türkiye'de yaşayan etnik gruplar, temel grup ve alt gruplarıyla şu şekilde sınıflandırılabilir:

- Türk: Avşar, Yörük, Manav, Türkmen, Tahtacı, Kosovalı, Makedonyalı, Dobrucalı, Adakaleli, Gacal, Muhacir, Çepni, Cerit, Ahıskalı, Büğdüz, Bayat, Yazır, Eymür, Karabölük, Alkaevli, İğdir, Yüreğir, Dodurga, Ulayundluğ, Döğer, Çavuldur, Beğdili, Abdal, Sıraç, Nalcı, Teber, Barak, Şamlı, Bayındır, Kınık, Ortakçı, Amuca, Bedrettinli, Karamanlı, Karakeçili, Sarıkeçili, Torlak, Kızılbaş, Peçenek, Çıtak, Kıbrıslı, Azeri, Kırım Tatarı, Kazan Tatarı, Karapapak, Kırımçak, Karaçay, Balkar, Özbek, Nogay, Kumuk, Uygur, Kırgız.

- Boşnak: Bosnalı, Sancaklı.
- Arnavut: Toska, Gega.
- Kürt: Kurmanc, Sorani, Gorani.
- Zaza: Zaza, Dimili.
- Gürcü: Acar, Kartveli, Kart, Melaşvili, Gurian, İngilo.

- Çerkez: Adıge (Kavimleri: K'emguy, Yegerukay, Abadzeh, Şapsığ, Hak'uç, Hatukay, Natuhay, Kabardey, Besleney, Mahoş, Mamhığ, Bjeduğ, Jane), Abaza (Kavimleri: Aşıwua, Aşkarıwua, Apsuwa), Çeçen, Dağıstanlı (Kavimleri Avar, Lezgi, Dargi, Lak), Ubih, Oset.

- Pomak
- Çingene: Rom, Roman, Poşa, Dom
- Arap
- Laz
- Süryani: Türoyo, Qıltu, Mlahsö
- Hemşinli
- Ermeni
- Yahudi: Sefarad, Aşkenaz
- Rum

- Nasturi
- Keldani
- Bahai
- Afrika kökenli Türkler
- Leh
- Malakan
- Dürzi
- Yezidi: Darsın, Rasni

Konuştıkları dillerin bağlı olduğu dil ailelerine göre Türkiye’de etnik gruplar sıralaması da şu şekildedir:

- **Altay dilleri:** Türkler, Azeriler, Tatarlar, Karaçaylar, Karakalpaklar, Kazaklar, Kırım Tatarları Özbekler ve Uygurlar
- **Hint-Avrupa dilleri:** Kürtler, Zazalar, Arnavutlar, Boşnaklar, Ermeniler, Pomaklar, Hemşinliler, Romanlar, Rumlar ve Osetler
- **Semitik diller:** Araplar, Süryaniler, Yahudiler
- **Kafkas dilleri:** Çerkezler, Gürcüler, Lazlar, Çeçenler

2.3.4. Diaspora

Diaspora kendi anavatanlarından sürülen halkların sığındıkları ülkelerde oluşturdukları topluluklara ya da belirli bir halkın anayurt dışında yayılmalarına işaret eden bir kavram olarak bir bitkinin kök bitkiden uzaklarda gelişip yayılmasını anlatan (Aydın, 2003: 232) Yunanca *dia* (etraf) ve *speiro* (ekmek) kelimelerinden türemiş bir kelimedir (Ritzer, 2009).

Klasik anlamda baskı yoluyla yurtlarından edilmiş ve bu nedenle toplam nüfuslarının büyük bir kısmı anavatanları dışında yaşayan etnik gruplardan bahsetmek için kullanılan diasporanın en çok bilinen örneklerini Yahudi, Ermeni ve Yunan diasporaları oluşturmaktadır. Safran’a (1991) göre klasik diaspora diyebileceğimiz bu diasporaların ayırt edici özellikleri şunlardır:

- Köklerin bulunduğu konumdan en az bir ya da iki konuma dağılma
- Ortak anavatan anılarını, hayallerini ya da efsanelerini canlı tutma
- Ev sahibi ülke tarafından kabul edilmedikleri veya edilemeyecekleri inancı nedeniyle yabancılık hissetmeleri
- Anavatanlarının kendi gerçek vatanları olarak kabulü ve bir gün oraya geri döneceklerine olan inançları
- Kendi anavatanlarının korunmasına, gelişimine, güvenlik ve refahına adanmışlık ve
- Anavatanlarıyla sürekli ilişkiler

Safran'a göre anavatanına karşı sadakat, toplumsal bilinçte korunur, diaspora anavatanın refahı ve geri dönüş fikriyle yaşar. Ona göre; "diaspora" her şeyden önce parçası olduğu halkını, tarihini, kültürünü, örf ve adetlerini tanımalı ve hatırlamalıdır ve diasporanın oluşması için sadece anavatan dışında yaşamak yeterli değildir. Safran, diaspora için kriterleri şöyle sıralar:

- Özgün bir merkezden iki ya da daha fazla yabancı bölgeye ayrılma,
- Konumunu, tarihini ve kazanımlarını kapsayan özgün anayurtları hakkında kolektif bir hafıza, görüş veya mitin akılda muhafazası,
- Onları ağırlayan toplumlar tarafından bütünüyle, belki de hiçbir zaman kabul görülmeyecekleri inancı,
- Varsayılan ata evinin idealize edilmesi ve koşullar daha elverişli hale geldiğinde geri dönme düşüncesi,
- Bütün mensupların öz anayurtlarını muhafaza veya yapılandırma ve onun güvenliği ve başarısı konusunda kendisini adanmış olması inancı,

- Uzun bir süre güçlü tutulmuş ayırt edici özelliklerin, ortak bir tarihin idraki ve ortak kader inancı üzerine kurulmuş güçlü bir etnik grup olması.

Diaspora olma özelliğinin sınırlarını çizen bir başka tanıma göre; ülkesini ya da bölgesini zorunlu olarak ya da isteyerek terk eden her grup, başka bir bölgeye ulaşmayla birlikte otomatik olarak diaspora topluluğu özelliği kazanmaz. Diaspora bilincinin oluşması için anavatanına bir eğilim veya göç ettiği ülkeye uyumda zorlukların olması gerekmektedir (Wilkoszewski, 2010).

Sheffer ise modern diaspora tanımını geliştirmiştir. Ona göre;

“Etnik diasporalar ya gönüllü göç (örneğin Batı Almanya’daki Türkler) yada anavatanlarını terk ettirilmeleri (örneğin, Yahudiler ve Filistinliler) ve bir ya da daha fazla ülkeye yerleşmeleri sonucunda oluşur. Diasporalar bu ev sahibi ülkelerde azınlık grupları olarak kalır. Ev sahibi ülkelerinde diasporalar kendi etnik ya da etnik dini kimliklerini ve toplumsal dayanışmalarını devam ettirirler.

Bu dayanışma diasporaların aktivist unsurları arasında sürekli ilişkilerin devam ettirilmesine ve güçlendirilmesine temel sağlar. Bu ilişkilerin diasporaları, ev sahibi ülkeler ve anavatanları için politik, ekonomik, sosyal ve kültürel önemi vardır. Bu aynı zamanda diasporaların örgütlü eylemleri için de bir temel oluşturur. Bu eylemlerin bir amacı diasporaların kendi anavatanlarına sürekli ilgilerini ve anavatanlarıyla kültürel, ekonomik ve politik alışverişlerini devam ettirme isteği ve kabiliyetini yaratmak ve arttırmaktır”(Sheffer, 1986: 9).

Bu tanımlara bakıldığında Çerkezlerin klasik diaspora tanımına giren Diasporik bir topluluk olduğu düşünülebilir. Bu konuda Kaya’nın görüşü şöyledir:

“1864 yılından itibaren dalgalar halinde kara ve deniz yoluyla Osmanlı topraklarına gelen Çerkezler Bab-ı Ali tarafından Anadolu topraklarına, Balkanlar’a ve bugünkü Suriye, Ürdün ve İsrail (Filistin) topraklarına yerleştirilmiştir. Rus yayılcılığı sonucunda anavatanlarını terk etmek zorunda kalan Çerkezlerin sürgün şeklinde nitelendirdikleri bu göçlerle Osmanlıya sığınan Çerkez nüfusunun bir milyonun üzerinde olduğu sanılıyor. Ayrıca zorunlu yolculuk sırasında pek çok insanın hayatını kaybettiğini eklemek gerekiyor. Bu tür bir zorunlu göçe tabi tutulan Çerkezler klasik bir diaspora özelliği taşırlar. Klasik

diasporaların en belirgin özelliği ise anavatanlarına yönelik yönelişin ve geri dönüş eğiliminin daimi olarak devam etmesidir” (Kaya, 2005: 231).

Daha öncede bahsedildiği üzere, Kafkasya’da yaşanan göç olayı dünyada ender rastlanan bir göçtür. Bugün bile anavatandan daha çok Çerkez anavatan dışında yaşamaktadır. Türkiye’de yaşayan Çerkez sayısı bile anavatan Kafkasya’dan çoktur. Çerkezlerin Türkiye dışında da birçok başka ülkeye göç etmiş olduğunu düşündüğümüzde, Çerkezlerin buldukları her ülkede benzer bir yapı sergilemediklerini söylemek gerekmektedir.

Dolayısıyla, dikkat çekilmesi ve tartışılması gereken konu şu ki; Türkiye’deki Çerkezleri sözünü ettiğimiz bu diaspora olgusu içinde değerlendirip değerlendiremeyeceğimizdir. Veya Türkiye’deki Çerkezlerin ne ölçüde diaspora özelliği taşıdığıdır.

Bu konuda farklı iki görüşün olduğunu söyleyebiliriz:

Birinci görüşe göre; Çerkezlilik bugün Türkiye’de birbirleriyle benzerlikleri, farklılıklarından daha çok olan kuzey Kafkas kökenli toplulukların etnik değil, kültürel üst kimliklerini ifade etmektedir. Bu haliyle de, aynı anda kendini hem Türkiyeli, hem de Kafkasyalı hissetmeyi, hem de örneğin Oset veya Türkiyeli Oset olarak tarif etmeyi dışlamayan Diasporik bir kimlik stratejisinin adıdır.

Çerkezler hiçbir zaman iktidarla, egemenlikle bir çatışma içerisine girmemişlerdir. İşte bu çatışma sürecinde, yurttaşlık bağı ile bağlı bulunan uluslar içinde yaşayan bazı etnik gruplar, atalarının zamanında başka yerlerde yaşamış olmalarına bağlı ve retrospektif olarak diaspora fikri geliştirirler. Dolayısıyla bu gibi gruplarda ‘anavatan’ fikri her zaman canlı tutulur. Bu yüzden anavatan olarak “Kafkasya/Çerkezya” fikri Çerkezlerin zihninde bir süreklilik arz etmek zorundadır. Anavatan fikrinin yanı sıra, göç ettikleri topraklarda egemen olan ulus devletine yurttaşlıkları ile bağlı bulunulmasıyla introspektif olarak “Baba vatan” fikrini de geliştirirler. Yurttaşlık bağı ile bağlı oldukları devlete vergi verirler; askere giderler onun sıkıntısını kendi sıkıntıları olarak algırlarlar: örneğin, Çerkezler Türkiye, Suriye, Ürdün, ABD gibi ülkelerde mevcuttur ve buradaki devletlerin birer asli yurttaşlarıdır (Aslan, 2006: 29).

Çerkez kimliğine bu çerçevede bakılırsa, onun Türklük kimliği (“biz” bilinci) yaratılırken, ötekileştirilen bir kimlik olduğu görülmektedir. Çerkezler Türk milliyetçiliğinin farklı versiyonları içerisinde, “Türkümsü yabancılar”, ya da en fazla “potansiyel Türkler” olarak görülmüşlerdir. Böylece Çerkezlik Türkiye’de bir ötekilik kimliğinin adıdır. Telaffuz edilince bir dizi olumsuz çağrışım yaratacak şekilde kodlanmıştır. (Bu nedenle Türkiyeli Çerkezlerin ders kitaplarında “hain” ve “Çerkez” sıfatlarıyla kurulan anlatıya karşı çıkmaları çok doğaldır).

Böyle olumsuzluklarla kodlanmış bir kimlik adı, acaba red mi edilmelidir, yoksa ona sahip mi çıkılmalıdır? Bu ada sahip çıkılması ve ona atfedilen kodların tersine çevrilmesi önemli bir kimlik stratejisidir. Siyah hareketin, siyah kelimesinin her türden olumsuzlukla kodlanmış olması karşısında, ilk kimlik stratejisi, kendisine atfedilen, bütün olumsuz kodları tersine çevirecek şekilde “siyah güzeldir” sloganının ifade ettiği şekilde, “ben siyahım ve bununla övünüyorum” olmuştur (Hall, 1995).

Türkiye’deki Çerkezler böyle bir kimlik stratejisini 1970’lerin ortalarında geliştirmeye başlamışlardır. Yapılan ilk şey de, Çerkez kimliğinin övünçle ifade edebilmeye başlanması olmuştur. “Ben kimim?” sorusuna verilen cevapla kurulan böyle bir söylem gerekmiştir. Ancak, bu söylem iki tehlikeyi de teorik olarak içinde taşımıştır. Yani, hep öteki olarak kalmayı kabullenerek negatif bir kimlik stratejisiyle Çerkezliği içine kapamak, yalnızlaştırmak ve hakim kimliğin yaptığı gibi yapıp, kendisine en üst mertebeyi atfederek ötekileri dışlamak, aşağılamak, yok saymak. Ancak Çerkez kimliği bu iki tehlikeye de hiç düşmemiştir. Çerkez kimliğini daha çok Diasporik Çerkez kimliği etrafında ele alan ve bu yönde çaba harcanması gerektiğini düşünenlerin aksine bu görüşü eleştirenlerde bulunmaktadır.

Türkiye’deki Çerkezliğin Diasporik bir kimlik söylemi çerçevesinde değerlendirilemeyeceğini savunanların görüşlerini şu şekilde özetleyebiliriz:

Çerkezler, Türkler ile olan 140 yılın yaklaşık 60 yılını Osmanlı Döneminde yaşamışlar 80 yılı aşkın bir zamandır da Cumhuriyet Döneminde yaşamaktadırlar. Çerkezler 150 yıldır esas olarak Osmanlı ve Cumhuriyet yönetimi ile iyi ilişkiler içinde bulunmaktadırlar. Bu uyumlu ilişki Kurtuluş Savaşı şartlarında “Anzavur Ahmet” ve “Çerkez Ethem Olayı” nedeni ile küçük bir sarsıntı geçirse de fazla uzun sürmemiştir ve merkezi otorite ile ilişkiler

düzelmiştir. Çerkezler Osmanlı ile kurulan iyi ilişkiler sonucu Osmanlı'da hem asker hem de sivil bürokraside önemli mevkilere gelmiştir. I. Dünya Savaşı ve ardından Kurtuluş Savaşı şartları geldiğinde Mustafa Kemal ve çevresinde çok sayıdaki Çerkez kökenli asker-sivil bürokrat devlet yönetiminde yer almıştır. Bu daha sonrada devam etmiştir. Bunlardan bazılarını saymak gerekirse; Rauf Orbay, İbrahim Süreyya Yiğit, Ömer Mümtaz Tanbiy, Hakkı Behiç, Teşkilatı Mahsusa'nın Kurucusu Kuşçubaşı Eşref, Mustafa Kemal ile Amasya buluşmasını gerçekleştiren Karzeg Salih Paşa, Yusuf İzzet Paşa, Hakkı Münse, Ali Sait Akbaytogan, Deli Halit Paşa, Salih Berzeg Paşa vs. Kurtuluş Savaşı tarihinde; Çerkezler Kuvayı Milliye'nin yanında yer almıştı.

Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki, Osmanlıdan önemli ayrıcalıklar elde etmiş Çerkezlerin Kurtuluş Savaşı sırasında Osmanlı'ya, hilafete, saltanata, karşı tavır almaları kolay olmamıştır. Örneğin Anzavur Ahmet Olayı; padişaha, hilafete, saltanata bağımlılığı ya da sadakati gösteren bir davranış olarak yorumlanmaktadır. Sonuçta, Çerkezlerin Türk toplumuyla olan ilişkisini Osmanlı ile kurulan iyi ilişkilere bağlayan görüşlere göre bu ilişkiler Cumhuriyet Döneminde de sürdürülmüştür. Dolayısıyla, bu görüşte Çerkezlerin merkezi otorite ile uyumlu, kendi anavatanından çok ülkemizde yaşamayı tercih etmiş gruplar oldukları ileri sürülmektedir. Bu anlamda, Çerkezlerin Osmanlı'da olduğu gibi Cumhuriyet Döneminde de devleti sahiplenme konusunda, Türkiye'yi sevmeye, sayma konusunda aynı özelliklerini devam ettirdikleri görüşü hakimdir.

Sonuç itibariyle bu görüştekiler, ülkemizde yaşayan Çerkezlerin 150 yılda Çerkez olmaktan çok Türkleştikleri iddiasındadır. Çünkü onlara göre, Çerkez nüfusunun %80'i Çerkezce yerine Türkçeyi kullanmakta ve ana dili olan Çerkezceyi konuşanlar sadece %20'lik yaşlı kesime bırakılmaktadır. Bu nedenle TRT'de Çerkezce anadilde yapılan yayınlara Çerkezlerin ilgisinin beklenen düzeyden düşük olduğu savunulmaktadır.

“Anadillerini kullanım bakımından Çerkezlerin önemli oranda bir erozyon yaşadığı görülmektedir. Kırdan kentlere geçildikçe Çerkezlerde anadil öğrenimi ve kullanımı azalmaktadır. Özellikle kentleşme sürecinin yanı sıra örgütsüzlük anadil kullanımına olduğu gibi geleneksel kültürün sürdürümüne de negatif etkide bulunmaktadır. Örneğin her yeni gelen nesil anadillerini daha az bilerek yaşamlarını sürdürüyor. Buradan, anadil öğrenimini yaygınlaştırmanın aile içerisinde anadil kullanım sıklığını arttırmaktan geçtiği anlaşılmaktadır. Diğer

yandan, Çerkezlerin anadillerini korumasının nüfuslarının büyüklüğü ve yoğunluğu arasında bir ilişki vardır. Yani “Çerkezler ne kadar bir arada olurlarsa anadillerini muhafaza etmeleri de o kadar artmaktadır”. Ayrıca anadil öğretimine “ailelerin çaba göstermesi, önem vermesi ve gerekliliğine inanması anadil öğretimi için açılacak kurslara katılımı arttıracaktır”. Genel olarak, gerekli önlemler alınmaz ise, Çerkezce dil ve şiveleri, gelecek birkaç kuşaktan itibaren Anadolu topraklarından gelip geçmiş diller olarak tarih kitaplarında yerlerine alacaktır. Bir tek Anadolulukları kalacaktır.

Çerkezler neredeyse yüzyıla yakın bir süredir Anadolu’da siyasal konjonktürün izin verdiği ölçüde örgütlülüğünü sürdürmektedir. Çerkezlerin büyük çoğunluğu bu örgütlülüğün gerekliliğine inanmakta ve örgütlülüğe karşı pozitif tutum göstermektedir. Bütün bunlara rağmen örgütlülük Çerkezler arasında yeterince yaygınlaştırılamamıştır (ya da çıkar gruplaşmaları sağlanamamıştır). Örgütlülüğün yaygınlaşmasına en büyük engellerden biri Çerkez bireylerin sosyo-ekonomik koşulları ile Çerkezlik üzerinden yapılacak örgütlenmenin örtüşmemesidir. Eğer yeterince olanaklar yaratılır ve örgütlülük yaygınlaştırılır ise Çerkez kimliği ve dil-kültürün sürdürümünde önemli katkılar sağlayacaktır. Diğer yandan Türkiye’nin gerek kırsal gerekse kentsel yapısı ve buralarda meydana gelen değişiklikler Türkiye’nin toplumsal yapısını etkilediği gibi Türkiye Çerkezlerini de etkilemektedir. Çerkez köyleri Çerkez geleneklerinin sürdürümünde fonksiyonel olurken kentli Çerkezlerde sivil toplum örgütlenmeleri için etken olabilmektedir. Bu noktada Kafkas Dernekleri ve dernek yapılanmaları oldukça önemli bir işlev üstlenmektedir.

2.4. Çerkezler Kimdir?

“M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren Kafkasya’yı gezip gören ve eserlerinde buradan bahseden Herodot, Hellenikus, F.Arrian, Strabon, Romalı Pliny gibi antik dönem Seyyah ve tarihçileri ile Ruslar, Gürcüler, Tatarlar ve Araplar; Kuzey Kafkasya’nın otokhton (yerli) halkları için Kas, Kask, Kasog, Kasogi, Sirkas, Kerkes, Kerakes gibi İsimler kullanmışlardır. Bu tanımlamalar, zamanla batı söylemi ile Cirkas, Cirkassi, Cirkasiyen ve nihayet Arapların kullandığı Serakise, Çerakise gibi ifadelerinden hareketle “ÇERKEZ” sözcüğüne dönüşmüş ve edebiyata geçmiştir” (Aslan, 2005).

Dünyada Kafkas ilk izlerine, Eski Dünya'nın Önasya, Ortaasya, Akdeniz ülkeleri, Avrupa ve en çok da Ortadoğu'da rastlanmıştır (Büyüka, 1986: 406). 1250-1517 yılları arasında Mısır ve Suriye'de hüküm sürmüş Memluklar (Kölemen Devleti) dönemlerine ait metinlerde de Çerkez ismiyle karşılaşmak mümkün (Yiğit, 2008). Çerkezler ise, Kuzey Kafkasya dağlarının otokton (var olduğundan beri orada yerleşik olan) halklarıdır (Aslan, 2006). Çerkez, kimi rivayetlere göre Kafkaslar'dan gelen halkların tümüne verilen isimken, kimilerine göre Küçük Asya kökenli, kimilerine göreyse Arap yarımadasından göç eden bir kesimin Grek kültürüyle temasından doğan bir halktı (Namıtok, 2003). 19. yüzyılın başlarında bir zamanlar geniş araziye yayılmakta olan Çerkezler, Kuzeybatı Kafkasya'nın çoğunlukta halkı idiler. Çerkez sözcüğü sadece aynı etnik kökeni ifade etmek için kullanılmamaktadır. Türkdogan'ın da belirttiği üzere Kuzey Kafkasya'dan, hatta Kafkasya'dan göçen ve dil dışında ortak bir kültürü paylaşan halkların hepsi için "Çerkez" kavramı kullanılmaktadır" (Türkdoğan, 1996).

Çerkezlerin anavatanı Kafkasya Taman yarımadasından başlayıp Bakü'nün doğusunda yer alan Apşeron Burnu'na kadar uzanan Kafkas Dağlarının güneyindeki sahadır. Kafkas ve Kafkasya ismi 1856'dan önceki Osmanlı kaynaklarında görülmeyen bu tabir ilk olarak Eski-Yunan müelliflerinden Aiskhylos'un M.Ö.490 yazdığı bilinen "zincire vurulmuş zevk ve eğlence" adlı romanındaki Kavkasos-Dağı deyiminde görülür (Kırzioğlu, 1993: 15).

Kafkasya esas itibariyle dağlık bir ülke olup Kafkas halklarının büyük çoğunluğu da, Rion ve Kura nehrinin vadilerinde yaşayan Hristiyan halkları saymaz isek genellikle bu dağlık bölgelerde yaşarlar. Merkezi dağ zinciri, diğer bütün fiziksel özellikleri de etkileyerek nüfusun yapısının da oluşmasında etkili olmuştur. Bu yüzden Kafkas dağları insanların sadece karakteristik özelliklerini değil bugünkü varlıklarını da şekillendirmiştir. Kendilerini düşmanlara karşı koruyan engebeli ve yüksek dağlar, dik vadiler ve ilk çağlardan kalan gür ormanlar bu insanların hayatlarını şekillendirmiştir (Baddaley 1995: 19).

Çerkez toplulukları genellikle, küçük topluluklar, daha büyük topluluklarla bağlantılı olduğundan kendi içlerinde daha küçük aşiretlere bölünmüş bulunuyorlardı. Bunların tümü, bilinen tarihleri boyunca geniş ölçüde bağımsız yaşamışlar, zaman zaman Osmanlı'nın ya da İran'ın yüksek egemenliğini sözde

kabul etmiş olmakla birlikte, bağımsızlıklarından asla vazgeçmemişlerdir (McCarthy, 1998: 32)

Çerkezler Kuzey Kafkasya'nın halkı olmalarına rağmen, günümüzde Kuzey Kafkasya'daki sayıları oldukça azdır. Rus yöneticilerin uygulamış olduğu baskı politikaları neticesinde Çerkezler sürgüne zorlanmışlardır. Günümüzde Türkiye, Suriye, Ürdün, Filistin, Mısır, Yugoslavya, bazı Avrupa ülkeleri ve Amerika, Kanada gibi çok farklı ülkelerde yaşamlarını devam ettirmektedirler.

2.4.1. Çerkez Adı ve Anlamı

Çerkez sözcüğünün antik Yunancadan gelen Kerket (Kerketai) kelimesinin günümüze dek değişerek gelmiş hali olduğu da kaynaklarda yer almaktadır. Kimilerinde ise Tatarca'dan geldiği iddiasıyla Zihler olarak bilinen Kuzey Kafkaslar'da yaşayan bu halklara toprağı işleyen anlamına gelen Jarkaz sözcüğünün zaman içinde Türkçe dilinde Çerkez veya Çerkez haline dönüştüğünden bahseder (Avagyan, 2004). Çerkez ismiyle ilgili pek çok kaynaktan yer alan değişik verilere ek olarak, 1950'lerin sonu 60'ların başlarında *Yeni Kafkas* dergisinde çıkan bir makalede Çerkez kelimesi *Adige* kelimesiyle eşleştirilerek bu kelimenin Kabardey dilinde güneşe mensup olanlar ya da yüksekte olanlar manasına geldiği ifade edilmektedir.

Avrupa dillerinde *Circassian*, *Tscherkess*; Rusçada *Cherkess*; Arapçada *Şerakes* ve Türkçede *Çerkez* veya *Çerkez* olarak yazılıp söylenen bu terimin kökeniyle ilgili pek çok farklı görüş bulunmaktadır (Avagyan, 2004: 12).

Latham (1863: 307) yaklaşık 150 yıl önce kaleme aldığı *The Nationalities of Europe [Avrupa Ulusları]* adlı kitabında, İngilizcedeki *Circassian* kelimesinin İtalyanca kaynaklı olduğunu ve kelimenin Cenevizliler sayesinde Avrupa dillerinde yaygınlık kazandığını iddia etmektedir. Golovin'e göre (1854: 81) kelimenin kökeni Farsçada savaşçı anlamına gelen *Çer* ve kişi anlamına gelen *kes* kelimeleridir. Aynı yazar kelimenin Türkçede "yankesici-boğaz kesen" anlamına geldiğini de açıklamasına eklemektedir. Yine 1381-1440 yılları arasında yaşamış olan ve Kafkasya'yı da içine alan büyük bir coğrafyayı gezen Alman gezgin Johann Schiltberger (1879; 78) Türklerin Kafkasya'da yaşamış olan *Sygun* kabilesini *Ischerkas* adıyla andıklarını yazmaktadır. Avagyan'ın aktardığına göre kelimenin savaşçı anlamına gelen ve Türkçe kökenli *Çer-kes* den ve "kartal"

anlamındaki Farsça *Caercaes* den türediği yönünde görüşler de mevcuttur (Avagyan, 2004: 12).

Grek tarihçi (Strabon vd.) tarafından da bahsedilen ve Kafkasya'da Çerkezlerin bugün yaşamakta oldukları bölgelerde yaşamış olan *Kerketailerin* (*Cercetae*) adından türemiş olduğudur. Kelimenin kökenine dair bu Grekçe kaynaklı yorumu ilk kez dile getirenlerden bir tanesi 19. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Çerkez tarihçi Naguma Şora'dır ki bugünkü Çerkez entelektüellerinin yorumları büyük oranda bu yoruma dayanmakta ve Çerkez tarihi üzerine yazılmış ilk eser olması nedeniyle de Çerkezler arasında oldukça itibar görmektedir. Çerkez kelimesi "kimileri Türkçeden, kimileri Tatarca'dan geldiğini söylese de, Greklerin Çerkezleri adlandırmak için kullandıkları *Kerket* kelimesinden kaynaklanmaktadır" (Şora, 1999: 21). İsmail Berkok *Tarihte Kafkasya* adlı kitabında Naguma Şora'nın bu tezini tekrarlayarak Çerkez adının Grekçe *Kerket* kelimesinden geldiğini yazmaktadır. Önceki ikisi gibi Çerkez Aytek Namitok'un *Çerkezlerin Kökeni* (2003: 25) adlı kitabında antik Grek kaynaklarının oldukça kapsamlı bir incelemesi yapılırken *Kerketlerden* Çerkezleri oluşturan temel Proto-Çerkez kavimlerin birisi olarak bahsedilmekte ve bu tezi güçlendirmektedir.

1885 yılında uzun süreli bir Kafkasya seyahatine çıkan ve Çerkezlerin arasında yaşayan İngiliz Taitbout de Marigny (1996) sadece Adigelerden Çerkez olarak bahsederken Abazalar da dâhil olmak üzere bütün diğer Kafkas halklarını bunlardan ayrı tutar. 1820-1860 yılları arasında Kafkasya'da Rusya adına memurluk yapan Lyulye (1998: 27) Rusların Kuzey Kafkasya'da yaşayan Çerkez adıyla andıkları kavimlerin kendilerine Adige dediklerini yazmaktadır. Golovin'e (1854) göre Çerkezler aynı şekilde Adigelerdir ve diğer Kafkas halkları bunlardan farklıdır. Ona göre Abazalar Kafkasya'nın en eski halklarından birisi olmakla birlikte Çerkezlerden ayrı bir halktır. Latham (1863) da Çerkez ve Abazaların birbirleriyle bağlantılı iki ayrı halk olduğunu yazmaktadır Çerkez adı 19. yüzyılda Kafkasya'yı ziyaret eden pek çok kişi tarafından kendilerine Adige diyen Kuzey-Batı Kafkasyalı halkı tarif etmek için kullanılmıştır. Rusçada ve İngilizce, Almanca ve diğer Avrupa dillerinde Çerkez kelimesinin kapsamıyla ilgili çok fazla belirsizlik olduğu söylenemez ve bunların hepsinde genel olarak kendilerine *Adige* diyen fakat *Abzakh*, *Kabartay*, *Besleney*, *Sapsığ* gibi farklı etnonimleri olan kabileleri kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Çerkezler sadece Adigelerdir ve

“Çerkezlerin oturdukları yerler Kafkas Dağları'nın kuzey tarafları ile Kerç boğazından İnguş nehrine kadar uzanan Karadeniz sahilleridir” (Baj, 2000: 7).

Çerkez teriminin daha kapsamlı bir terim olduğunu, etnik bir nitelemeden çok sosyal bir niteleme olduğunu ve birden fazla etnik grubu içine aldığını savunanlar da bulunmaktadır. “Arap” ve “Kürt” terimleri gibi “Çerkez” terimi de Tatarlar ve Türkler tarafından sosyal anlamıyla, onları izleyenler ve başka halklar tarafından da savaşkan dağlı boyları tanımlamak için kullanılmıştır ve bütün Kuzey Kafkasyalı halkları içine almaktadır (Avagyan, 2004: 19). Çerkez terimini Adige, Abaza, Ubıh, Çeçen, Dağıstanlılar, Osetler ve Karaçay-Malkarlar olmak üzere bütün Kuzey Kafkasyalı halkları içine alacak şekilde kullanılmaktadır (Ersoy, 1993).

Çerkezlerin Kökeni isimli kitabında Namıtok Çerkez kelimesinin kökenleriyle ilgili çeşitli rivayetlerden örnekler vererek Çerkez ile pek çok bakımdan benzer anlamlarda kullanılan Adige kelimesini de kullanır ve bir sınıflandırma yapar:

1. Kendilerine Adighe genel adını veren asıl Çerkezler,
2. Adige olduklarını söyleyen ama dil bakımından bir öncekilerden çok büyük farklılık gösteren Ubıhlar,
3. Abkhaz-Abaza grubu (Namıtok, 2003: 4).

Kafkasya'da Çerkez adı özellikle Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti'nde yaşayan Adigeleri ve genel anlamda bütün diğer Adigeleri kapsayacak şekilde kullanılmasına rağmen Türkiye'de, terimi kullananların bakış açılarına göre, kimi zaman sadece Adigeleri, kimi zaman Abhaz, Adige ve Ubıhları, bazen de Kuzey Kafkasya'daki etnik grupları kapsayan bir kelime olarak kullanılmaktadır (Boz, 2010: 30).

Namıtok bu sınıflandırmasında Adige olarak isimlendirilen toplulukları asıl Çerkezler olarak ifade ediyor. Öte yandan Kafkaslar coğrafyasında yaşayan diğer halkları Çerkez kategorisi içinde değerlendirmiyor. Buna mukabil diğer bir kaynakta Çerkez olmanın sınırları daha da genişliyor:

Adige (Abzah, Şapsıĝ, Bjeduĝ, Hatıkuay, Çemguy, Kabardey, Besleney, Nathuac, Mamhıĝ, Mahoş)

Apsuva, Aşuva, Aşharuva (Abhaz, Abazin)

Vaynah, Nohçi-Şalĝay (Çeçen, İnguş, Bats)

Ubıh (Peh)

İron, Digor (Oset)

Dargi, Lezgi, Lak, Dido, Avar vd. (Daĝıstan)

Bu halklar dilleri farklı olsa da hemen hemen aynı kültürü paylaşırlar. Osetçe dışında diğerleri Kafkas Dil Grubu'nun Kuzey Kafkas Dil Ailesini oluşturur. Bu dillerden hiçbirinde Çerkez sözcüğünün bir anlamı yoktur. Bir etnik ad olarak Çerkez kelimesi çoĝu kez Kuzey Kafkaslıların tamamı için ortak bir ad olarak kullanılmıştır. Çerkez bu yerli Kafkas halklarının hepsi için yabancılarca kullanılan bir isimdir (Beygua'dan Akt. Berzeg, 2006: 30). Hollandalı Kafkas dil bilimcisi Prof. A. H. Kuipers MÖ 4500 yılında Abhaz, Bask, Ubıh ve Adige dillerinin tek bir dil olarak Kafkaslar' da konuşulduğunu yazıyor (Kuipers'ten Akt. Berzeg, 2006: 30). Bu ortak dille yazılmış yazılar Kafkaslardaki kazılarda çıkarılarak çözümlenmiştir (Turçaninov'dan Akt. Berzeg, 2006: 30). Kökleri binlerce yıllık derinliklerde birleşen bu halkların ortak ismi olarak Çerkez sözcüğü genel bir kabul görmüştür. Adige, Abhaz, Oset, Çeçen, Daĝıstanlı hepsi Çerkezdır. Ancak her Çerkez Abaza değildir, her Çerkez Çeçen değildir, her Çerkez Adige değildir (Berkok, 1958; Berzeg, 2006: 30).

Çerkezler 19. yüzyıl başında Cemguy, Bjeduĝ, Jane, Hatukay, Mahoş, Mambeĝ, Abzeh, Şapsıĝ, Natuhay, Ademiy, Yegerukay, Besleney, Kabardey ve Ubıh alt gruplarına ayrılıyorlardı. Savaş ve sürgün sonunda bazıları kayboldu veya diğerlerine karıştı. Bazı araştırmacılar Ubıhları, ayrı bir dilleri olmasını esas alarak ayrı bir etnik grup sayar. Çerkezler sunni Müslümanlardır. 16. Yüzyıldan itibaren Osmanlı ve kırım Türkleri aracılığıyla İslamiyeti benimsemişlerdir.

Yapılan açıklamalardan yola çıkarak Çerkez adı ve anlamını tek bir tanımlamayla ortaya koymak pek mümkün görülmemektedir.

2.4.2. Çerkezlerin Alt Grupları (Boyları)

Orta Asya toplumlarının genelinde görülen boy ve kabile sisteminin bir benzeri de Çerkezlerde görülmektedir. Bu sisteme göre Çerkezler onbir kabilesi olan Adigeler ve iki kabilesi olan Abazalar olmak üzere iki ana boydan oluşur (Ersoy, 1993: 201).

1. Adigeler: Kuzey Kafkasya haklarından olan Çerkezlerin en fazla kabileye sahip olan boyudur. “Kabartay, Besleney, Kemirguveyleyler, Şapsığlar, Janeler, Natukhaylar, Ubıhlar, Abzahler, Bjeduglar, Hatıkoylar, Makhoclar” olmak üzere on kabileden oluşurlar (Ersoy, 1993: 202). Bu kabileler;

A-Kabardaylar: En kalabalık Çerkez kabilesidir. Büyük ve Küçük Zelençuk havzalarından güney-doğuya doğru Vladikafkas’a kadar uzanan ve Kuma ile Terek’in yukarı kollarının suladıkları geniş bölgede otururlar. Batı komşuları Besleneyleyler ve Abazalar, doğu komşuları Çeçen İnguşlar, güney komşuları ise Karaçay-Balkarlar’dır. Büyük ve Küçük Kabardaylar olmak üzere iki guruba ayrılırlar. Büyük Kabardaylar Nalçık çevresinde, Küçük Kabardaylar ise Mozdok (Mazdek ve ya Mazdeg) çevresinde otururlar. Bu kabile Kafkasya’nın en hassas noktalarından birini tutar ve aynı zamanda Doğu ve Batı Kafkasya arasında köprü görevini yapar. XVI. Yüzyıldan itibaren genellikle Kabardaylar’ın Rusya ile ilişkileri iyi olmuştur. Hatta Kabardaylar’ın prens sülalesi ile Rus Çarları arasında akrabalık bağları dahi kurulmuştu (Kırzioğlu, 1998: 32). Arazilerinin Rusların saldırılarına açık olmasının onları Ruslarla iyi geçinmek mecburiyetine sürüklediğini dikkate almak gerektir. Bu nedenle Kabardaylar Ruslarla mücadelelere diğer kabileler kadar katılmamıştır. Ancak, bazı gruplarının soydaşlarının mücadelesine seyirci kalmamak için Abhazların yanında yer almış oldukları da görülmüştür. Ancak ana kitle bu savaflara karışmadığından Ruslar onları yerlerinden çıkartmaya kalkışmamışlar ve dolayısıyla bu kabileden göç edenler çok az olmuştur.

B-Besleneyleyler: Büyük ve Küçük Lafa Vadileri ile Urup (Varca) havzasında otururlardı. Ayrıca Kuban Ovası ile Çeçen ve Sefir vadilerine kadar da yayılmışlardır. Genellikle Kabardaylar’la birlikte zikir edilirler. Kafkas kabilelerinin en asili ve fiziksel yapı bakımından en güzel insanların çıktığı bir kabile olarak kabul edilir (Papşu, 2003: 101) Batılarında Kemirguveyleyler ve

Abzehler, güneylerinde ise Abaza oymakları bulunur. Kuzeyden ise Besleneyleyler'in arazisi Kuban Nehri tarafından sınırlanır.

C-Kemirguveyleyler: Kuban Nehri ile Lafa ve Sagvase nehirleri arasındaki bölgede oturlar. Üç gruptan meydana gelirler. 1-Kuban Nehri'ne doğru Adameyleyler 2-Ciraki ve Ratazay civarında Yegerkoyleyler 3- Kiraylar, Kemirguveyleyler'in yaşadıkları bölge kuzeyden Kuban, doğudan Besleneyleyler, batıdan Bjeduglar, güneyden ise Abhazlar tarafından çevrilir (Kırzioğlu, 1998: 81).

D-Şapsıgılar: Kuban Nehri'nin güneyindeki düzlük ile Kafkas Dağları'na kadar uzanan bölgede ve doğudan Bjeduglar ve Abhazlar, batıdan ise Natukhaylar'la çevrilidirler. Çerkezlerin en büyük kollarından olup sayıları 150-200 bin kadardı Abzehlerin batısında, Sups ve Adgum nehirleri arasında (Büyük Şapsıgı) ve Karadeniz sahilinde (Küçük Şapsıgı) yerleştiler (Papşu, 2004: 108). Natukhaylar'ın da Şapsıgılar'dan ayrılmış bir kitle oldukları da ileri sürülüyor. "Şapsıgıların Tuapse yakınlarında oturan kolonilerine 'Küçük Şapsıgılar', dağların kuzeyinde Kuban'a doğru oturan ana kitlelerine ise 'Büyük Şapsıgılar' denir.

E-Janeler: 1479'da İstanbul'a bağlanan ilk Çerkez kabilelerinden olup Devlet-i Âliyye'den tuğ ve sancak almışlardı (Kırzioğlu, 1998: 61). 1778'e kadar Kuban'ın sağ sahilinde oturan Janeler, Rusların baskısı üzerine bu nehrin sol kısmına çekilmişlerdir. 1864'e kadar Adegum Irmağı boyunca ve Psets ile Kholay vadilerinde, Karakubanski Adası'nda yaşadılar. Doğudan Şapsıgılar, güneyden de Nakuthaylar ile komşu idiler. Ancak büyük ölçüde bu iki kabileye karışarak erimiş olduklarından göç devresinde nüfusları çok azaldı.

F-Natukhaylar: "Karadeniz kıyılarında, Taman Yarımadası'ndan kıyı boyunca Şapsıgı, Ubih ve Abzah bölgelerine kadar uzanan alanda Soğucak çevresinde yaşıyorlardı" (Kırzioğlu, 1998: 81). Adegum, Tsemez, Tasips, Bakan, Liesepsin, Kudak, Nefilh (Nepih), Psif, Khups, Prebeps vadileri Natukhaylar' a ait idi. Anapa ve Novorrossiki çevrelerinde daha yoğun olarak bulunuyorlardı. Kafkasya'da Rusya'ya karşı en faal biçimde karşı koyan kabileler arasında yer almışlardır.

G-Ubuhlar: Natukhaylar, Şapsıgılar, Abhazlar ve Abhaz-Abazalar arasında ve Karadeniz kıyılarına doğru uzanan bölgede oturmaktaydılar. Bazı

kaynaklarda dil yapısı olarak Abhazlara daha yakın olduğu belirtilmişken (Ersoy, 1993: 99) diğer bir kaynakta “Türk Çik(-il) soyundan geldikleri” vurgulanmıştır (Kırzioğlu; 1998: 10). Ubıhlar tarih boyunca Rumlar, Yahudiler, Türkler ve Ruslarla ticari ilişkileri geliştirmişler ve dışarıya açık bir tutum sergilemişlerdir (Papşu, 2003: 49). Ruslara en son teslim olan kabiledirler. Tamamı 1864'de göç etmiş olduğundan Kafkasya'da hiç Ubıh kalmamıştır.

H-Abzehler: Kabardaylar'dan sonra en kalabalık Çerkez kabilesidir. Sayılar 100.000 üzerinde olup Kuban'ın dağlık bölgelerinde ve Kuban'ın kolları olan Şhaguşe ve Sups nehirleri arasında yaşıyorlardı (Papşu, 2004: 108). Bu kabilelerde Ruslara karşı mücadelelerde Natukhaylar ve Ubuhtar'la birlikte en ön saflarda yer almıştır. Bu kabile aynı zamanda diğer Çerkez kabilelerine nazaran en demokrat kabiledir. Aralarında asillerin nüfuzu daha az ve sınıf farklılıkları daha az belirgindir. Bu kabile, “Kafkas Dağları'nın kuzey eteklerinde ve Kuban'ın orta mecrasına katılan kollarının suladıkları bölgede yaşarlar. Abzehler Osmanlı'yla daha yakın ilişkide olduklarında dini kurallara daha sıcak sarılmışlardır.” (Papşu, 2003: 49).

I-Bjeduglar: Doğudan Kemirguveyleyler, batıdan Şapsığlar, güneyden Abzahlar, kuzeyden de Kuban Nehri tarafından sınırlanırlar. Rusların XIX. yüzyıl başlarındaki baskılarına kadar Kuban Nehri'nin Kuzeyinde otururlardı. Kuban'ın güneyinde göç ettikten sonra Psikh, Mart (Psikhomat), Pçah, Psekups, Çebi, Unabat ve Sup vadilerine yerleşmişlerdi. Nispeten küçük bir kabiledir.

J- Hatıkoyleyler: Küçük bir kabiledir. Osmanlı topraklarına göç eden nüfus içerisinde bu kabileye mensup kişilerden de söz edilmektedir. XVII. yüzyılın sonlarında Bjeduglar'ın batısında ve Kuban Nehri'nin sol tarafında yaşarlarken daha sonra doğuya kayarak Bjeduglar ve Kemirguveyleyler'in arasına yerleşmişlerdir.

K- Makhoclar: Bu kabile de küçüktür. Ancak bunlardan da bilhassa 1858-1859 yıllarında bu tarafa birçok grubun göç etmiş olduğuna dair kayıtlara Osmanlı arşiv belgelerinde rastlanmıştır. Bu kabile Laba ve Sagvase ırmaklarının orta mecraları arasında oturuyordu. Daha önceleri ise Batıkoy'un kuzeyinde ve Laba'nın batısında oturmaktaydı.

2. Abhaz-Abazalar: Karadeniz kıyısındaki Abhazy'a da yaşayanlar "Abhaz", Kafkas dağlarının kuzeyinde bugün Karaçay-Çerkez Cumhuriyet'inde yaşayanlar ise "abaza" (Ruşçada abazin) olarak adlandırılır.

Abhazların anavatanı Kafkas dağlarıyla Karadeniz kıyısı arasında, kuzeyde Psou Nehri'yle güneyde İnguş nehri arasında bulunan Abhazyadır. 19.yüzyılda savaşa katılanlar ve sürgün edilenler kuzeyde, Bzıp Nehri'nin ötesinde ve dağlarda yaşayan Abhaz topluluklarıdır (Sadz, Bzıp, Ahçipsou, Aigba, Pshu, Tsabal). Dağların kuzeyindeki Abazalar 1850'lere kadar büyük ve küçük Laba, Hodz ve diğer nehirlerin yukarılarında yaşıyordu. Bu tarihten itibaren dağlardan düzlük bölgelere yerleştirildiler abaza nüfusunun çoğu Osmanlı topraklarına sürgün edildi. Bugün Karaçay Çerkez cumhuriyetinde 13 büyük köyde yaşıyorlar. Abhazların Abhazy'a da nüfusu 120 bin, Rusya Federasyonu'nda Abazaların nüfusu ise 43 bindir. En büyük diaspora Türkiye'dedir.

Abhazlar iki dinli bir halktır. Erken Bizans döneminden beri Hristiyanlığı kabul etmiş Abhaz prensliği dışındaki abhazlar, 16-17. Yüzyıllardan itibaren Osmanlı etkisiyle Müslümanlığı benimsemiştir. Kuzeydeki Abazaların ve Türkiye'dekilerin tamamı Müslümandır (Papşu, 2013: 102).

2.4.3. Kafkas dilleri

A) Güney Kafkas Kolu: 1) Gürcüce, 2) Svanca, 3) Zan Grubu: a) Lazca, b) Mingrelce

B) Kuzey Batı Kafkas Kolu: 1) Abhaz-Abazin Grubu: a) Abhazca; (i) Sadz, (ii) Ahçips, (iii)Bzıp, (iv)Apswa, b) Abazince ; (i) Aşkaruwa, (ii) T'ap'anta. 2) Wubıkhea, 3) Adigece: a) Batı Grubu; (i) Şapsığ, (ii) Natihhwac, (iii) Kheğak, (iv) Abzakh, (v) Hatuqway, (vi) Bjeduğw, (vii) Jane,(viii) K'emgwiw, (ix) Yecerıqwey, (x) Mahhweş, b) Doğu Grubu : (i) Kabartayca, (ii) Besleneyce

C) Kuzey Doğu Kafkas Kolu: 1) Vainakh Grubu: a) Çeçen-İnguş Grubu; (i) Çeçence, (ii) İnguşca, b) Batsca. 2) Avar-Ando-Dido Grubu: a) Avarca, b) Andi Grubu; (i) Andi, (ii) Botlikh, (iii) Godoberi, (iv) Karata, (v) Bagulal. c) Dido Grubu: (i) Khvarşi, (ii) Dido, (iii)Kapuça, (iv)Khunzal,(v) Ginukh, d) Arçice. 3) Lak-Dargwa Grubu: a) Lakca, b) Dargwa Grubu; (i) Dargwa, (ii) Kayta, (iii) Kubaçi. 4) Samur Grubu: a) Lezgice, b) Agulca,c) Rutulca, d) Tsakurca,e) Tabasaranca, f) Budukhca, g) Dzhekce. 5) Khinalugca, 6) Udice

Türkiye’de Çerkez kimliğinin değişim sürecine paralel şekilde, uzun yıllar boyunca bütün Kuzey Kafkas Dilleri Çerkezce olarak adlandırılmış, sonraları bu terim sadece Kuzey Batı Kafkas Dilleri için kullanılmaya başlanmış ve son yıllardaki kullanımı sadece Adigece’yi kapsayacak şekilde sınırlanmıştır. Türkiye’de yaşayan Wubıkh kökenli Tefvik Eşenç’in 1992 yılında ölümüyle bu dili konuşabilen kimse kalmadığı için ölü diller kervanına katılan Wubıkhca da (Evans, 2010: 52) genellikle Çerkezce olarak adlandırılmakta fakat kimi zaman Abhazca’ya kimi zaman Adigece’ye yakın bir dil olarak anılmakta, bazen de her ikisinden de bağımsız bir dil olarak anılmaktadır (Boz, 2010: 33).

2.4.4. Türkiye’de Çerkezler, Nüfus ve Dil

Savaşlar ve sürgün sonrasında göç eden ve Osmanlı’ya sığınan Çerkezlerin sayısı kaynaklara göre farklılıklar göstermektedir.

N. Berzeg (1996) konuyla ilgili pek çok kaynağı değerlendirdikten sonra bu rakamın en az 1.700.000 olduğu sonucuna varmaktadır. %25–30 civarındaki ölü sayısı ile birlikte Osmanlı Devleti’ne göç etmek üzere memleketlerinden ayrılan Kırım ve Kafkasyalı sayısının 1.000.000 ila 1.200.000 civarında olduğunu hesaplamaktadır (Saydam, 1997: 91). “Kayda değer bütün etkenler göz önüne alındığında, 1859–1879 yılları arasında çoğu Çerkez olmak üzere yaklaşık 2 milyon Kafkas’ın Rusya’yı terk ettiği tahmininde bulunmak akla yakın görünmektedir. Ancak, bunlardan sadece 1.500.000’i hayatta kalmış ve Osmanlı topraklarına yerleşebilmiştir”. Bu durumda Osmanlı topraklarına yerleşen Çerkezlerin kesin sayısını tahmin etmek oldukça zor görünmekte fakat bu rakamın 1.000.000–1.500.000 milyon civarında olabileceği tahmin edilmektedir (Duman, 1997).

Yukarıda bahsedilen rakamın ne kadarının bugünkü Türkiye topraklarına ne kadarının başka ülke topraklarına yerleştirildiğiyle ilgili sağlıklı veriler mevcut değildir. Bugün Türkiye’de yaşamakta olan Çerkezlerin sayısının ise, farklı sayılar telaffuz edilse de, 650 farklı yerleşim yerinde 3 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir (Duman, 1997).

Çerkez muhacirlerin Türkçe bilmemezliği yerel halkın bu insanlara tereddütle, kuşkuyla bakmasının sebeplerinden biri olmuştur. Kafkas muhacirler Türkçe bilmediklerinden dertlerini anlatamadıklarında, duygularını

paylaşamadıklarından kaynaşma süreci de çok uzamıştır. Bunun içindir ki iskan edilen muhacirlerle yerel halk arasında bir çok problem yaşanmıştır. Bu problemlerin yaşanacağı daha İzmit ve Adapazarı'na yerleşme gerçekleşmeden önce Balkanlarda ki isyanların bastırılmasında ve 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında kendini göstermişti. Kafkas muhacirleri Osmanlı Devleti'nin en zor anında gönüllü birlikler oluşturarak Osmanlı ordusuna katılmışlar bu esnada bile dil bilmediklerinden bazı problemler yaşanmıştı. Savaş esnasında ve isyanların bastırılmasında öncülük, keşif, haberleşme gibi kişisel cesaret ve yetenek isteyen en tehlikeli görevleri riayetsiz yapıyorlar buna karşılık günlük tayın (ekmek) larını bile düzenli bir şekilde alamıyorlardı. Türkçe de bilmedikleri için dertlerini kimseye anlatamadıklarından, kendilerinin ve atlarının ihtiyacını sağlayabilmek için çok defa köylülerin mallarına ve savaş ganimetlerine el koyuyorlardı (Berzeg, 1990: 5).

Kafkas muhacirlerin Osmanlı ordusunda iken yaptıkları bu ve benzeri olayları iskan sonrasında da yerleştirildikleri bölgelerde yapmışlar Türkçe'yi konuşamamanın zararlarını hem kendileri hem de yerel ahali görmüştür. Bu problemler zamanla aşıldığından Çerkez muhacirlerle yerel ahali arasındaki dilsel farklılıkların yerini, ortak dini ve siyasal bağlar almıştır. Bu bağlamda 1960 yılında Çerkezce konuşanların sayısının tahminen 147.000 kişiden ibaret olması dil probleminin ortadan kalktığına bir kanıtı olarak gösterilebilir (Karpas, 2003: 119).

TÜİK verilerine göre 1935'teki nüfus sayımında Türkiye'de ana dili Çerkezce olanların sayısı 102.000, ikinci dili Çerkezce olanların sayısı ise 17.000 civarındadır. 1965 sayımı verilerine göre bu rakamlar ana dili Çerkezce olanlar için 58.339 ve ikinci dili Çerkezce olanlar için 55.030'dur. Buna göre 1965'te Türkiye'de Çerkezce konuşanların sayısının yaklaşık 110.000 kişi olduğu görülmektedir (Dündar, 1997). Duman'a (1997) göre Türkiye'de yaşamakta olan 3 milyon civarındaki Çerkezden halen dilini konuşmakta olanların sayısı yaklaşık %20–25 arasındadır. Buna göre yaklaşık 750.000 kişi Çerkezce konuşmaktadır. Cahit Aslan tarafından 1989 yılında Adana'nın iki Çerkez köyünde yapılan bir araştırma sonuçlarına göre Çerkezce konuşabilenlerin oranı %84'tür. Konuşamadığı halde bu dili anlayanların oranı ise %16'dır (Aslan, 1996). Köy nüfusu içerisinde günlük ilişkilerde yaygın olarak kullanılan dilin Çerkezce olduğu düşünüldüğünde kentlerde yaşayan nüfus içerisinde bu nüfusun çok daha düşük olması beklenmelidir. Ayrıca 1989 yılından bu yana köy nüfusundaki azalma da

dikkate alındığında bugünkü genel nüfus içerisinde Çerkezce konuşma oranlarının daha da düştüğü tahmin edilebilir.

1993 yılında Konda özel araştırma şirketinin İstanbul’da yaptığı araştırmada ise, “siz kendinizi ne hissediyorsunuz?” sorusunu derneklerin %5.75i “ Kafkas kökenli” olarak yanıtlamıştır. Bu araştırma temel alındığında Türkiye’deki kuzey Kafkasyalı nüfusu en az 3,5 milyon olarak kabul etmek gerekmektedir. Ve bu nüfusun (çoğu 40 yaş üstü) en az üçte birlik kısmı da dilini hala konuşabilmektedir.

2.4.5. Hemşerilik ve Hemşehri Dernekleri – Kafkas Dernekleri

Yaşanılan göçlerle birlikte hemşeri derneklerine kentlerde sıkça rastlanmaktadır. Bal’a göre” Hemşerilik genellikle aynı yerleşim yerinden (aynı köy, aynı ilçe, aynı il, aynı bölge vb.) gelmiş olanların birbirlerine atfettikleri sosyal bir statüdür. Hemşeri, aynı coğrafi kökenden gelenlerin kentte aidiyet, kimlik ve dayanışma ihtiyacını giderme amacıyla birbirlerini tanıtırma sıfatı olarak kullandıkları bir kavramdır (Kurtoğlu, 2004: 19; Tekşen, 2003: 132; Schüler, 1999: 191). Hemşerilik ise, birincil ilişkilere dayanan ve hemşeriler için kentte karşılaştığı sorunları çözmeye tampon işlevi gören ilişkiler bütünüdür. Bu yönüyle, kentte kırsalla olan bağı anlatan en kapsayıcı cemaatsel ilişki ağlarını ifade eder (Kurtoğlu, 2004: 19; Tekşen, 2003: 64). Zira, memleket olarak tanımlanan kırsal mekanda insanlar birbirlerini akrabalık, komşuluk gibi bağlarla tanımlarken, hemşerilik ise, göçten sonra kentte keşfedilen bir kimliktir. Hemşerilik ilişkileriyle, kentte adeta kırsalla ilintili bir cemaat ruhu gelişmiş ve göçmen hemşeri cemaatiyle bütünleşmiştir (Kurtoğlu, 2004: 147-148; Güneş-Ayata, 1991: 96). Hemşerilik ilişkisinde kendilerini aynı memleketli görenlerin birbirleriyle yüz yüze ilişki kurmaları gerekmez. Yani muhayyeldir. Göçmenler, bireysel olarak kentlileşme sürecine girdikleri gibi, muhayyel hemşerilik ilişkisi de kentlileşme sürecine girmiştir. Böylelikle, muhayyel ilişki gerçeğe dönüşmüş ve “hemşeri dernekleri” kurulmuştur. Bu süreçte, “dernek/vakıf” türü kentli biçimsel örgütlenmelere yönelinmiştir. Bu yönelim ise, dernekler arasında önemli bir yeri olan hemşeri derneklerini sonuç vermiştir (Yıldırım, 2004: 125; Toksöz, 1983: 366).

Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması 2010 verileri doğrultusunda,

“hemşerilik kavramı” kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan ve kentlerde anlamını bulan bir kavramdır. Kente tutunma, kentlileşme, kente alışma ve kendini koruma ihtiyacı hemşeriliği yapılaştırmıştır. Ancak hemşerilik aile ve akrabalıktan farklı olarak kente uyum sağlayanlar açısından önemini kaybetmektedir” şeklinde açıklanmaktadır (Turgut, 2010: 152). Bu bilgiler doğrultusunda hemşeriliğin zaman içerisinde kente uyum sağlanmaya başlandıkça ilk işlevinden farklı olarak hemşerilerden artık, gelinen yerdeki kültürün devamlılığının sağlanması amacıyla yararlanıldığını söyleyebiliriz.

Toplum yapısı farklı görüşlerle sınıflandırılmaktadır. Bu doğrultuda Demir şunları ifade etmiştir; (Demir, 2010) Durkheim toplumu “mekanik dayanışma” ve “organik dayanışma” olarak sınıflarken Cooley “birincil ilişkilere dayalı toplum” ve “ikincil ilişkilere dayalı toplum” olarak sınıflamıştır. Bayhan ise temelde benzerlik göstermesi nedeniyle Tönnies’in “gemeinschafft” cemaat ve “gesellschafft” cemiyet ayrımını dikkate almıştır (Bayhan, 2002: 7). Cemaat kırsal hayat tarzını nitilemektedir ve biz duygusu hakim olan homojen nüfus yapısına hakim bir yapıdır. Bunun yanında cemiyette ise bireysellik ön plana çıkarken iş bölümü ve heterojen bir nüfus yapısı bulunmaktadır. Kırsal yaşamda yardımlaşma kendi içinde barınmakta olduğu için bunun kentsel yaşam tarzında iş bölümüne dönüştüğü görülmektedir. İnsanlar ihtiyaçları doğrultusunda çıkarlarını da korumak adına dernek ve sivil toplum örgütlerini oluşturmaya başlamışlardır. Tek başına cemaat özelliklerini sergilemeyen göçmenler için bir çıkış noktası olan hemşeri dernekleri bu sayede ortaya çıkmış ve kırsal özellikler dernek sayesinde kentsel mekana taşınmıştır.

Hemşerilik ilişkilerinin yoğun olarak yaşandığı ortamlar arasında ilk sırada kahvehaneler yer almaktadır. Kırsal kesimde erkeklerin daha çok boş zamanlarını geçirdikleri, yaşadıkları yerde olan bitenden haberdar oldukları yer iken kentsel mekanda kahvehaneler kente adaptasyon için kullanılan ana bir kurum görevindedir. Kahvehaneler kente göç eden erkek nüfusun sürekli gittikleri, yani ilişkilerin kurulduğu, gerek kente dair gerekse gelinen yere dair bilgilerin alındığı mekanlardır.

Hemşeri derneklerine dönüşmüş kahvehaneler, kente göç eden bireylerin kentin değişik mekanlarında bulunan hemşerileriyle ortak bir yerde buluşmalarını sağlayarak dayanışma ağlarının temellerinin atıldığı mekanlardır. Aytaç bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır “Bu kahveler, aynı zamanda, yeni bir sosyal çevrede kent

göçmenlerini yalnızlık ve yabancılık yüklü psikolojiden uzaklaştırmakta; kent değerleriyle tanışmalarına, kente dair adab-ı muaşeretle yüzleşmelerine, kentlilerin konuşma, yeme içme, tutum ve tavırlarına tanıklık etmelerine, kozmopolit ortamda farklı tipler ve yaşam biçimlerine sahip insanlarla tanışıklık kurmalarına imkan sağlar” (Aytaç, 2005: 184).

Hemşeri dernekleri, göçmenlerin kente adaptasyonunu kolaylaştıran Mübeccel Kıray’ın ifadesiyle tampon bir kurum görevini üstlenmektedirler. Derneklerde göçmenler kentte yaşadıkları zorlukları, sıkıntıları birbirleriyle paylaşırlar. Daha önceden gelen göçmenler bu konuda tecrübelerini anlatarak kendilerine yardımcı olurlar. Bunun yanında göçmenlerin kendilerine özgü kimliklerini oluşturan örf ve adetleri vardır ki bunları korumak adına bir araya gelmektedirler ve hemşeri dernekleri bu işlevi de üstlenmektedir. Bu doğrultuda göçmenler festivaller, memleket geceleri, eğlenceler düzenlerler, kendilerine belirledikleri bir lider ya da dernek başkanı hemşeri gruplarını takip ederek, yardıma ihtiyacı olan kişilere yardım ulaşmasını da sağlarlar. Daha da önemlisi hemşeri dernekleri göçmenlerin kente geldikleri süre içinde yaşayacakları yalnızlık duygusundan arınmalarına, kendilerini dışlanmış bireyler olmadıklarının bilgisine ulaştırmada büyük bir görev üstlenmektedir. Hemşeri dernekleri örgütlenmelerini büyük çapta yaptıkları takdirde dergi, gazete gibi yayınlar çıkartmaktadırlar. Ve bu da diğer dernekler için örnek bir durum teşkil etmektedir.

Hemşeri dernekleri toplumsal yapı içerisinde bireyleri bir araya getiren bir unsur olarak var olmaktadır. Bireylerin göç ettikleri kente alışmaları eğitim, sağlık ve iş bulma ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırken hemşeri derneklerinden faydalanabilmeleri açısından kentsel yapıya eklenmiş hemşeri dernekleri kendi kültürel özelliklerini koruyabilmelidir.

Türkiye’de göçmenlerin yardımlaşma dernekleri 1946’dan itibaren ortaya çıkmaya başlasa da, devlet ancak 1954’ten itibaren 7 dernek tarafından Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonunun kurulmasıyla birlikte bu dernekleri sultası altına alır. Bu derneklerden biri Kuzey Kafkas Türk Kültür ve Yardımlaşma Derneği’dir. Diğerleri ise Batı Trakya Göçmenleri Derneği, Bulgaristan Türklerini kapsayan, Göçmenlere Yardım Derneği ve Yugoslavya göçmenlerinin toplandığı önceleri adı Vardarlılar Dayanışma Derneği olan, daha sonra Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği’ne dönüşen 3 tane Balkan Göçmen Derneği, 70’li yılların başında Rodop Türkleri Kültür ve Dayanışma

Derneği adı altında kurulan, birkaç yıl sonra da bir başka Bulgaristan göçmen derneğiyle birleşerek Rodop-Tuna Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği adını alan bir Balkan derneğidir.

İlk “Çerkez” yardımlaşma derneği Dost Eli Yardımlaşma Derneği Adıyla 1946’da kurulmuştur. Eleştirilerden korunmak için Türk görüntüsü veriyorlar ve aralarında birkaç Azeri de bulunuyordu. 1953’te Azeri unsurundan arınarak Kafkas Deneği’ne dönüşmüştür. Dernek, her ne kadar antikomünist ve Sovyet karşıtı olsa da Çerkezlerin kendi geleneklerini, isimlerini, tarihlerini, göçten önceki Kuzey Kafkasya kültürünü unutmamaları ve iyice öğrenmeleri için canla başla çalışıyordu. Türk kültürü, tarihi ve Türk kimliği içinde kaybolmayacak bir kültüre yöneliyorlardı. 1964’te Kuzey Kafkasya Kültür Derneği adıyla daha sonra, İstanbul Kafkas Derneği gibi “kültüralist” (kendi özelliğini koruma ve yaşatmayı hedefleyen) Çerkez akımını fakat daha radikal biçimde canlandırarak bir başka dernek kuruldu.

12 Eylül 1980 darbesi doğrudan doğruya dernek faaliyetlerine darbe indirir. Derneklerin çoğu özellikle Türk olmayan bir kültüralist akımı temsil edenler kapatılır veya faaliyetleri durdurulur. Derneklerin yavaş yavaş yeniden ortaya çıkması veya faaliyetlerine tekrar başlaması için 1980’li yılların ortalarını beklemek gerekecektir. Aynı dönemde, Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye göçü, göçmenlere yardımı devletin meselesi haline getirmiştir. Öte yandan, Özal tarafından yürütölen, kültürel Kürt kimliğini tanıma politikası Türk olmayan topluluklara ve onları temsil eden derneklere daha yumuşak bir siyasi ortamda beklenmedik hareket alanları ve yeni perspektifler kazandırır.

Kuzey Kafkas (Çerkez) Göçmenleri

Bugün Türkiye’de 80’den fazla Çerkez derneği mevcuttur. Kafkas Derneği (Kafder) 34 şubesiyle en önemli ağı oluşturur. Bunlar: Ankara, Sincan, Bursa, Şarkışla, Reyhanlı, Hendek, Adana (Tufanbeyli), Bolu, Çorum, Soma, Gönen, Susurluk, Antalya, Balıkesir, Erbaa , Sinop, Ladik, Ayancık, Kahramanmaraş, Orhangazi, Gaziantep, İzmir, Pendik-kaynarca, Kartal, Samsun, Konya, Zile (Tokat), Mersin, Kocaeli (İzmit), Manisa, Çanakkale, Pazar (Tokat) ve Kayseri’ de faaliyet göstermektedirler. Ayrıca 16 dernek bu ağa katılmak için sırada beklemektedir. Böylece şube sayısı 40’a çıkacaktır.

Dernek ağları, Kuzey Kafkasyalı göçmenlerin yoğun olarak bulunduğu bölgelerdeki küçük ve orta büyüklükteki tağra Őehirlerinde geliđmiŐtir. 1995'te İstanbul'da kurulan Kafkas Vakfı Dernekleşme hareketinin İslami eğiliminin temsil eder. Bursa, Alaca (Çorum), Kayseri ve Kahramanmaraş'ta olmak üzere 4 Őubesi vardır.

İstanbul'un Fatih semtinde kurulan BirleŐik Kafkas Derneği Çeçenistan'daki savaŐtan beri hızını kaybeden konfederasyonist eğilimi temsil eder. Bu dernek Samsun ve Bursa'da iki tane Şube açmıştır.

Őubesi olmayan ve Őimdiye kadar bağımsızlığını korumuŐ olan derneklerin uzun bir listesi vardır: İstanbul'da BađlarbaŐı-Üsküdar semtinde Kafkas Kültür Derneği; GaziosmanpaŐa'da Kuzey Kafkas Kültür ve Dayanışma Derneği; Güngören'de Kuzey Kafkas Derneği, Samsun-arŐamba ve Vezirköprü'de, İstanbul- Bağcılar', Eskişehir, Sakarya ve Tekirdağ'da Kuzey Kafkas Kültür ve Dayanışma Derneği; Düzce, Göksun, Bozhüyük, Tokat ve Turhal'da Kuzey Kafkasya Kültür Derneği; Adapazarı, Bandırma, Denizli, Biga, Bodrum, Hendek, Kırkkale ve Gebze'de Kafkas Kültür Derneği; İnegöl'de Kuzey Kafkasyalılar Kültür ve Dayanışma Derneği; Karamürsel'de Kafkas Kültür ve YaŐatma Derneği; Kütahya'da Kafkas Folklor Derneği ve BaŐkent Ankara'da aynı zamanda İstanbul'da Dostluk Kulübü, BirleŐik Kafkas Konseyi, Kafkas Gençleri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, ayrıca İstanbul'a tağradan ve Çerkez köylerinden göç edenlerin oluŐturduđu  dernek vardır. Bunlar da; Aksaray'da ardak'tan (Kahramanmaraş) gelen Çeçenler, Esenler'de Poyrazlı Köyü'nden (Yozgat) gelen Asetinler ve Uzunyayla (Kayseri) yöresinden gelenlerin oluŐturduđu derneklerdir.

Yine, kk topluluklara ait bir dizi dernek mevcuttur. Asetinlerin 1989'da, İstanbul ŐiŐli'de kurdukları alan kültür ve yardım vakfı. Bu vakıf 1993'te Ankara'da, 1997'de ise İzmir'de bir Şube açmıştır. Abhazların Düzce'de Abhaz Kültür Derneği, İnegöl ve İstanbul'da (Üsküdar ve Selimiye) Kafkas Abhazyaya Kültür Derneği vardır. Karaçay ve Balkarların Konya'da Karaçay- Balkar Kültür Derneği mevcuttur. Eskişehir'de kuzey Kafkasya Karaçay-Balkar Kültür ve Yardımlaşma Derneği. Dağıstanlıların İstanbul, Çiftlikköy (Yalova) ve Ankara'da Dağıstanlılar derneği bulunmaktadır. Buraya tüm kuzey Kafkasyalılara açık olmakla birlikte 1978'de kurulan Şamil Vakfı'nıda ilave etmemiz gerekir.

Kafkas dernekleri, Çerkez bireyleri bir araya getirmek, ortak kültür ve folklorün devamlılığını sağlamak adına hemen her ilde bulunmaktadır. Bugün halihazırda Aydın'da bulunan Kafkas Derneği aktif olarak faaliyet göstermese de dernek başkanı ve üyeleriyle civar Çerkez köylerinde veya civar illerde Çerkezlerin düzenlemiş oldukları faaliyetlere katılım göstermektedirler. Birçok ilde faaliyet gösteren Kafkas Dernekleri hemşeri derneği algısıyla da kente yeni göç etmiş bireylerin Çerkezlerle tanışmalarını, yabancılık duymadan kente adapte olmalarını sağlamaktadır.

Özellikle, dans grupları Gürcü ve Çerkez derneklerinde bu iki toplumun kültürel kimliğini açıkça ifade eden müzik, dans ve geleneksel kıyafetler hususunda çok önemli bir rol oynar. Folklor görünüşte ideolojik açıdan en zararsız faaliyettir. Bu topluluklarda öğretilen dansların incelenmesi, göç ettikleri yerlerde oynadıkları oyunlara göre farkları ortaya koyar.

Derneklerde Türkçe dışındaki dillerin öğretilmesi önemli bir yer işgal etmektedir. Bugün faaliyet göstermekte olan Kafkas derneklerinde her ilde olmasa da Adigece ve Abhazca dilleri ile ilgili kurslar belirli zaman aralıklarında verilmektedir. Çerkez dilinin şuan yaşanılan topraklarda ve yeni yetişen kuşaklarca unutulmaması için özellikle Çerkez gençleri bu kurslara yönlendirilmektedir. Böylelikle Çerkez dili unutulmayacak ve daha sonra ki kuşaklara da aktarımının sağlanacağı düşünülmektedir.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

3.1. Araştırma Kapsamı

Şevketiye, Sınırteke ve Çeştepe Yerleşkelerinde mülakata katılan 30 kişiyle 25 soru çerçevesinde görüşme yapıldı. Bu sorulara verilen cevaplar şu temalar çerçevesinde toparlanarak değerlendirildi.

- Kişilik bilgileri
- Kimlik tanımlamaları / kimlik algılamaları
- Kafkas göçü tarihçesi
- Göç süreci
- Kültüre ilişkin tutumlar
- Evliliğe ilişkin yaklaşımlar
- Farklı etnik gruplara ilişkin tanımlamalar
- Dil
- Dernek üyeliği

3.2. Kişisel Bilgiler

Tablo 3.1. Şevketiye, Sınırteke ve Çeştepe'deki Çerkezlerin Yaş Dağılımı

Yaşınız	Şevketiye	Sınırteke	Çeştepe	Toplam
12-20 Yaş	3 Kişi	1 Kişi	1 Kişi	5 Kişi
20-40 Yaş	3 Kişi	2 Kişi	3 Kişi	8 Kişi
40 Yaş ve üzeri	4 Kişi	7 Kişi	6 Kişi	17 Kişi
Toplam	10 Kişi	10 Kişi	10 Kişi	30 Kişi

Mülakat uygulamamız esnasında sorularımızı cevaplayan kişilerin yaşlarının öğrenilmesi, özellikle kimlik algısı üzerinde bireylerin yaşlarının etkili olup olmadığını yorumlayabilmek adına önemli bir hal almıştır. Aynı zamanda Çerkezlerin tarihi, sürgün hikayeleri, gelenek-göreneklerin devamlılığı noktasında

kuşaklar arası karşılaştırmalar yapılabilmeyi de kolaylaştırmıştır. Çerkez bireylerin kimlik algısının diğer bireylerle ilişkiler noktasında, gündelik hayata yansımaları da, yaş grupları arasında ki görüş farklılıklarının değerlendirilmesine olanak sağlamıştır.

Araştırma süresince yapılan görüşmelerde sorulan sorulara verilen cevaplar arasındaki farklılıklar ve ilgi çekici noktalar araştırmanın özgünlüğü ve kimliğin inşasında yaş değişkeninin etkisini daha şeffaf bir biçimde gözlemlemede etkili olmuştur.

Özellikle sorulan bazı sorularda yaşlara göre alınan cevaplar aynı etnik gruba ait bireyler arasındaki görüş ayrılıklarına ve gruba aidiyet noktasındaki farkındalığı yorumlamaya olanak sağlamıştır.

Tablo 3.2: Şevketiye, Sınırteke ve Çeştepe'deki Çerkezlerin Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Kişi Sayısı
Kadın	13 Kişi
Erkek	17 Kişi
Toplam	30 Kişi

Araştırma da cinsiyet değişkeni, Çerkez kültüründe kadın ve erkeğin rolünü kavrayabilmek adına yol gösterici olmuştur. Yapılan görüşmelerde kadın ve erkeklerin sorulara verdikleri cevaplar arasında büyük farklılıklar olmamasına rağmen, özellikle Çerkez kızları ve gelinleri, babaya ve kayınpedere duyulan saygı ve davranış pratiklerini öğrenmek noktasında belirleyici olmuştur.

Sınırteke köyünden 68 yaşında ki Canan Hanım'ın sözleri şöyle;

“ Bazı adetlerimiz çok katı. Gelinler büyüklerle özellikle kayınpederleriyle aynı sofrada yeyip içmezdi. Kayınpederi izin vermeden konuşmazlardı. Çerkezler, gelinlere karşı disiplinlidir. Eskiye göre daha az devam etse de yine yapanlar var.”

İlk zamanlarda gelin, kocasının akrabasından olan yaşlı kadınların yanında oturmaz, yemek yemez, hatta konuşmaz. Ancak kendisine akran olanlarla sohbet eder. Yanına kocasının akrabasından gelenler çocuk da olsa hürmeten ayağa

kalkar. Gelin kayınpederinin, kayınvalidesinin, büyük kayınbiraderlerinin kocasının büyük hemşirelerinin ve amcalarının ismini söyleyemez. Kayınpeder ve kayınvalidesinin ismi söylendikçe hürmeten ayağa kalkar. Kayınpederine “PŞİ-PRENS”, kayınvalidesine, “GUAŞE-PRENSES”, kayınbiraderlerine, “PŞİKO-PRENSZADE”, kızlarına “PŞİBH” der. Gelin kocasının ismini söylemez. Uygun ve hoş bir tabirle, mesela “ceylan” gibi ad verir, ya da aile ismiyle hitap eder (Baj, 2000: 48).

3.3. Çerkezlerde Kimlik Tanımlaması-Algısı

Araştırmanın amacına yönelik olarak Çerkez göçmenlerin kimlik algısını ve kendilerini nasıl tanımladıklarını yorumlayabilmek üzere şu sorular yöneltilmiştir.

- Çerkez kökenli bireyler kendilerini tanımlarken nasıl bir kimlik formu kullanmaktadır, yaşadığınız sosyal çevre içerisinde kendinizi tanımlarken Çerkez Kimliği-Türk Kimliği kavramlarından hangisini kullanmayı tercih ediyorsunuz?

“Ben kendimi Çerkez olarak tanımlarım.” (G.18, K, 68)

“ Nereli ve nereden olduğum sorulursa Çerkez olduğumu söylerim.” (G.25, K, 42)

“ Soran olursa Çerkez olduğumu söylerim.” (G.11, E, 22)

“ Kimlik olarak biriyle tanıştığımda ilk olarak Çerkez olduğumu lakabımı söyleyerek tanıtırım.” (G.17, E, 56)

“ Eğer konu açılırsa Çerkez olduğumu söylerim.”(G.20, E, 65)

“ Doğru, dürüst, saygılı Çerkez olarak tanımlarım. Çerkezleri seviyoruz.” (G.16, K, 80)

“ Kendimi direk Çerkez olarak tanımlarım.” (G.1, K, 51)

Şevketiye Köyü’nden Janberk NART (21) bu konuyla ilgili görüşlerini dile getirirken özellikle ismine vurgu yapıyor:

“İsmimden dolayı zaten Çerkez olduğumu anlıyorlar. Bende kendimi Çerkez olarak tanımlıyorum. Kardeşimin ismi de Jankart ikimizin ismi de Çerkez ismi. Janberk ve Jankart Çerkezler de iki kardeş savaşçının adımıış ve savaşçı anlamına geliyor.” (G.2, E, 21)

“Çerkez olarak tanımlarım. Çerkezliğimle gurur duyuyorum.” (G.8, E, 46)

“Saygılı, temiz, düzenli kişiler olarak tanımlarız. Kimlik olarak Çerkez hissediyorum.” (G.13, K, 73)

“Saygılı, itaatli, terbiyeli, insan canlılar. Çerkezleri böyle tanımlar dışarıda Çerkez görünce çok mutlu oluruz. Birisi sorduğu zaman da Çerkez olduğumu söylerim. Çerkez olarak tanımlarım. Türk değilim ki Çerkezim. (G.19, K, 74)

Bu sorunun sorulmasındaki amaç Çerkezlerin dışı karşı kendilerini tanımlarken nasıl bir kimlik formu kullandıklarını görmektir.

Ünlü felsefi roman *“Sofi'nin Dünyası”*nda ana karaktere, nerden gönderildiği belli olmayan mektuplarda sorulmaya başlanan ilk sorudur: “Sen kimsin?” İlk bakışta cevap ya da cevapları son derece basitmiş gibi gözükken bu soru, derinletildikçe içinden çıkılmaz bir hal alabiliyor; ve belki de cevapsız bir soruya dönüşebiliyor. İnsan tabiatının çok katmanlı, kuşatılmayan sayısız boyutları sebebiyle belki de sınırları çizilemiyor, sabitlenemiyor, netlik kazanamıyor. Kim ya da ne olduğumuzun peşine düşmek, varoluşumuzun ana gerçekliğini sorgulamak, ne sebeple burada olduğumuzu bilmek gibi, yaşamın o çetin manasını yakalamaya yönelmenin belki de en kilit sorusu: “Kimiz, kimlerdeniz; nereden gelmiş, nereye gideriz?” (Güvenç, 2008: 5). Kim olduğunu tanımlamanın aslında felsefi/varoluşsal bir çaba olduğu kadar, küreselleşme kavramının hızlı bir şekilde hayatımıza girerek sosyal/kültürel bir mecraya taşındığını ve sıkça tartışılan bir alan olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Güvenç bu bağlamda, kimliğin bireysel değil kültürel olduğunu şu cümlelerle savunuyor: “Geleneksel küçük toplumlarda yaşayan insanların elbet kimlikleri vardı ama kimlik sorunları yoktu. Sosyal-kültürel değişmelerin yayılıp hızlanmasıyla kişilerin kimlik kavramı, seçimi ya da özdeşimi bir sorun oldu çıktı. Çünkü kimlik -ilk ve son çözümlemeye- bir kültür sorunudur” (Güvenç, 2008: 5). Öte yandan Milan Kundera'ya göre çok daha temel bir varoluş meselesi olan

“kim/ne olmaklık” aslında, insanın kendi varlığıyla ilgili karmaşık ve çetin tutumundan kaynaklanıyor (Güvenç, 2008: 5-6). Kavramın ilk olarak Erikson tarafından psikoloji çalışmalarında kullanıldığı literatürde yer bulsa da ilk kez Gordon Allport tarafından etnisite vurgusuyla bahsedildi. Erikson kimlik kavramını bireyselliğin ve komünal kültürün özünde bulunan bir süreç olarak tanımlamıştı (Brubaker, 2000: 2-3).

Çerkezler farklı bir etnik grup olarak Osmanlı’dan bu yana Türklerle iç içe yaşayan bir millet olabilme özelliğini göstermişlerdir. Türklerle aralarında kurdukları güçlü ve samimi bağ Milli Mücadele Döneminden bugüne dek dikkat çekici olmuştur. Kendilerini dışa karşı Çerkez olarak tanımlasalar da yaşadıkları yerdeki diğer göçmen gruplar ve Türklerle oldukça iyi anlaştıklarını farklı kimliklere sahip olmalarına rağmen sorun yaşamadıklarına da vurgular yapmışlardır.

Görünen o ki kimlik meselesi insanlıkla yaşittir ve “ben” kendini inşa etmek, konumlandırmak için “öteki” nin bakışına ihtiyaç duyar (Karaduman, 2010).

Kimlik meselesi ve Çerkezler söz konusu olduğunda “Diaspora” da vurgulanması gereken bir başka konu olarak karşımıza çıkıyor. Türkiye’de yaşayan Çerkezler “Diasporik bir kimlik özelliği taşır mı” önemli sorgulama alanlarından biri haline geliyor.

Diaspora kendi anavatanlarından sürülen halkların sığındıkları ülkelerde oluşturdukları topluluklara ya da belirli bir halkın anayurt dışında yayılmalarına işaret eden bir kavram olarak bir bitkinin kök bitkiden uzaklarda gelişip yayılmasını anlatan (Aydın, 2003: 232) Yunanca *dia* (etraf) ve *speiro* (ekmek) kelimelerinden türemiş bir kelimedir (Ritzer, 2009).

Diasporaların ayırt edici özellikleri şunlardır:

1. Köklerin bulunduğu konumdan en az bir ya da iki konuma dağılma;
2. Ortak anavatan anılarını, hayallerini ya da efsanelerini canlı tutma;
3. Ev sahibi ülke tarafından kabul edilmedikleri veya edilemeyecekleri inancı nedeniyle yabancılik hissetmeleri;

4. Anavatanlarının kendi gerçek vatanları olarak kabulü ve bir gün oraya geri döneceklerine olan inançları;

5. Kendi anavatanlarının korunmasına, gelişimine, güvenlik ve refahına adanmışlık ve

6. Anavatanlarıyla sürekli ilişkiler

Diaspora olma özelliğinin sınırlarını çizen bir başka tanıma göre; ülkesini ya da bölgesini zorunlu olarak ya da isteyerek terk eden her grup, başka bir bölgeye ulaşmayla birlikte otomatik olarak diaspora topluluğu özelliği kazanmaz. Diaspora bilincinin oluşması için anavatana bir eğilim veya göç ettiği ülkeye uyumda zorlukların olması gerekmektedir (Wilkoszewski, 2010).

Bu tanımlara bakıldığında Çerkezlerin klasik diaspora tanımına giren Diasporik bir topluluk olduğu düşünülebilir. Bu konuda Kaya'nın görüşü şöyledir:

“1864 yılından itibaren dalgalar halinde kara ve deniz yoluyla Osmanlı topraklarına gelen Çerkezler Bab-ı Ali tarafından Anadolu topraklarına, Balkanlar'a ve bugünkü Suriye, Ürdün ve İsrail (Filistin) topraklarına yerleştirilmiştir. Rus yayılcılığı sonucunda anavatanlarını terk etmek zorunda kalan Çerkezlerin sürgün şeklinde nitelendirdikleri bu göçlerle Osmanlıya sığınan Çerkez nüfusunun bir milyonun üzerinde olduğu sınıyor. Ayrıca zorunlu yolculuk sırasında pek çok insanın hayatını kaybettiğini eklemek gerekiyor. Bu tür bir zorunlu göçe tabi tutulan Çerkezler klasik bir diaspora özelliği taşırlar. Klasik diasporaların en belirgin özelliği ise anavatanlarına yönelik yönelişin ve geri dönüş eğiliminin daimi olarak devam etmesidir” (Kaya, 2005:231).

Diasporaların en önemli özelliklerinden bir tanesi, anavatanlarının kendi gerçek vatanları olarak kabulü ve bir gün oraya geri döneceklerine olan inançlarıdır;

Bu sorunun sorulmasındaki amaç Çerkezlerin kendilerini nereye ait hissettikleri, anavatan olarak nereyi kabul ettiklerini anlayabilmek, dolayısıyla diaspora özelliği gösterip göstermedikleri hakkında bilgi sahibi olabilmektir.

- Kendinizi tam olarak nereye ait hissediyoruz? Anavatan olarak gördüğünüz ülke hangisidir? (Kafkasya-Türkiye)

“Kendimi Türkiye’ye ait hissediyorum ama vatanımı Kafkasya’yı görmeyi çok istiyorum.” (G.10, E, 66)

“Babam Kafkasya’dan gelme olduğu için oraya ait hissediyorum. Anavatanımız Kafkasya olarak biliyorum.” (G.19, K, 74)

“Kendimi Şevketiye köyüne ait hissediyorum. Çünkü ailem ve arkadaşlarım burada.” (G.6, K, 24)

“Köyüme ait hissediyorum. Aydın’daki sayılı Çerkez köylerinden birisiyiz. Anavatanımız Kafkasya ama biz burada doğup büyüdüğümüz için buraya ait hissediyoruz.” (G.21, K, 45)

“Kendimi yaşadığım yere, Türkiye’ye ait hissediyorum.” (G.9, K, 51)

“Türkiye’ye ait hissediyorum. Önce Çerkez olduğumu sonra da iyi bir Türk ve Atatürkçü olduğumu söylerim.” (G.20, E, 65)

“Kendimi Kafkasya’ya ait olarak hissediyorum. Kafkasya’ya hiç gitmedim orası benim anavatanım Kafkasya’ya gitmeyi çok istiyorum.” (G.17, E, 56)

“Türkiye’ye ait hissediyorum çünkü ben burada doğup büyüdüm. Türkiye bizim de anavatanımız. Atalarımız Kafkasya’dan gelmişler.” (G.7, E, 18)

Yapılan görüşmeler sırasında Kafkasya’yı gezip görmeyi arzulayan Çerkezlere rastlamış olmakla birlikte Türkiye’den Kafkasya’ya geri dönmeyi düşünen birisine rastlanmamıştır. Bu sorunun sonucunda alınan cevaplara bakılacak olursa Çerkezler buldukları topraklar da yaşamaktan memnundurlar. Kafkasya’yı anavatan olarak görenler olsa da yaşadıkları köylere ve Türkiye’ye ait hissedilenler büyük çoğunluktadır. Bunun yanı sıra anavatan olarak Kafkasya’yı gören ve kendini tamamen oraya ait hissedilen Çerkez göçmenlerin varlığından da söz etmek mümkündür.

Kafkas göçmenleri, kendilerini dışı karşı Çerkez olarak tanımlasalar da kendi aralarında boy adları ön plana çıkmaktadır. Katılmış olduğumuz toplantılar da gözlemlenen en önemli şeylerden bir tanesi buydu. Yeni tanışan iki Çerkez’in birbirine sordukları ilk soru hangi boydansa oluyor. Görüşme yapmak için tanıştığım Çerkezlerin hemen hepsi Çerkez olduğumu öğrendikten hemen sonra

bana da aynı soruyu yönelttiler. Hangi boydansen biliyor musun? Çerkezlerde boy ve sülale isimleri önemli bir yere sahip. Yapılan araştırmada yer verilen sorulardan bir tanesi de bu soru oldu.

- Hangi Boydansınız?

Tablo 3.3. Şevketiye, Çeştepe ve Sınırteke’de Görüşme Yapılan Çerkezlerin Ait Oldukları Boylar

Boy adları	Şevketiye	Sınırteke	Çeştepe	Toplam
Abzech	8 Kişi	3 Kişi	3 Kişi	14 Kişi
Şapsıh	2 Kişi	3 Kişi	4 Kişi	9 Kişi
Hatkoy	3 Kişi	3 Kişi
Petuvaş	1 Kişi	1 Kişi
Abhaza	2 Kişi	2 Kişi
Besleney	1 Kişi	1 Kişi

Şevketiye Köyü, yapılan görüşmeler sonrasında edinilen bilgilerden hareketle genellikle Abzeh ve Şapsıh boylarından oluşmaktadır. Buna karşılık Sınırteke Köyü ve Çeştepe Beldesi daha fazla boydan Çerkez’in bir araya geldiği heterojen bir yapı göstermektedir.

Çerkezler, Rus mezaliminden kaçıp Osmanlı’ya sığınan, yaralı tarihin izlerini taşıyan bir millettir. “1864 ve sonrasında Kafkas-Rus savaşları neticesinde Kafkaslar’dan iki milyon iki yüz bin kişi yerlerinden edilmiştir. Fakat bunların bir milyonu savaş esnasında, göç esnasında uğradıkları şiddet karşısında hayatını kaybetmiştir.” Balkanlara göç eden Çerkezlerin bir süre sonra Türkiye, Suriye ve Ürdün’e yerleştirildiği bilinmektedir. Rus Çarlık ordusu 21 Mayıs 1864 günü Soçi yakınlarında bir bölgede buluşarak Kafkasları boşaltmış olmalarını kutladılar ve bu tarihi savaşın bitişi ve Çarlık döneminin zaferi olarak andılar (Karpat’tan Akt. Aslan, 2006). Aynı tarih bugün Çerkezlerin-Kafkas göçmenlerinin sürgünün yıldönümü olarak andıkları tarihtir.

Yapılan görüşmelerde yüzyıllar sonrası da vatanlarından uzakta yaşayan, hatta vatanlarını hiç görmeyen Çerkezlere sürgünü sorulduğunda, alınan cevapların ötesinde yaşlı genç hepsinin sürgünün izlerini hala taşıdıklarını ve

anlatırken nasıl hüzünlendiklerini görmek gerekir. Öyle ki atalarının çektiği acıyı, verdikleri mücadeleyi yüzyıllar sonrasında böyle derinden hissediyor olmaları, “Kurtuluş Mücadelelerinin” kuşaktan kuşağa nasıl aktarılabildiğini ve yaşanan acının tek bir yürekle nasıl hissedilebileceğini çok net olarak göstermektedir.

3.4. Göç Süreci ve Sürgün Deneyimleri-Hikayeleri

- 1864 Kafkas Sürgünü hakkında bildiklerinizi anlatabilir misiniz? Sizin göç hikayeniz nasıl? İlk olarak bulunduğunuz yere mi göç ettiniz?

“Rus- Çerkez Savaşı sonrasında Atalarımızın deniz yoluyla Karadeniz üzerinden Anadolu topraklarına geldiğini biliyorum.”(G.24, E, 24)

“Küçük gruplar halinde Karadeniz üzerinden deniz yoluyla Türkiye topraklarına gelmişlerdir. Dedemler duyduğum kadarıyla çok zorlu yollardan geçtiklerini ve büyük dedelerimizin deniz yoluyla Aydın’a geldiklerini biliyorum.”(G.7, E, 18)

“Büyük bir sürgündür. 1 milyonun üstünde insan Osmanlı topraklarına göç etmiştir.” (G.4, K, 21)

“1864 yılında savaş dolayısıyla zorunlu olarak Anadolu’ya göçler yapılmıştır. Göç eden kişi sayısı 1 milyon kişinin üstündedir. Göçler küçük gruplar halindedir. Hava koşullarından dolayı çok insan hayatını kaybetmiştir. Kafkasya →Samsun →Bulgaristan (BurgazLimanı) →Yunan Adaları →Kuşadası’ndan başlayarak Afyon Dinar’a kadar köylere sülaleler olarak yerleştirilmişlerdir. Bu bilgiyi (Osman Çelik – Genar) kitabından edindim.”(G.8, E, 46)

“Tek bildiğim atalarımızın savaş yüzünden Türkiye’ye göç ettiği.”(G.5, E, 12)

“Göç hakkında bilgim yok.” (G.11, E, 22)

Sımrteke Köyünden Canan Hanım’a (68) soruyu sorduğumuz esnada derin bir iç çekerek bildiklerini anlattı.

“Bana anlatılan hikaye çocukluğumdan beri üzer beni kızım biz çok acı çektik Çerkezler olarak birçok akrabamızı kaybetmişiz. Kafkasya çok güzel mis gibi havası olan bir yermiş Ruslarla o savaş olmasaydı belki biz bugün

Kafkasya 'da olacaktık Türkiye 'de yaşamaktan memnunum yanlış anlama ama yine de orası bizim kendi topraklarımızdı. Ben sürgünü babamın anlattıkları kadarıyla biliyorum. Çok zor şartlarda gelmişler. Babam ortaokulu orada okumuş, saklana saklana ormanlarda yürüyerek gelmişler. Amcalarım orada kaldı diye ağlardı babam. Ailenin bir kısmı orada kaldı. Birden bastırdılar, evleri yaktılar. Öylece çıkıp kaçmışlar. Kaçarken de yakınlarından kurtulabildiklerini yanlarına almışlar.” (G.18, K, 68)

Yine Sınırteke Köyünden Edip Bey (65) sürgünle ilgili bildiklerini anlatırken, Çerkezlerle ilgili bilmediğimizi düşündüğü konularda da bilgi verdi.

“Rus mezaliminden zorunlu göç ve kendi istekleri ile ayrılıp dünyanın değişik yerlerine dağılmışlar. Ürdün saray muhafızları hep Çerkezdir. İspanya 'da ETA Örgütü Çerkezdir araştırdı. İlk olarak yerleştiğimiz yer burası.” (G.20, E, 65)

“Göç ettikten sonra ailemiz ilk olarak buraya geldiler. Annemler ilk olarak Üsküp 'e yerleşip Sırp Harbinden sonra buraya gelmişler o zaman annem 7 yaşındaymış.” (G.3, K, 73)

“Arşivlerde yazılanları biliyoruz. Rusların baskınından dolayı kaçma ve sürülme dolayısıyla gelindi. Dedem çocukluğunda gelmiş. Çok zor şartlarda geldiklerini ,bölüm bölüm yerleştirildiklerini anlatırdı. Dedem ilk geldiğimizde iyi niyetli karşılanmadık. Daha sonra Çerkezlerden faydalanmak için demiryollarına yerleştirildik. Yunanlarla olan problemlerden dolayı, Çerkezleri demiryolları üzerine savaşmaları için yerleştirdiler diye buraya ilk geldiği zamanları anlatırdı. Anneanne tarafım Şevketiye 'ye, dede tarafım Sınırteke 'ye yerleştirilmiş sonra evlenince Sınırteke 'de yaşamaya devam etmişler.” (G.17, E, 56)

“Babam Kafkasya 'dan gelme, aslında ailem ilk olarak Şevketiye 'ye gelmiş ama ben evlendikten sonra Sınırteke 'ye geldim.”(G.19, K, 74)

Şevketiye Köyünden Hamide Hanım (51) dedesinden bahsederek sürgünü şu sözlerle anlattı.

“Savaş dolayısıyla dedem ilk gelen kabile arasındaymış. Çok zulüm gördüklerinden bahsetti. İlk olarak İstanbul 'a Topkapı Sarayına yerleştirildik. Sonra Aydın 'a Şevketiye 'ye gelip buradan evlenmiş. Dedem sabahlara kadar anlatırdı mağaraların içinde saklandıklarını anlatırdı. At pisliklerinin içerisinde

arpa bulup yediklerini ve öyle ayakta kaldıklarını anlatırdı. Deniz yoluyla buraya gelmişler. Ben nüfusta Şevketiye köyüne kayıtlıyım ama Sınırteke 'de yaşıyorduk. Evlendikten sonra Şevketiye'ye geldim.” (G.1, K, 51)

“21 Mayıs tarihinde Rusların baskısından dolayı göç ettiklerini biliyorum.” (G.4, K, 21)

“Sürgün, harbin devam etmesi Osmanlı'nın bizi kabul etmesiyle İstanbul'a deniz üzerinden ilk olarak gelinmiş. Sonuçta bir sonra ki göçümüz Ege Bölgesi. Aydın Merkez Şevketiye Köyümüze gelen ilk kişinin ismi Şevket olmasından dolayı köyün ismi Şevketiye olarak kalmıştır.” (G.10, E, 66)

1864 Kafkas Sürgünüyle ilgili sorulan bu soruya verilen cevaplar ışığında, yaş değişkenine bakılarak 40 yaş ve üzeri bireylerin Sürgün konusunda daha çok şeyden bahsettiklerini gözlemlemek mümkün oldu. Çerkezler yaşadıkları sürgünü unutmamışlar ve hala her 21 Mayıs gününü sürgünü anma günü olarak geçirmektedirler.

3.5. Mekan Aidiyeti ve Birarada Yaşam

Araştırma süresince merak edilen bir başka konu da Çerkezlerin şuan buldukları yerleri değiştirmemelerinde etkili olan nedenler olmuştur. Aynı etnik gruptan bireylerle bir arada yaşama isteğinin bu durum üzerinde etkili olup olmadığını anlamak ve yaşadıkları yeri değiştirme konusundaki düşüncelerini öğrenmek üzere şu soru soruldu;

- Oturduğunuz mahalleyi/köyü tercih etmenizden etkili olan nedenler nelerdir? Çerkezlerle aynı bölgede birlikte yaşama konusunda ki düşünceleriniz nelerdir, oturduğunuz yeri değiştirmek ister misiniz?

“Bu köyde dünyaya geldik, çevremiz bu köyde, malımız mülkümüz her şeyimiz burada. Çerkezlerle birlikte yaşama konusunda saygı duyuyorum, köyümün insanını seviyorum. Her şeyimizi paylaşabiliyoruz. Yaşadığım yeri değiştirmeyi kesinlikle istemem.” (G.10, E, 66)

“Doğma büyüme kendi köyümüz. Çerkezlerle birlikte olmak bence çok güzel bir duygu kendi insanımızla olmak başka... buradan başka bir yerde yaşamayı kesinlikle istemem.” (G.2, E, 21)

“Doğma büyüme Çerkez köyünde doğdum büyüdüm. Çerkezlerle yaşamak benim için bir gurur bundan daha iyi bir şey olamaz. Ben pazar da çalışıyorum, köyde kendimiz yetiştirip topladığımız yeşillikleri satıyorum. Pazarlarda bile Şevketiyeliyim deyince Çerkez misin? diye soruyorlar Çerkezler çok temiz titiz olurlar, Çerkezim deyince hemen benden alıyorlar. Başka bir yerde yaşamak istemem.” (G.1, K, 51)

“Aynı kültürü aynı dilimizi kullandığımız için Çerkezlerle bir arada olmaktan memnunum. Başka bir yerde yaşamak istemem.”(G.17, E, 56)

“Başka bir yerde yaşamayı hiç düşünmedim. Bu köyde kalanların uzaktan da olsa akraba bağları var. Akrabalık bizde çok önemlidir, akrabalık ilişkilerine çok önem veririz.”(G.12, E, 40)

40 yaşında olan ve Sımrteke’de yaşayan Haluk Bey Çerkezlerle birlikte yaşama konusunda özellikle akrabalık ilişkilerini dile getirmiştir. Çerkezler için akrabalık bağları önemlidir bu yüzden başka yerde yaşamak istemiyorum şeklinde yaşadığı yerden memnuniyetini dile getirmiştir.

Akrabalarını ve dolayısıyla kendi soyunu bilmek bireyin kendini kimliklendirmesinde önemli bir yere sahiptir. Aynı etnik gruba ait olan bireyler arasında gelişen “biz” olgusu, bireylerin gündelik yaşam pratikleri ve dışa karşı kendilerini tanımlamalarında, kim olduğunu kolektif bir kimlik temelinde açıklamalarında oldukça etkilidir.

Barth’ın (2001: 17) ifade ettiği gibi “etnik gruba aidiyeti belirleyen unsurlar ‘objektif’ olarak nitelenen farklılıklar değil, toplumsal süreçte oluşan farklılıklardır. İnsanlar sergiledikleri davranışlar açısından ne kadar farklı olurlarsa olsunlar eğer kendilerini akraba bir topluluk olan B grubuna değil de A grubuna ait hissediyorlarsa bu tanımlamayı kimse engelleyemez.” Fakat insanlar kendilerini bir akraba grubuna ait hissediyorsa o akraba grubunun kendi kimlikleri üzerindeki sınırlayıcı etkilerini de kabul etmişler demektir.

“Çerkezlerle aynı yerde yaşamak her yönden güzel.Yardımlaşma yapılır. Çerkezlerde hasta olana kadın da olsa erkek de olsa küslük bile olsa yardım edilir. Ben yıllardır bu köydeyim artık yaşlandım başka yerde yaşayamam ki. Burada bir şey olduğunda komşular bana hemen yardım ediyor kızım. Komşularımın Çerkezlerden çok memnunum.”(G.16, K, 80)

Pakize Teyze 80 yaşında ve görüşme yaptığım en yaşlı Çerkezlerden bir tanesi. Beni köye götürüp oradakilerle tanışmama vesile olan Hayri Amca ile beraber Pakize Teyze'nin evine gittik. Evinin kapısı açıldı seslenip içeri girdik Hayri Amca'yı önceden tanıyormuş ama onu hatırlamakta bayağı zorlandı sonra beni sordu ve Hayri Amca ona Çerkezlerle ilgili bir kitap yazdığımı söyledi. Sonra aralarında Çerkezce konuştular birbirlerine hal hatır sordular. Ben sorulara geçmeden önce “ben” de Çerkezim diyerek kendimi tanıttıktan sonra gülümsedi ve yanıma geldi “A benim yavrum gel o zaman bir kere daha sarılayım sana” dedi. Benim için araştırma sırasında yaşadığım en güzel anlardan biriydi, bu çalışmaya “iyi ki başladım” dedim. Sorularım bittikten sonra ona başka bir Çerkez evi nerede diye sordum çok zor yürümesine rağmen elimden tutup komşularının evine kadar bizi kendisi götürdü. Ve oradaki görüşmemiz bitinceye kadar bize eşlik etti.

Resim 3.1. Sınırteke Köyünden Pakize Teyze

Aynı etnik gruba ait olmak, yardımlaşmak konusunda alınan cevaplar Pakize teyzenin davranışları sonrasında daha iyi anlaşılmuştur.

“Çerkez olmayanlar da bizi çok iyi tanırlar. Çerkez mahallesini seviyorlar. Kız alıp verirken de iyi olarak tanımlarlar.”(G.18, K, 68)

Farklı etnik grupların bir arada yaşamaları evlilik pratiklerine de yansımıştır. Sınırteke Köyünde Türk ve Çerkez Mahalleri ayrı olsa da, görüşmelerde de dile getirildiği üzere Çerkezlerle köyde yaşayan Türkler arasında kız alıp verme konusunda, ilişkiler akrabalık bağlarıyla pekiştirilmiş.

“Kendi kültürümüzden insanlarla bir arada olmak. Büyüklerle konuşmak güzel olduğunu düşünüyorum. Burada yaşamamızın sebepleri, bunlar başka yerde yaşamayı düşünmüyoruz.” (G.11, E, 22)

“Aile, arkadaş ve Çerkezlerle birlikte yaşamak en büyük nedenlerden. Bence gelenek göreneklerin kaybolmaması bakımından çok önemli.”(G.3, E, 20)

“En önemli neden arkadaşlarımın olması. Mutluyum çünkü abilerimi ve ablalarımı seviyorum.” (G.15, E, 13)

“Bütün geçmişim bu köye ait bu yüzden köy benim için çok önemli. Birlik ve beraberliğin olduğu yerde gelenekler bitmez, saygısızlık olmaz. Herkes birbirine yardımcı olur. Başka yerde yaşamak istemem. Geçmişim ve geleceğim bu köyde.” (G.8, E, 46)

3.6. Kültür ve Geleneklerin Devamı

Çerkez kimliğinin bir etnik kimlik olmasının yanında, kültürel bir kimlik olarak da varlığını devam ettirdiği durumlarda bir arada yaşamak; sosyal bir dayanışma ağı oluşturmak ve kültürün devamlılığı açısından önemlidir. Bu bağlamda;

- Kültürünüzün (gelenek/göreneklerinizin) devam etmesini istiyor musunuz? Bu konuda bir çabanız var mı?
- Bir arada yaşamayı kültürünüzün devamlılığı açısından önemli görüyor musunuz?
- Geleneklerinizin zaman içerisinde değişikliklere maruz kaldığını düşünüyor musunuz? Soruları Çerkez göçmenlere yöneltilmiştir.

“Kendi kültürümüzden insanlarla bir arada olmak, büyüklerle konuşmanın güzel olduğunu düşünüyorum. Kültürün devamı için bir çabam yok. Jenerasyon farkı olabilir ama çok yorum yapamıyorum.”(G.11, E, 22)

“Geleneklerin devam etmesi gerekir. Eskiye göre gelenek görenekler daha az devam ediyor.” (G.16, K, 80)

Sınırteke Köyünden Edip Bey (65) kendi köyüyle ilgili olarak şu sözleri dile getiriyor.

“Gelenek görenekler burada pek yok. Çerkez düğünü, Çerkez eğlencesi pek yapılmaz. Eskiye göre çok değişiklikler var. Gençler gelenek görenekleri kendi kültürlerini pek bilmiyorlar ve devam ettirmek için çaba göstermiyorlar. Bu bizim için üzücü bir durum maalesef.” (G.22, E, 50)

“Eskiden Çerkez gelenekleri ağırdı. Bizim muhitimizde eskiler pek kalmadı. Ama hala devam ettirenler var. Şimdiki gençler Çerkez adetlerini bilmiyor ama Çerkezler çok saygılı olurlar. Gençler adetlerin bazılarını bilmese de saygılı davranırlar büyüklerine karşı.” (G.13, K, 73)

“Elimizden geldiğince sürdürmeye çalışıyoruz. Gelenek göreneklerde bir değişiklik yok aslında ama yeni nesille biraz değişimler başladı. Gençler 25 yaşından sonra Çerkezliği yaşamaya yöneliyorlar o zamanda geç kalınmış oluyor.” (G.17, E, 56)

“Kültürümüzün devam etmesini isterim. Bu konuda bana bir görev verilirse seve seve yaparım mesela dernek çok fazla toplantı şenlik yapmıyor Aydın’da, halbuki konuşulup iş bölümü yapılırsa biz kadınlar hepimiz bir şeyler hazırlarız bu şenlikler için ya da köyde dernek yararına ufak yardımlar da toplanabilir ama bunların hiçbiri yapılmıyor. Bizlere söyleseler her şeyi hazırlardık. Dernek için her şeyi yaparım. Biz evimizde kendi kültürümüze devam ediyoruz. Adetlerimizin devam etmesi için bizde birlikte, aynı yerlerde yaşamak önemli. Eski örf ve adetler maalesef kalmadı. Gençlerde eski saygı yok. Bizim çocukluğumuzda karşıdan karşıya geçerken büyüklerin önünden geçmez beklerdik. Babam bile evin en küçüğü sofraya gelmeden yemeye başlamazdı. Çerkez olmayan bazı arkadaşlarım ne biçim adetleriniz var derlerdi. Şimdiki kimseyi beklemiyor, kim erken oturursa sofraya yemeğe başlıyor, en basitinden sofradaki saygı artık yok maalesef.” (G.1, K, 51)

Aydın Kafkas Derneği Başkanı Şevketiye Köyünden Hayrettin Yalım (66). Hayri Bey gerek Şevketiye gerekse Sınırteke Köyü’nde görüşmelerde

araştırma boyunca irtibat halinde olunan bir kişidir. Kendisine yöneltilen bu soruya cevabı şu yönde olmuştur:

“Dernek yöneticiliği ve elimden geldiğince toplumumuza kendi lisanımızı kazandırmak için çabalıyorum ve gurur duyuyorum Köyde şenlikler düzenliyoruz. Geçen sene gençlerin ve çocukların ilgisini çekmek adına “Uçurtma Şenliği” dediğimiz bir Çerkez şenliği düzenledik. Belediye başkanımız Özlem Çerçioğlu bu şenliğe katılmıştı. Dernek üyeleriyle toplantılar yapıyoruz. Birada yaşamak önemli, her şeyden önce saygı ve sevginin olduğu bir ırkız. Bir arada yaşamak bunu pekiştiriyor. Aile ve fert olarak gelenek-göreneklerimizi devam ettirmeye çalışıyoruz.” (G.10, E, 66)

“Kültürün devam etmesini istiyorum ama bu konuda çabalayacağı. Birlikte tutacağız. Bir arada olmak kültür için önemli gençlerle bir araya gelip akordeon çalıyoruz, Çerkez oyunu oynuyoruz. Beş sene öncesiyile şimdi arasında bile farklılıklar var. Biz çocukken daha çok toplanıyorduk.” (G.2, E, 21)

“Tabiki de devam etmesini istiyorum. Bu konu hakkında ki çabam ise gençlerle sürekli toplanıp sohbetler etmek. Gelenekler değişiklik gösterdi evet, eski saygı ve sevgi gerçekten kalmadı.” (G.6, E, 24)

“Gelenek ve göreneklerin devam etmesini istiyorum ama okulum başka bir şehirde olduğundan şu an bir çabam yok. Eskiden gelenekler nasıldı pek bir bilgim yok ama bugünden memnunum.” (G.7, E, 18)

“Kültürümüzün devam etmesini istiyoruz. Küçüklere her zaman gelenek ve göreneklerimizi aktarmaya çalışıyoruz. Bir arada yaşamak da bunun için önemli. Geleneklerin değiştiğini düşünmüyorum. Oyunlarımız ve aile yapısı sürekli aynı.” (G.4, K, 21)

“Kültürümüz devam etmeli. Ben de çocuklarıma ve gençlere sürekli nasihatler verip etkinlikler yaptırıyorum. Herkes aynı geçmişe soya sahip olduğu için kültürümüze sahip çıkıyor. Bu yüzden aynı yerde yaşamak benim için önemli. Eskiye göre de gelenekler değişmedi değiştiğini düşünmüyorum.” (G.8, E, 46)

Geleneksel kültürün devamlılığı noktasında; halk oyunları, düğün ve cenaze törenleri de her toplumda önemli bir yere sahiptir. 12 yaşında bir çocuktan alınan cevaplar oldukça ilginçtir. Kültür, gelenek-görenek denildiğinde bunu halk

oyunlarıyla yorumlaması farkında olarak veya olmadan Halk oyunlarının kültürel bir simge özelliği taşıdığını düşünmemize neden olmaktadır:

“Evet abla, kültürün devam etmesini istiyorum ve düğünlerde hep Çerkez oyunu oynuyorum. Geçmiş pek bilmediğim bir şey diyemem değişip değişmediğini bilmiyorum ama günümüzden memnunum.” (G.5, E, 12)

3.7. Evlilik Pratikleri

Yapılan araştırmada önem arz eden bir başka hususta evlenme pratikleri olmuştur. Aile kurumu üzerinde, aynı etnik gruba ait olmanın Çerkez göçmenler üzerinde ne derece etkili olduğunu anlamak adına görüşmecilere birtakım sorular yöneltilmiştir.

- Evli misiniz? Evli iseniz eşiniz Çerkez mi?
- Çerkez değil ise, eşinizin farklı bir etnik gruptan olmasının gündelik yaşantınıza yansıyan farklı yönleri var mıdır?
- Bekar iseniz evleneceğiniz kişinin Çerkez olması sizin için önemli midir?
- Çocuklarınızın evleneceği kişinin Çerkez olması sizin için önemli midir?

“Ben bekarım. Evleneceğim kişinin Çerkez olması kesinlikle önemli Çerkez kızları çok güzel olurlar, saygı ve sevgi konusunda çok dikkat ederler. Bu yüzden evleneceğim kişi Çerkez olsun isterim. İleride çocuklarım olursa illaki Çerkez biriyle evlenin demem.” (G.2, E, 21)

“Bekarım evleneceğim kişi Çerkez olmalı bu benim için kesinlikle önemli aynı kültürden birisiyle evli olmak isterim.” (G.7, Erkek, 18)

“Evliyim. Eşimde Çerkez bu benim için önemli bir konu çocuklarımın da Çerkez ile evli olmasını isterim. Bir kızım bir oğlum var damadım da Çerkez, Çerkez bir gelinim olsun isterim. Bizim zamanımızda Çerkez olmayan biriyle evlenmek pek hoş karşılanmazdı. Ama şimdiki bu çok fazla önemsemiyor. Halbuki Çerkez biriyle evli olmak daha güzel düğünlerimiz, adetlerimiz, dilimiz aynı, anlaşmak çok kolay oluyor. Çünkü Çerkezlerin bazı adetleri katıdır. Çerkez olmayan biri bizim adetlerimize yaşam tarzımıza uyum sağlamak zorlanabilir.”

Yemeklerimizi bilmez, bizim kendimize özgü yemeklerimiz var. Bunlar kültürümüzün, gelenek-göreneklerimizin devamı için önemli.” (G.10, E, 66)

“Evliyim. Eşim Çerkez. Çocuklarımın Çerkez birisiyle evlenmesini isterim. Ama yeni nesilde karar kendisinin. Evladım kimi isterse ben kabul ederim.” (G.9, Kadın, 51)

“Evet evliyim. Eşim Çerkez değil. Gündelik yaşantımız da farklılıklarımız oluyor, eşim Arap kökenli olduğundan, onlarda da saygıya çok önem verildiğinden pek sorun yaşamadık. Ama Çerkez birisiyle evlenmek daha farklı olurdu. Çocuklarımın Çerkez birisiyle evlenmesini isterim.” (G.17, E, 56)

“Bekarım. Evleneceğim kişinin Çerkez olup olmaması benim için farketmez.” (G.12, E, 40)

“Evliyim. Eşim Arnavut Göçmeni, farklı etnik gruptan olmamız gündelik hayatımızı pek etkilemiyor. Çocuklarıma da illaki Çerkez birisiyle evlenin demem.” (G.20, E, 65)

“Evli değilim. Evleneceğim kişinin Çerkez olup olmaması benim için önemli değil. Eskiden Çerkezlerle evlenmek önemliymiş ama günümüzde bu çok önemsenmiyor. Çocuklarım olduğu zaman onlara illaki Çerkez ile evlenin diye baskı yapmam.” (G.23, K, 2)

Aydın'a (2009: 65) göre “bir etnik grubu ayırt eden, tek başına yeterli olmayan ama kesin ölçütlerin başında o grup içindeki içevlilik yahut *içe alma* geleneğinin tavizsiz biçimde uygulanması ya da bu törenin dışına çıkanların dışlanması gelmektedir.” Her ne kadar bir kural olmasa da Çerkezler arasında da grup içi evlilik olarak “Çerkez ile evlenme” teşvik edilen bir tercihli evlilik türüdür. Çerkez etnik kimliğini bir kimlik olarak benimsemiş olanlar bu kimliğin sürekliliğin sağlanmasının ve Çerkezlerin asimile olmamasının ilk önce bu grup içi evlilik yoluyla sağlanabileceğini en azından asimilasyon sürecini yavaşlatabileceğini düşünmektedir.

Yapılan görüşmelerde, 18-20 yaş arası bireyler, eş seçiminde Çerkez olma koşulunu çok fazla aramazken, özellikle 40 yaş ve üzeri bireyler gerek eş seçiminde gerekse çocuklarının eş seçimlerinde Çerkez olmanın önemli olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Görüşme yapılan bireylerin büyük çoğunluğu

“çocuklarınızın evleneceği kişinin Çerkez olması sizin için önemli midir?” sorusuna, “kiminle evlenmek isterlerse onunla evlenmelidir” cevabını verirken. Kendi eş seçimlerinde, eşlerinin Çerkez olmasına daha çok dikkat etmişlerdir. Bu durum Çerkezlerin evlilik pratiklerinde, ya da grup içi evlilik konusundaki düşüncelerinde zaman içerisinde birtakım değişiklikler olduğunu göstermiştir.

3.8. Çerkez Grupların Kendilik Kimliği

Barth (2001) etnik grupların kültürel özelliklerinden ve grup üyelerinin sahip oldukları benzerliklerden çok başka etnik grupları kendilerinden ayıran, aralarındaki sınırlara vurguda bulunur. Kültür ve etnik kimlikler değişken özelliğe sahipken sınırlar kimi zaman zayıflayıp kimi zaman güçlenseler de, sınırlar arasında geçişler olabilse de sınır sabit kalır ve etnik grubun devamlılığın güvencesi bu sınırlardır. Bu bağlamda;

- Hayat tarzınız, yaşam pratikleriniz Çerkez olmayanlara göre farklı mıdır?
- Çerkezleri diğer insanlar arasında ayırt edebilir misiniz? Hangi özellikler bu ayrımı yapmanızda etkili olmuştur?

Soruları ile Çerkezleri diğer etnik gruplardan ayıran kültürel ve fiziksel özelliklerin olup olmadığı öğrenilmek istenmiştir.

“Tabiki de farklı bizler büyüklere saygı küçüklere sevgi ile yetiştik. Diğer insanlardan her zaman farklıyız. Çerkezleri konuşmalarından ayırt edebilirim. Gençlerde bu ayrımı yapmak daha zor fakat yaşlıların konuşmalarında ki vurgu Çerkez olduklarını hemen gösteriyor. Bizim gırtlak yapımız biraz daha farklı, Çerkezce konuştukları için Türkçe konuşurken de o vurgular ve sesleri çıkartırken direk belli oluyor.” (G.8, E, 46)

“Ben her ortamda otururum. Örf adetlerimiz birbirinden farklı ama hepimiz insanız. Çerkezleri ayırt edebiliyorum, kimisinin ses tonundan, kimisinin davranışlarından anlarım. Biz pazardayken bir kadının küpesi dikkatimi çekti Çerkez oyunu oynayan kadın ve erkek figürlü bir küpesi vardı. Bende gözümle takip ediyorum, sonra dayanamayıp yanına gittim Çerkez misiniz? Dedim. Küpenizden anladım bende Çerkezim dedim. Kadın Bilecik’ten geldiğini söyledi ve benim yanına gitmem onu çok mutlu etti. Sonra yanımıza geldiler ve tanıştık. Yani bir küpeden bile fark edilebiliyor.” (G.1, K, 51)

“Farklılıklar var tabi ki büyüklerin söylediği şeyler bizim için çok önemli Çerkezlerin kendine göre kuralları vardır. Bu kurallara Xabze denir ve herkes mutlaka kurallara uyar. Çerkezleri direkt ayırt ederim, kan çekiyor bu konuda hiç yanılmam.” (G.10, E, 66)

“Tabi farklı 13 sene Muğla’da yaşadık biz. Orası ve Şevketiye arasında çok fark var. Burada kendi kültürümüzü yaşayabiliyoruz, oyunlarımızı oynayabiliyoruz. Bazı yerlerde belli oluyor. Konuşmalarından belli olur, otobüste yaşlı bir amca ile teyze kendi aralarında Çerkezce konuşuyorlardı ben Çerkezce ne söylediklerini anlamadım ama Çerkezce konuştuklarını hemen anladım. Arkama dönüp Çerkez misiniz? Diye sordum sonra bende Çerkez'im dedim otobüste yolculuk esnasında nereli olduğumuzu hangi boydan olduğumuzu konuştuk.” (G.2, E, 21)

“Tabikide farklı. Bizde birlik ve beraberlik duygusu vardır. Biz insanımıza sahip çıkarız. Ben Çerkezleri ayırt edemem ancak konuşma geçerse o zaman anlayabilirim.” (G.6, K, 24)

“Farklı biz geleneklerimize sahip çıkıyoruz. Çerkezleri çok ayırt edemem sadece birkaç kere denk geldi yolculuk esnasında telefonda çalan Şeşen müziğini duydum ve sordum. Kendileri Kabardeymiş ve Kayseri’de oturuyorlarmış.” (G.7, E, 18)

“Sevgi ve saygı konusunda çok farklı. Bazen ayırt edebiliyorum.” (G.3, E, 20)

“İllaki farklılıklar var. Çerkezlerin kendilerine özgü özellikleri örf ve adetleri vardır. Bu anlamda her toplumun kültürü farklıdır sonuçta. Birisin Çerkez olduğunu anlayabilirim. Bazen konuşmasından bazen de yüz yapısından anlayabilirim. Çerkezlerin bir kısmında gözler de biraz çekiklik vardır. Mavi gözlü sarışın Çerkezlerde var ama her zaman renkli gözlü de olmaz dediğim gibi bazı Çerkezlerin gözleri çekik olur. Çerkez kadınları çok güzel ve asil olurlar. Biz çok asil bir milletiz, bu asalet oyunlarımıza da yansımız izlerken tüylerimiz diken diken olur. Her defasında heyecanlanırız.” (G.17, E, 56)

“Türklerle bazı gelenek-göreneklerimiz farklı. Bizim kendi dilimizde var bu yüzden diğerlerinden farklıyız. Çerkez birini %80 ayırt ederim. Bazen konuşmasından bazen de yüz hatlarından anlarım Çerkez olduğunu.” (G.22, E, 50)

“Çerkez olmayanlarla farklar var ama Çerkez olmayan komşularımız bizi çok severler bizde onları çok severiz. Çerkez olduğunu anlarım.” (G.14, K, 80)

“Evet farklı. Okuldaki arkadaşlarımla anlaşamıyorum ama köydeki arkadaşlarımla iyi anlaşıyorum. Ayırt edemem.” (G.5, E, 12)

“Faklılıklar var. Çerkezlerin kendilerine göre adetleri vardır. Yemek kültürümüz, folklorümüz, düğünlerimiz her şey farklıdır. Mesela Çerkez düğünleri çok farklı olur. Köyün gençleri sabaha kadar Çerkez oyunu oynarlar gençlerin düğünden bir gün önce yaptığı bu eğlencede evliler bulunmaz yalnızca bekar gençler olur. Erkeklerin ve kızların başında birer tane “thamade” bulunur oyunda oynamak isteyen herkesi sırayla oyuna katar. O sıra vermeden kimse oyuna çıkmaz aynı zamanda düğünlerde kaşenlik olur, bir gencin bir kaşeni (bugünkü anlamda sevgili) olur ve her oyuna kendi kaşeni ile çıkar. Çerkez toplumunda Xabze denilen kurallar vardır. Bu kurallara uyulur. Yapılan araştırmalarda yüzyıllar öncesine kadar bile hapisanesi olmayan tek millet olarak anlatılır Çerkezler. Herkes Xabzeye uyduğu için kuralsızlık olmaz veya suça yönelmezler. Büyüklere ve erkeklere karşı saygı çoktur. Eskilerden hatırlıyorum bizim mahallede yaşlı bir teyzemiz vardı, küçük bir erkek çocuk bile yoldan geçse hürmeten ayağa kalkardı. Şimdilerde belki bu kadar olmasa da yine saygı konusu Çerkezlerde çok önemlidir. Çerkezleri, davranışlarından, konuşmalarından sima olarak belirli özelliklerinden genellikle ayırt edebilirim.” (G.17, E, 56)

“Xabze” kavramını açıklayabilmek için öncelikle Çerkezlerde birey ve toplum ilişkisine dair en temel ilkenin bilinmesi gerekir. Çerkezlerle ilişkin kaynaklarda ve Çerkezler arasındaki yaygın görüşte Çerkezlerin toplumsal yaşamında “birey toplum içindir” anlayışının hakim olduğu şeklinde bir görüş yaygındır. Bu anlayışa göre birey davranışlarından tek başına sorumlu değildir, bireysellik asgari düzeyde olup kişi hemen her toplumsal ortamda ailesini ve sülalesini temsil eder; bu düşünce doğrultusunda davranış, üslup sergiler. Çerkezlerin toplumsal yaşamlarına çok kısa süre için bile katılmış bir kişi hemen Xabze kavramıyla tanışır. Çerkez toplumlarının çoğu zaman ‘Xabze Toplumu’ olarak adlandırılmaları bu kavramın önemi hakkında bize önemli ipuçları vermektedir. Yazılı olmayan bir takım hukuk, davranış, örf, adet kurallarını barındıran Xabze, Çerkezlerde toplumsal yaşamı belirleyen ve düzenleyen bir üst yapı niteliğindedir. Ancak bu kuralların yazılı olmaması kurumsal olmadığı anlamına gelmez. Xabze’nin hemen hemen tüm toplumsal durumlar için

çıkarmasalar yapılabilecek bir takım özgül müeyyideler ve sorumluluklara dair genel ilkeleri halk meclisi tarafından belirlenir ve herkes tarafından bilinir. Zorunlu göç öncesi Kuzey Kafkasya'daki Çerkez Topuluklarındaki toplumsal yapıya dair gözlemi sunan bir kaynakta Xabze'nin önemi ve işleyişi, görgü kuralları ile birlikte anılmakta ve yaşlılar meclisinin Xabzeyi işletmekteki önemi vurgulanmaktadır (Değirmenci, 2011: 23).

Yapılan görüşmeler sonrasında elde edilen veriler neticesinde Çerkezlerin büyük çoğunluğunun diğer etnik gruplarla aralarında fark olduğunu söylediği görülmüştür. Etnik kimliğin kültürel alana yansımalarının kuvvetli bir destekleyicisi olarak örf-adet, gelenek görenek, yemek kültürü, düğün törenleri ve folklorik yapılarını bu farklılıkların en temel unsurları olarak sıralamışlardır. Xabze kavramına vurgu yapan Çerkezler toplumsal düzen ve kültürel varlıklarının devamı noktasında bu kuralların belirleyici olduğundan bahsetmektedirler.

Aileler yeni kuşağa kültürünü dil aracılığı ile aktarır. Burada dil bir iletişim aracı olduğu gibi, bir toplumun-kültürün duyuş, anlayış ve kavrayış biçimidir. Bireyler başkaları ile iletişim kurmak için bir dil öğrenirken aynı zamanda o dilin yeşerdiği, geliştiği toplumun ahlak anlayışını, geleneklerini kısaca mental süreçlerini de öğrenir. Bu yüzden bir kültürün varlığını koruyabilmesinin en önemli aracı dildir ki, her kültür varlığını korumanın yolunun dilini korumaktan geçtiğini bilir. Doğal olarak tersi de söz konusudur: Bir kültürün erimesinin, yok olmasının yolu da o kültürün sahip olduğu dilin erimesinden geçer. Bu bazen zorla olur; o dilin konuşulması çeşitli şekilde cezalandırılır veya o dilin aktarılmasını sağlayacak kurumsal olanaklardan mahrum bırakılır. Bazen de siyasal-toplumsal yapı ve konjonktür o dili doğal asimilasyona uğratar. Örneğin alt kültürlerle ait dil ve şiveler piyasa ekonomisi için işlevsel olmadığı zamanlarda bireyler o dili öğrenmek için pek çaba sarf etmezler. Bu tür süreçlerin etkisini Türkiye'deki Kuzey Kafkasya kökenli Çerkez dil ve diyalektlerinde (şivelerinde) de gözlemek mümkündür (Aslan, 2005: 58).

3.9. Çerkezlerde Dil ve Kimlik

Kimliğin inşasında "dil olgusu" önemli bir yere sahiptir. Çerkezler dışı karşı konuştukları dili "Çerkezce" veya "Adigece" olarak tanımlamaktadır. Ancak boylar arasında farklılıklar, kendi içlerinde dilsel bir takım farklılıkların olduğuna

da işaret etmektedir. Çerkezlerin “anadil ” konusunda ki görüşlerini, Çerkezce konuşma noktasındaki tutumlarını anlayabilmek için sorulan sorular şu şekildedir:

- Kendinize özgü bir diliniz var mı?
- Çerkezce konuşmayı biliyor musunuz?
- Anadil olarak kabul ettiğiniz dil hangisidir? (Türkçe– Çerkezce)
- Gündelik yaşantınızda daha çok hangisini kullanmayı tercih ediyorsunuz?

“Evet kendi dilimiz var. Ben elimden geldiğince Çerkezce konuşmaya çalışıyorum. Anadilim Türkçe tabiki, Türkiye’de yaşadığımız için anadil olarak Türkçe konuşuyoruz.” (G.9, K, 51)

“Çerkezce var ama ben bilmiyorum. Fakat annem bazen konuşuyor. Anadil olarak bence Türkçe bizim dilimiz.” (G.5, E, 12)

“Kendimize özgü bir dilimiz var ama anadilimiz Türkçe. Ben Çerkezce konuşamıyorum fakat yanımda birileri konuştuğu zaman bütün konuşulanları anlayabilirim.” (G.20, E, 65)

“Evet Çerkezce konuşabiliyorum. Genellikle aile içerisinde konuşuyoruz. Çerkezce bilen çok az olduğu için aile dışında konuşamıyoruz. Anadilimiz Çerkezce ama Türkiye’de yaşadığımız için Türkçe konuşuyoruz.” (G.3, E, 20)

“Çerkezce derdimi anlatabilecek kadar konuşabiliyorum. Ama anadilimiz Türkçe.” (G.18, K, 68)

“Çerkezce konuşurum ama boylar arasında dil farklılıkları var. Eşimle farklı boylardan olduğumuz için bazı konuşmalarda birbirimizi anlamakta zorlanabiliyoruz. Anadilimiz Çerkezce fakat burada yaşadığımız için ev dışında Türkçe konuşuyoruz.” (G.19, K, 74)

“Kendimize özgü bir dilimiz var. Konuşmayı bilmediğim için gündelik hayatımızda da konuşmuyoruz. Anadilimiz Türkçe.” (G.17, E, 56)

“Kendi dilimiz var. Biraz konuşabiliyorum. Aslında bizim anadilimiz Çerkezceymiş büyüklerimiz öyle söylüyor.” (G.11, E, 22)

“Evet kendi dilimiz var özellikle ablamla ve Çerkezce bilenlerle bir araya geldikçe sık sık konuşurum. Anadilimiz Çerkezce ama bizler Türkçe konuşuyoruz. Boyların dilleri de birbirine göre farklı Şapsıhların konuşmasıyla Abzehlerin konuşmalarında farklılar var örneğin. Türkçe bizim de dilimiz.” (G.8, E, 46)

“Çerkezce konuşuyorum anadilimiz Çerkezce ama daha çok Türkçe konuşuyoruz. Eşim de Çerkez ama o Çerkezce konuşmayı bilmiyor. Sadece konuşulanları anlayabiliyor.” (G.13, K, 73)

Yapılan görüşmeler Çerkez göçmenlerin büyük çoğunluğunun anadil olarak Türkçeyi kabul ettiğini görmek mümkün. Bunun yanı sıra özellikle 40 yaş ve üzeri bireylerin büyük bir kısmı Çerkezce konuşmayı bilirken, yalnızca konuşulanları anlayan ancak konuşamayan bireyler de mevcut. Gençlerin ise büyük çoğunluğu dil bilmiyor, yine de küçük bir bölümü konuşmaya çalışıp konuşulanların bir kısmını anlayabiliyor. Çerkezler örf-adetler konusunda kültürel özelliklerini devam ettirirken, aynı devamlılığı dil öğrenme ve öğretme konusunda göstermemektedirler. Araştırma bölgelerinin heterojen yapısı Çerkezlerin dil konusunda yaşadıkları erozyonun nedenleri arasında sayılabilir.

3.10. Çerkezlerde Dernekleşme ve Kimlik

Kentsel alanda Çerkez kimliğinin yeniden üretilmesi sürecinde Kafkas Derneklerinin oldukça büyük bir rolü vardır. Çeştepe beldesi, Sınırteke ve Şevketiye Köyünde yaşayan Çerkez göçmenlerin Kafkas Derneklerine üye olup olmadıkları da araştırmanın bir başka sorgulama alanı olmuştur.

Tablo 3.4. Şevketiye, Sınırteke ve Çeştepe Bölgelerinden Kafkas Derneklerine Katılım Durumu

	SINIRTEKE	ŞEVKETİYE	ÇEŞTEPE	Toplam
Üye Olan	1 Kişi	2 Kişi	3 Kişi	6 Kişi
Üye Olmayan	9 Kişi	8 Kişi	7 Kişi	24 Kişi
Toplam	10 Kişi	10 Kişi	10 Kişi	10 Kişi

Şevketiye, Sınırteke ve Çeştepe yerleşkelerinde yapılan görüşmeler sonrasında Aydın Kafkas Derneğine üye olan toplam 6 kişi bulunmaktadır. Dernek üyeliği ve dernek faaliyetlerine katılma durumunun Aydın özelinde çok etkin olmadığı görülmektedir. Aydın Kafkas Derneği aktif bir biçimde faaliyet

göstermese de belirli aralıklarla çeşitli faaliyet ve şenlikler düzenlemektedir. Bu toplantı ve şenliklere katılım için dernek üyeliği aranmamaktadır. Aydın ve civarında yaşayan Çerkez göçmenleri bir araya getirmek bu toplantıların düzenlenmesinde temel amaçtır.

4. SONUÇ

Göç olgusu, siyaset, ekonomi, tarih, antropoloji ve sosyoloji gibi birçok bilime konu olmuştur. Göçün tarihsel arka planı, nedenleri, siyasi boyutu ve sosyal etkileri birçok bilimsel araştırmada incelenmeye değer bir olgu olarak görülmüştür. Göçlerin çeşitlerine göre, göç edilen ve göç veren yerlere etkileri farklılıklar gösterebilir. Sanayinin geliştiği şehirlere yapılan kitlesel göçler, şehir nüfusunun artışı, doğum ölüm oranı, kır nüfusunun gittikçe azalması gibi birçok sonuç doğurabilmektedir. Göç eden bireylerin gittikleri yere uyum sağlamaları, iş ve eğitim ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri, kültürel özelliklerini devam ettirebilmeleri gibi sosyal süreçler, hem göçmenlerin hem de yerlilerin gündelik yaşam pratiklerine ve davranışlarına etki etmektedir. Bu anlamda göç olgusunu tek bir yönüyle ele alarak değerlendirmek oldukça güç görünmektedir. Toplumsal yaşam, çok boyutlu bir biraradallığın somut yansıması olarak değerlendirilebilir. Öyle ki, ekonomik şartlar ve sınıfsal farklılıklar tarihsel süreç içerisinde birçok toplumda “çatışma” ve “anomi” ortamının oluşmasına neden olmuştur. Bu sınıf farklılıkları çoğu kez eğitim ve okuma-yazma oranı ile doğru orantılı olarak değişebilmektedir. Kırdan ve kentte eğitim şartları ve okur-yazar oranı arasındaki farklılıklar incelendiğinde, okur-yazar nüfusunun kentlerde daha fazla olduğunu gözlemek mümkündür. Okur-yazar oranı ve eğitim düzeyinin yüksek olduğu yerleşimlerde toplumsal ilişki ağları kırsal alanda yaşayan bireyler arasındaki ilişki ağlarıyla farklılıklar gösterebilmektedir. Bu noktada Emile Durkheim “mekanik dayanışma” ve “organik dayanışma” kavramları ile kır ve kentte yaşayan bireylerin ilişki ağları örüntüsünü açıklamaya çalışmıştır. Sanayi öncesi toplumlarda, daha çok akrabalık ilişkilerine bağlı olarak gelişen ve toplumsal çıkarların ön planda tutulduğunda “mekanik dayanışma” hakimdir. Nüfus yoğunluğu fazla olan sanayi toplumlarında ise bireylerin kendi çıkarları ve “ben” duygusu toplumsal ilişki ağının temelini oluşturmaktadır. Organik dayanışmanın geliştiği toplumlarda iş bölümü vardır ve resmi kurallar davranış pratiklerinde oldukça etkilidir. Buradan anlaşılacağı üzere kır ve kent yaşantısı ekonomik, kültürel ve sosyal alanda birbirinden farklı, toplumsal ilişki ağlarına sahiptir. Dolayısıyla kırdan kente göç eden bir bireyin topluma yabancılaşması veya göçmen olarak ötekileştirilmesi gibi birtakım sosyal psikolojik sorunların ortaya çıkması muhtemel görünmektedir. Göç, yalnızca kırdan kente veya kentlerden daha büyük kentlere yapılan bir yer değiştirme hareketi değildir. Aynı zamanda zorunlu göçler ve dış göçler de, göç olgusunun farklı boyutlarını yansıtmaktadır.

Zorunlu göçlerin birden çok nedeni olabilir. Yaşanan bölgedeki fiziki yetersizlikler, savaş, kıtlık, salgın hastalıklar, terör bu nedenler arasında sayılabilir. Bu nedenler doğrultusunda, göç eden bireylerin yaşadıkları psikolojik süreçler göç edilen yere entegre olmalarında birtakım zorluklar yaşanmasına neden olabilir. Göçmenler farklı kültürel öğelere alışamama, kendi kültürel özelliklerini veya inançlarını istedikleri şekilde devam ettirememeye gibi durumlarla karşı karşıya kalabilmektedir. Göçler, kültürel ve sosyal alanda değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Farklı etnik grupların yaşadıkları göç hareketi sonrası bir arada yaşamaya başlamaları başka bir sosyolojik tartışmayı meydana getirmektedir. Dil, inanç ve kültür bakımından kendilerine özgü değerlere sahip etnik grupların, aynı yerleşim bölgelerinde sosyal ilişkiler kurmaları “toplumsal çatışma” ya neden olabileceği gibi “kültürel etkileşim ve dayanışmanın” yaşanmasını da sağlayabilir. Göç edilen yerlerde, bireylerin etnik kimliklerini nasıl ifade ettikleri, günümüz toplumlarında oldukça önemli ve tartışılır bir konu olmuştur.

Türkiye tarihsel süreçte iç veya dış göç sürecini yaşayan bir ülke konumundadır. 1950’lerden sonra kırdan kente göç süreci Türkiye’deki göçün önemli bir kesitini yansıtmaktadır. Aynı zamanda yabancı ülkelere çalışmak amaçlı giden işçiler de göç verme potansiyelini göstermektedir.

Osmanlı devleti döneminden itibaren Anadolu toprakları Yugoslavya, Makedonya, Kafkasya ve Rusya gibi birçok ülkeden göç almıştır. Bu göçler neticesinde farklı etnik gruplar bir arada yaşamaya başlamışlardır. Osmanlı devletinin kuruluş ve yükselme döneminde imparatorluk sınırlarını genişletmek adına göçmenler, aşiretler balkanlara yerleştirilmiştir. Ancak balkan savaşları sonrasında yaşanan olumsuzluklar, bu bölgelere yerleştirilen göçmenlerin kitleler halinde Anadolu’ya tekrar göç etmelerine neden olmuştur. Bugün Türkiye’de yirminin üzerinde temel etnik grup bulunmaktadır. 1965 yılından sonra yapılan nüfus sayımlarında bireylerin etnik kimliklerinin artık sorgulanmıyor olması, etnik grupların nüfuslarıyla ilgili kesin bilgilere ulaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu temel etnik gruplar, ait grupları ile birlikte düşünülecek olursa Türkiye’deki etnik çeşitliliğe daha somut bir vurgu yapılabilir. Dil, gelenek-görenek ve kültürel açıdan birbirine benzeyen etnik gruplar olduğu gibi yine aynı özelliklerle birbirinden ayrılan etnik gruplardan da söz etmek mümkündür. Çerkezler, Türkiye’deki bu etnik çeşitliliğin önemli bir parçası durumundadır. Göçmenler zaman içerisinde kimlik algılamalarını şekillendirmeye başlamıştır. Kimlik meselesi, felsefi bir merak ve sorgulama yoluyla belirginlik kazanmıştır. İçinde

yaşanılan toplumun belirli bir refah düzeyine ulaşmış olması, bireylerin kimliklerini sorgulamalarını ve açığa vurmalarını sağlamıştır. Bireyler, kültürel ve siyasal yapı içerisinde “ben kimim?” sorusundan yola çıkarak kökenlerini, dillerini araştırmaya ve incelemeye başlamışlardır. 21. Yüzyılda ise etnik kimlik konusu belki de gündemi oluşturan en önemli konulardan bir tanesi olmuştur. Öyle ki birçok etnik grubun kendi dillerini özgür bir biçimde konuşuyor olmaları, gelenek-göreneklerini devam ettirmeleri bunun açık örnekleri olarak sayılabilir. “Etnik kimlik” konusu sosyal, siyasal ve kültürel literatürde tartışmalar ve farklı bakış açıları ile yorum yapmanın pratik bir çıkış noktası olmuştur. Kimlik söz konusu olduğunda, kişinin kendini “kim” ve “ne” olarak tanımladığı önem kazanmıştır. Bireylerin kimlik algıları ve kendilerini nasıl tanımladıkları bireyden topluma doğru yol alan tümevarımsal bir ilerleyiş göstermektedir. Kimlik, yalnızca ırk ve milliyet belirlemelerini ifade etmemektedir. Günümüzde kimlik ve etnik kimlik denildiğinde, o etnik grubun kültürel özellikleri, dili, gelenek-görenekleri, örf ve adetleri sosyal yaşantı içerisinde kendilerine ait gördükleri konuma da işaret etmektedir. Böyle bir değerlendirme ile “etnik kimlik” algı ve tanımlamalarının çok geniş bir yelpazeye yayıldığını söylemek mümkündür. Bu geniş yelpaze çerçevesinde etnik grupların ötekilerle aralarına sınır çizme konusundaki tutumları da önem arz etmektedir. Grup içi davranış ve tutumları ile diğer etnik gruplarla olan ilişkileri farklı boyutları ile tartışılabilmektedir.

Bu çalışma 1864 Kafkas sürgünü ile Anadolu’ya göçen Çerkezlerin, farklı kimlik versiyonları içerisinde kendilerini nasıl tanımladıkları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda araştırma sorularımızın ana muhtevasını “kimlik” sorgulamaları oluşturmuştur. Çerkezler, Rusya’nın büyük baskı ve saldırıları sonrasında çok zor şartlarda göç etmek zorunda kalmışlardır. Gemilere adeta istiflenerek yerleştirilmişler ve vatanlarından sürgün edilmişlerdir. Çerkez nüfusunun bir kısmı saldırılar esnasında hayatını kaybederken büyük bir çoğunluğu da göç yollarında yahut yakalandıkları salgın hastalıkların neticesinde hayatını kaybetmiştir. Dolayısıyla Çerkezler için bu göç süreci ve sonrasında hatırlanan göç hikayeleri, acılarla dolu bir tarihi beraberinde getirmiştir. Çerkezler, uzun zaman kendilerini Çerkez olarak ifade etmekten çekinmişlerdir. Ancak günümüz toplumlarında bireylerin kendilerini tanımlarken etnik kimlik vurgularına sıkça yer verdikleri görülmektedir.

Şevketiye, Sınırteke ve Çeştepe bölgelerinde diğer etnik gruplarla bir arada yaşayan Çerkezlerin kendilerini tanımlarken nasıl bir kimlik formu

oluşturdukları sorgulanmıştır. Elde edilen veriler ışığında, bu üç Çerkez yerleşkesindeki bireylerin büyük çoğunluğunun kendilerini dışa karşı tanımlarken “Çerkez” kimliğini kullandıkları görülmüştür. Yaşadıkları bölgeler arasındaki farklılıklar, etnik kimlik tanımlamalarında aynı değişkenliği göstermemektedir. Üç bölgede eşit sayıda göçmenin bu soruya verdikleri cevaplar aynı doğrultudadır. Buradan hareketle Çerkezlerin kimlik konusundaki algılarının zaman ve mekan içerisinde büyük değişimler göstermediği sonucuna ulaşmamız mümkün görünmektedir. Farklı kimlik söylemleri çerçevesinde Çerkezlerin Diasporik bir kimlik olup olmadıkları tartışılır bir konu olmuştur. Diasporaların en önemli özelliklerinden biri, ortak anavatan hayallerini canlı tutmalarıdır. Yapılan görüşmeler sonrasında Çerkez göçmenlerin büyük çoğunluğu anavatanları olarak Türkiye’yi gördüklerini kendilerinin yaşadıkları yere ve Türkiye’ye ait hissettiklerini ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra 1864 Kafkas sürgünü ve göç süreciyle ilgili hikayelerden de bahsetmişlerdir. Sürgünden bahsederken birçok kayıp verdiklerini, Rusların baskısından kaçarak Anadolu’ya geldiklerini vurguladıkları gözlemlenmiştir. Araştırma bölgelerinden Çeştepe’de yapılan mülakatlar sonucunda, Çerkezlerin 1870’lerde ilk olarak bu bölgeye yerleştiklerini söylemek olasıdır. Bu yıllarda nüfuslarının oldukça yoğun olduğundan bahseden görüşmeciler, şu an yaşadıkları bölgede ancak 9-10 hane kadar Çerkez’in kaldığını ifade etmişlerdir. Sınırteke köyü ise, Çerkeslerin, Türklerin ve diğer göçmenlerin bulunduğu üç farklı mahalleden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu bölgede daha çeşitli bir toplumsal yapıya rastlamak mümkündür. Araştırma bölgelerinden Çerkez nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu bölge Şevketiye Köyü olarak ifade edilebilir. Bu bölgeye yerleşen Çerkeslerin önemli bir kısmı burada yaşamaya devam etmektedir. Farklı etnik grupların bir arada yaşamaya devam ettiği araştırma bölgelerinde, kültürel mirasın devamlılığı etnik kimliğin korunması sürecinde önemli bir ayrıntı teşkil etmektedir. Gelenek-görenek ve kültürün devamlılığı noktasında Şevketiye Köyü, Sınırteke ve Çeştepe bölgelerine nispeten kültürel öğelere daha bağlıdır. Bunun en önemli nedeni olarak burada yaşayan Çerkez nüfusunun diğer bölgelere göre daha yoğun oluşu gösterilebilir. Araştırmanın sorgulama alanlarından bir diğeri de kültürel özelliklerin, gelenek-göreneklerin devamlılığı noktasında araştırma bölgelerindeki bireylerin davranış pratikleri olmuştur. Bu noktada Çeştepe bölgesinde yaşayan Çerkezler gelenek göreneklerini çok fazla devam ettiremediklerini dile getirirlerken, Sınırteke ve Şevketiye köylerinde daha çok aile içerisinde ve Çerkezler arasında devam ettirilmeye çalışıldığı söylenebilir. Dikkat çeken bir diğer konu ise yaş dağılımlarına göre

Çerkezlerin verdikleri cevaplar olmuştur. Kırk yaş ve üzerindeki bireyler genç kuşağın gelenek-göreneklerin devamlılığı noktasında eski duyarlılığı göstermediklerine vurgu yapmışlardır. Bir arada yaşamının kültürün de devamlılığı açısından gerekli olduğunu düşünmektedirler; şu an buldukları yeri değiştirmeyi düşünmediklerini ifade etmişler ve Çerkezlerle bir arada yaşamının önemli olduğunu dile getirmişlerdir. Örf ve adetlerinden bahsederken özellikle saygı ve kurallara (Xabze) uyma noktasındaki duyarlılıklarının devam ettiğini belirtmişlerdir. Araştırma bölgelerinde yaşayan Çerkezler eş seçimleri konusunda evlenecekleri kişinin Çerkez olmalarına özen göstermişlerdir. Ancak farklı etnik grupların bir arada yaşamaya başlamaları ve Çerkezler arasında akraba evliliklerinin hoş karşılanmaması gibi nedenlerden dolayı, çocuklarının eş seçiminde özgür olduklarını illa ki Çerkez biriyle evlenmeleri gerekmediğini dile getirmişlerdir. Görüşmecilerin büyük çoğunluğu evlilik pratiklerinde ve eş seçimlerinde kimlik konusunu bir sorun haline dönüştürmemektedir. Gençlerde ise durum daha farklı bir yapı göstermektedir. Gençlerin bu konu ile ilgili görüşleri genellikle “Eşimin Çerkez olması şart değil” şeklinde olmuştur. Farklı etnik gruplarla bir arada yaşamının sürdürülmesi ile, Çerkezler ve diğer gruplar arasında evliliklerin sıkça yaşandığını göstermektedir.

Kimliğin önemli belirleyicilerinden biri olarak görülen dil konusunda ise elde edilen veriler şöyledir. Kırk yaş ve üzeri bireylerin büyük çoğunluğu Çerkezce bilip konuşurken 12-30 yaş arasındaki bireylerin neredeyse tamamı Çerkezce bilmemekte ve konuşmamaktadır. Bu anlamda Çerkezler anadil olarak Türkçeyi kabul ettiklerini belirtmişlerdir.

Araştırma Aydın’ın Şevketiye, Sınırteke ve Çeştepe bölgelerinde sürdürülmüş, bu bölgede yaşayan Çerkezlerin kimlik algıları sorgulanmıştır. Araştırma bölgelerinde yaşayan Çerkezler kendilerini tanımlarken daha çok Çerkez kimliğini kullanmayı tercih etmişlerdir. Ancak gelenek-görenek, dil ve kültürel özelliklerin devamlılığı noktasında yaşadıkları bölgelere uyum sağlayarak birtakım değişiklikler yaşadıkları söylenebilir.

Resim 4.1. 21 Mayıs Kafkas Sürgünü anma törenlerinden bir görüntü

Resim 4.2. 21 Mayıs Kafkas Sürgünü anma törenlerinden bir görüntü

Resim 4.3. 21 Mayıs Kafkas Sürgünü anma törenlerinden bir görüntü

Resim 4.4. Kafkas Halk Oyunları Ekibi

Resim 4.5. Çerkez müzik aletleri

Resim 4.6. Çerkez gelinliği

Resim 4.7. Sınırteke ve Şevketiye Köyünde görüşme yapılan görüşmeciler

Resim 4.8. Şevketiye Köyü Uçurtma Şenliği Kafkas ekibi gösterisi

Resim 4.9. Aydın İli ve çevresinde yaşayan Çerkezlerin, Güzelçamlı kahvaltı buluşmasından bir görüntü

Resim 4.10. Aydın İli ve çevresinde yaşayan Çerkezlerin, Güzelçamlı kahvaltı buluşmasından bir görüntü

Resim 4.11. Aydın İli ve çevresinde yaşayan Çerkezlerin, Güzelçamlı kahvaltı buluşmasından bir görüntü

Resim 4.12. Çalışmayı yaparken, Çerkez kalpağı ile çekilmiş bir fotoğrafım

KAYNAKÇA

- Ağanoğlu, H.Y. (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Tarihi Gôç*, Birinci Baskı Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- Akyüz, J. (2008). Gôç Yollarında; Kafkaslardan Anadolu'ya Gôç Hareketleri. *Bilig Dergisi*, Sayı 46. Ankara 2002:154-162.
- Alankuş, S. (1995), "Kültürel/Etnik Kimlikler ve Çerkesler", Türkiye Çerkeslerinde Sosyo-Ekonomik Gelişme. Ankara: Kaf-Der Yayınları. s.33-54.
- Alankuş, S. (1998), "Demokratik Bir Kimlik Stratejisi Olarak Çerkeslik, Kafkas Dernekleri Federasyonu, info@kafkasfederasyonu.org.
- Andrews, P.A. (1992) *Türkiye'de Etnik Gruplar*, (Çev. M. Kûpüşoğlu), 1.Baskı, Ant Yayınları, İstanbul
- Aslan, C. (2005) *Doğu Akdeniz'deki Çerkesler*, Adana Kafkas Kùltür Derneği, Adana.
- Aslan, C., Devrim, C., Huvaj,F., Papsu, M., Karaerkek, N., Özbay, Ö., Berzeg,S., Dağistanlı, S. (2005). Biz Çerkezler, Kafkas Dernekleri Federasyonu Yayınları, Ankara.
- Avagyan, A. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu ve Kemalist Türkiye'nin Devlet – İktidar Sisteminde Çerkesler*. (1.Baskı). Belge Yayınları, İstanbul.
- Ayata, A.G. (1997). "Kültürel Kimlik, Türkiye'de Etnik Kimlik ve Etnik Gruplar", II. *Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Gôç*. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.
- Ayata, A.G. (1991). "Gecekondularda Kimlik Sorunu-Dayanışma Örüntüleri ve Hemşerilik", *Toplum ve Bilim*, 1991 Kıs, Sayı 51-52.
- Aytaç, Ö. (2005). "Türkiye Kentleşmesinde Bir ara Kurum: Kent Kahvehaneleri". *Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 2.

- Baddeley, J.F. (1989) Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil, (Çev. Sedat Özden), Kayıhan Yayınları, İstanbul.
- Bayhan, V.(2002) “Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri; Patronaj ve Nepotizm”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:26, No:1, Mayıs.
- Bayındırlık ve İskân Bakanlığı. (2009). Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyonu Raporu (7). Ankara.
- Berkok, İ. (1958) Tarihte Kafkasya. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Berzeg, N. (1996) Çerkes Sürgünü, Ankara
- Berzeg, N. (1996). *Çerkes Sürgünü: Gerçek, Tarihi ve Politik Nedenleri*. Takav Matbaacılık. Ankara. C.9, Ankara s: 165-176.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. İstanbul: Aşina Kitaplar.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*. İstanbul: Aşina Kitaplar.
- Bora, T. (1995), “Türk Milliyetçiliği, Kültürel Kimlik ve Azınlıklar”, Türkiye Çerkeslerinde Sosyo-Ekonomik Gelişme. Ankara: Kaf-Der Yayınları. s.17-24.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı modern dünyada uluslararası göç hareketleri* (Çev: B. Bal ve İ. Akbulut). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cohen, R. (1997) Global Diasporas, UCL Press, London.
- Connolly, W. (1995), Kimlik ve Farklılık. çev. F.Lekesizalın, İstanbul: Ayrıntı.
- Demir, G. (2010). Göç ve Sosyal Değişme Yüksek Lisans Dersi Notları .
- Demir, G.(1997). “Göç Nedenleri ve Göç Edenlerin Beklentilerindeki Gerçekleşme Durumu” II. *Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç*. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.
- Derin, P. D. (2009), *Nogaylar, Nogay Göçleri ve Türkiye'deki İskânları*, Basılmamış Dr. Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara 2009.

- Durugönül, E. (1997) “Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler”, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, Sosyoloji Dergisi Yayını, Ankara
- Erdem, T. (2010). *1864 Kafkas Göçü Öncesinde ve Göç Sırasında Yaşanan Salgınlar*. Uluslar arası Sempozyum 146. Yılında 1864 Kafkas Göçü: Savaş ve Sürgün. İstanbul. 6-7 Aralık.
- Erkan, S. (2005). Sürgün Olgusuna Analitik Yaklaşım ve Çerkes Sürgünü Örneği. Nart dergisi, Sayı.43, (Mayıs-Haziran 2005), s. 9.
- Friedman, J. (1996), “Küresel Sistem, Küreselleşme ve Modernliğin Parametreleri”, A.Topçuoğlu ve
- Giddens, A. (2008), *Sosyoloji*, Çev., Cemal Güzel, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Gönülal, Ö. (2007) *Sanat Kavramı ile İç Göç İlişkisi Üzerine Düşünceler*. 03.01.2010, www. sanat teorisi.com.
- Güngör, E. (1999) *Dünden Bugünden Tarih, Kültür ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayıncılık, İstanbul.
- Habiçoğlu, B. (1993), *Kafkasyadan Anadoluya Göçler*, Nart Yayıncılık, İstanbul.
- Hall, S. “Cultural Identity and Diaspora”, Identity: Community, Culture, Difference, der. Jonathan Rutherford, Lawrence and Wishart.
- Hall, S. (1995), “Yerel ve Küresel:Küreselleşme ve Etniklik”, çev.H.Tuncel, Mürekkep. N.3-4:68-77.
- Hall, S. (1998), “Kültürel Kimlik ve Diaspora”, J.Rutherford (der.) Kimlik:Topluluk/Kültür/Fark, çev. İ.Sağlamer; İstanbul: Sarmal. s.173-192.
- Hayır, M.(2004) “Göç ve Göçe Bağlı Olarak Meydana Gelen Sosyo-Kültürel Değişimler”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı:7, S. 240–256.

- İçduygu, A. ve Sirkeci, İ. (Derl) (1999), *Bilânço '98, 75 Yılda Köylerde Şehirlere, Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri*. Türkiye İş Bankası Yayınları: İstanbul.
- İçduygu, A., Sirkeci, İ., ve Aydıngün, İ., (1998). Türkiye'de İç Göç ve İç Göçün İşçi Hareketlerine Etkisi, (ed.) A. İçduygu, Türkiye'de İç Göç İçinde, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul
- İpek, N. (1994) Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890), *TTK Yayınları, Ankara*.
- İpek, N. (1999) "93 Muhacereti", *Osmanlı*, C. IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara, s.661-668.
- İpek, N. (1999) *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Ankara 1999
- İpek, N. (2006) *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon.
- Karpat, K. (2003). *Osmanlı Nüfusu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Kaya, F. (2006). *Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Uyguladığı İskân Siyaseti (XV. XVI. Yüzyıllar)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı. Ankara.
- Kepenek, Y. , Yentürk, N. (2000). *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, 10.Basım, İstanbul.
- Koca, S. (2006). *Türklerin Göçleri ve Yayılmaları*. Türkler. Cilt 1, s: 651-656. Cilt Ed.: H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca.Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Köse, O. (2010). *Rusya'nın Kırım ve Kafkasya'da Hıristiyan Nüfusu İskân Siyaseti (1770-1870)*. Uluslar arası Sempozyum 146. Yılında 1864 Kafkas Göçü: Savaş ve Sürgün. İstanbul. 6-7 Aralık.
- Kumuk, T. (1992). Çerkezlerin Türkiye'ye Sürgünü, ADIG_ -Kültür Tarih Dergisi, çev. Murat Papsu, Sayı 3, s.88-89.

- Kurtoğlu, A.(2005). “*Mekânsal Bir Olgu Olarak Hemşerilik ve Bir Hemşerilik Mekânı Olarak Dernekler*” European Journal of Turkish Studies, <http://www.ejts.org/document375.html>
- Mccarthy, J. (1998), *Ölüm ve Sürgün*, Çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Mccarthy, J. (2005) Çerkeslerin Yaşadığı Gerçek Anlamda Bir Sürgündür (Röportaj), *Nart Dergisi*, Sayı.43. Mayıs-Haziran
- Mutluer, M.(2003). *Uluslararası Göçler ve Türkiye. İstanbul: Çantay Kitabevi.*
- Namitok, A. (2003). *Çerkeslerin Kökeni* (Çev. A. Çeviker). Ankara: Kaf-Dav Yayınları.
- Papşu M. (2004) (der.), *Vatanından Uzaklara*. İstanbul: Çiviyazıları Yayınları.
- Papşu, M. (2003) ,“Kafkasya’daki Çerkesya”, *Atlas*, Sayı 120, Mart, s.96-133
- Sallan Gül, S. (2002): “Dış Göçler, Yoksulluk ve Türkiye’de Göçmenlere Yönelik Yardımlar”, *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 23-24, s. 79-93.
- Saydam, A.(1997). Osmanlılarda Kefalet Usulü. *Tarih ve Toplum*, Sayı 164, s. 4–6.
- Somerson, S. (2004) *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tayfur, K.(2008). Kosova’nın Kayıp Çerkezleri. *Atlas Dergisi*, Sayı 179,107-111.
- Tekeli, İ. (2007) Türkiye’nin Göç Tarihindeki Değişik Kategoriler, *Kökler ve Yollar Türkiye’de Göç Süreçleri*, Der: Kaya, A.; Şahin, B., İstanbul Bilgi Üniv. Yay. 159, Göç Çalışmaları7, Şubat, İst., ss.447-473.
- Teksen, A. (2003). *Kentleşme Sürecinde (Bir Tampon Mekanizma Olarak) Hemşerilik*, Ankara’daki Malatyalılar Örneği, Ank: DPT Yayınları.
- Temizkan, A. (2006) “Rusya ve Osmanlı Devleti’nin Kafkas Ötesinde Nüfuz Mücadelesi”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. VI, S. 2, İzmir, ss. 447-462.

- Toros, Aykut.(2008). Önsöz. *Sorunlu Bölgelerde Göç* (1.Baskı).Ankara: Global Strateji Enstitüsü. Turgut, M. (Ed.) (2010). Türkiye’de Aile Değerleri Araştırması. TC Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. Ankara.
- Türkdogan, O. (1996). *Türk Tarihinin Sosyolojisi*, Turhan Yayınları Ankara.
- Uguz, S., Bilgen, İ., Yerlikaya, E. E. ve Evlice, Y.E. (2004) “Göç ve Göçün Ruhsal Sonuçları”, *Ç.Ü. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, c:13.
- Ünal, M.(1996), Kurtuluş Savaşında Çerkeslerin Rolü. İstanbul: Cem Yay.
- Varyemez, E. (2006). *1951 Cenevre Sözleşmesi’nden Günümüze Avrupa’da mülteci Haklarının Oluşumuna Etki Eden Süreçlerin Sosyolojik bir Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Wilkoszewski, T. (2010). Dönüşmekte olan siyasi kimlikler: Türkiye’deki Doğu Türkistan-Uygur diasporası. *Türkiye’ye Uluslararası Göç* (Ed: B. Pusch ve T. Wilkoszewski) (Çev: M. Özbatur). İstanbul: Kitap Yayınevi, ss. 251-280.
- Yalçın, C. (2004), *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık: Ankara.
- Yalçın, C. (2004), *Göç Sosyolojisi*, Ankara.
- Yılmaz, M. (2002), “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Muhacir İskân Politikası”, *Osmanlı*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, ss. 587–602.
- Yusuf, S. (2006) Türkiye’ye Yönelik Soydaş Göçü ve Sonuçları, *Uluslar arası Göç Sempozyumu, 8-11 Aralık 2005, Zeytinburnu Belediyesi*, İstanbul, ss.112-118.

EKLER:**EK. 1: Görüşmeci Listesi**

İSİM	CİNSİYET	Medeni Hal	Yaş	Eğitim	Bölge
G.1	K	EVLİ	51	ORTAOKUL	Şevketiye
G.2	E	BEKAR	21	ÜNİVERSİTE	Şevketiye
G.3	E	BEKAR	20	ÜNİVERSİTE	Şevketiye
G.4	K	BEKAR	21	ÜNİVERSİTE	Şevketiye
G.5	E	BEKAR	12	ORTAOKUL	Şevketiye
G.6	K	BEKAR	24	LİSE	Şevketiye
G.7	E	BEKAR	18	LİSE	Şevketiye
G.8	E	EVLİ	46	LİSE	Şevketiye
G.9	K	EVLİ	51	ORTAOKUL	Şevketiye
G.10	E	EVLİ	66	ORTAOKUL	Şevketiye
G.11	E	BEKAR	22	ÜNİVERSİTE	Sınırteke
G.12	E	BEKAR	40	İLKOKUL	Sınırteke
G.13	K	EVLİ	73	İLKOKUL	Sınırteke
G.14	E	EVLİ	80	İLKOKUL	Sınırteke
G.15	E	BEKAR	13	İLKOKUL	Sınırteke
G.16	K	EVLİ	80	İLKOKUL	Sınırteke
G.17	E	EVLİ	56	LİSE	Sınırteke
G.18	K	EVLİ	68	LİSE	Sınırteke
G.19	K	EVLİ	74	ORTAOKUL	Sınırteke
G.20	E	EVLİ	65	LİSE	Sınırteke
G.21	K	EVLİ	45	LİSE	Çeştepe
G.22	E	EVLİ	50	ORTAOKUL	Çeştepe
G.23	K	BEKAR	23	ÜNİVERSİTE	Çeştepe
G.24	E	BEKAR	24	LİSE	Çeştepe
G.25	K	EVLİ	42	LİSE	Çeştepe
G.26	E	EVLİ	65	İLKOKUL	Çeştepe
G.27	E	EVLİ	72	İLKOKUL	Çeştepe
G.28	K	BEKAR	50	İLKOKUL	Çeştepe
G.29	K	EVLİ	86	İLKOKUL	Çeştepe
G.30	E	EVLİ	64	İLKOKUL	Çeştepe

EK. 2: Görüşme Formu

Görüşme Formu

1-Kaç yaşındasınız?

2-Eğitim durumunuz nedir?

3-Kendinizi öncelikle nasıl tanımlarsınız (Türk/Çerkez)?

4-kendinizi tam olarak nereye ait hissediyorsunuz (Türkiye/Kafkasya)?

5-Çerkezler arasında hangi boydansınız?

6-1864 Kafkas Sürgünü hakkında bildiklerinizi anlatabilir misiniz?

7-Sizin göç hikayeniz nasıl?

8-Siz veya yakınlarınız ilk olarak şuan bulunduğunuz bölgeye mi göç etmişler?

9-Oturduğunuz mahalleyi/köyü tercih etmenizde etkili olan nedenler nelerdir?

10-Çerkezlerle aynı bölgede birlikte yaşama konusunda ne düşünüyorsunuz?

11-Oturduğunuz yeri değiştirmek ister misiniz?

12-Kültürünüzün(gelenek-göreneklerinizin)devam etmesini istiyor musunuz? Bu konuda bir çabanız var mı?

13-Birada yaşamayı kültürünüzün devamlılığı açısından gerekli görüyor musunuz?

14-Geleneklerinizin değişiklikler gösterdiğini düşünüyor musunuz? Ne gibi değişimler gözlemlediniz?

15-Evli misiniz? Evli iseniz eşiniz Çerkez mi?

16-Çerkez değil ise, eşinizin farklı bir etnik gruptan olmasının gündelik yaşantınızda veya alışkanlıklarınızda ki etkileri nelerdir?

17-Bekar iseniz evleneceğiniz kişinin Çerkez olması sizin için önemli midir?

18-Çocuklarınızın evleneceği kişinin Çerkez olması sizin için önemli midir?

19-Hayat tarzınızın diğerlerine (yerlilere) göre farklı olduğunu düşünüyor musunuz?

20-Çerkezleri, farklı etnik gruptan bireyler içerisinde ayırt edebilir misiniz?

21-Hangi özelliklerinden ayırt edebilirsiniz?

22-Çerkezlere özgü bir diliniz var mıdır?

23-Gündelik yaşantınızda daha çok hangi dili kullanmayı tercih ediyorsunuz?

24-Anadiliniz olarak kabul ettiğiniz dil hangisidir (Türkçe/Çerkezce)?

25-Herhangi bir Kafkas Derneğine Üye misiniz?

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Semra BOLAT
Doğum Yeri ve Tarihi : ÇORUM – 22.09.1988

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi Fen Edebiyat
Fakültesi Sosyoloji Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi :
Bildiği Yabancı Diller :

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

Makaleler
-SCI :
-Diğer :
Bildiriler
-Uluslararası :
-Ulusal :
Katıldığı Projeler :

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar ve Yıl :

İLETİŞİM

E-posta Adresi :
Telefon :
Tarih :